

T.C.

**HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İSLAM KÜLTÜRÜNDE MEHDİNİN GELİŞİNİN
TARİHLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans

Gülay KUNDURACI

Çorum 2019

**İSLAM KÜLTÜRÜNDE MEHDİNİN GELİŞİNİN
TARİHLENDİRİLMESİ**

Gülay KUNDURACI

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ

ÇORUM-2019

KABUL VE ONAY

Gülay KUNDURACI tarafından hazırlanan *İslam Kültürü'nde Mehdi'nin Gelişiminin Tarihlendirilmesi* başlıklı bu çalışma, 29/08/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(Başkan)

Prof. Dr. Osman AYDINLI

(Danışman)

Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ

Prof. Dr. Selim TÜRÇAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim. (.29/08./2019...)

Gülay KUNDURACI

ÖZET

KUNDURACI, Gülay. *İslam Kültürü'nde Mehdî'nin Gelişinin Tarihlendirilmesi*, (Yüksek Lisans), Çorum, 2019.

Mehdî'nin Ortaya Çıkışının Tarihlendirilmesi konulu çalışmanın amacı, İslam'da ve diğer kültürlerde Mehdî (kurtarıcı) beklentisini ele almak, ortaya çıkan Mehdici hareketleri fikir-hâdise irtibatı bağlamında analiz etmeye çalışmak ve Mehdî/beklenen kurtarıcı ile ilgili “şu zaman” diyerek geleceği söylenen tarihleri tespit etmektir. Bu çalışmada, İslam kültüründeki Mehdî hareketlerini ve tarihlendirmeleri tespit ederken özellikle h. ilk asırları inceledik. Bununla birlikte zaman zaman yakın tarihte görülen Mehdî örneklerine ve tarihlendirmelere de yer verdik.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında amaç, çalışmanın yürütüldüğü metod ve başvurulan kaynaklardan bahsedilmiş; çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilmiş ve İslam öncesi inanç ve kültürlerde kurtarıcı fikri ele alınarak, onlarda bu konuda yapılan tarihlendirmeler açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde, Mehdî inancının menşei, bu fikrin İslam kültürüne giriş süreci üzerinde durulmuş; Mehdî hareketlerinin tarihî arka planındaki siyâsî ve sosyo-psikolojik etmenlerden bahsedilmiştir. Yine Emevîler ve Abbâsîler dönemi kurtarıcı fikrinden beslenen hareketlerin bazıları, hem İslam kültüründeki ilk Mehdîlik hareketleri olmaları, hem de tarihlendirme ile alakalarından dolayı kısaca anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde, çalışma konumuzun daha iyi anlaşılabilmesi için Ehl-i Sünnetve Şîa kültüründe var olan Mehdîlik algısı ve beklenen Mehdî'nin özellikleri ele alınmıştır.

İkinci bölüm ise, çalışmamızın ana konusu olan tarihlendirmeleri içermektedir. Bu bölümde, Mehdînin geleceği söylenen tarihler her zaman açık biçimde geçmediği için bir sınıflandırmaya tabi tuttuk ve konuyu, Mehdî'nin gelişine birtakım alâmetlerle, meydana gelecek fitnelerle, öncesinde yaşanacak olaylarla işaret edilmesi; Mehdî'nin gelişinin ahir zamanla tarihlendirilmesi, açık bir şekilde tarihlendirilmesi ve kalış süresinin tarihlendirilmesi başlıkları altında inceledik.

Sonuç olarak, Mehdî'nin gelişi ile ilgili tarihlendirmeler, Mehdîlik olgusunun dinin konusu olmaktan ziyade, esas itibarıyla sosyolojinin bir konusu olduğunu göstermiştir ve bu konu halen güncelliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarihlendirme, kurtarıcı, imâmet, mesih, mehdî.

ABSTRACT

KUNDURACI, Gülay. *Dating of the Arrival of the Mahdi in Islamic Culture*, (Master's Thesis), Çorum, 2019.

The objective of the study on Dating of the Arrival of the Mahdi in Islamic Culture is, approaching on the expectations of Mahdi (savior) in Islam and other cultures, trying to analyze the emerging mehdic movements in the context of idea-event connection and detecting the dates that are Saîd “when” the arrival of the Mahdi/Awaited Savior occur. On this study, we researched the first centuries of hijri calendar while detecting the datings and Mahdi movements in Islamic culture. From time to time, we have included the datings and representatives of Mahdi seen in recent history.

This study consists of an introduction and two sections. In the introduction part, goal, method of the study and referenced sources are mentioned; conceptual frame of the study is shaped and by approaching the idea of the savior in pre-islamic beliefs and cultures, tried to reveal the datings about this subject on these.

In the first section, the root of Mahdi belief, by which contacts and events this idea is enrolled in Islam has tried to be detected. Political and socio-psychological factors at the background of Mahdi movements have been mentioned. Some of the movements based on Emevis and Abbasids period savior ideas have been discussed because of being the first Mehdic movement in Islamic Culture and also their relevance with datings. Besides in this section the existing Mahdism perception in Ehl-i Sunnah and Shi'a culture and characteristics of the awaited Mahdi are discussed for a better understanding on the subject of our study..

The third section consists the datings which are the main subject of our study. In this section, the dates said when the Mahdi arrives were not always mentioned clearly during our study we classified and analyzed it under the topics of “dating in the end times of arrival of the Mahdi”, “definite dating”, “Dating the Duration of Remaining of Mahdi” to point out the several signs on arrival of the Mahdi, chaos that will occur, events that will happen before it.

As a result, this has showed that the datings about the arrival of the Mahdi were actually the subject of sociology rather than the subject of religion and even now, this point of fact stays still.

Keywords: Dating, savior, imamate, massiah, mahdi

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
GİRİŞ	1
A. AMAÇ	1
B. METOT	4
C. KAYNAKLAR	7
D. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	10
E. İSLAM ÖNCESİ İNANÇ VE KÜLTÜRLERDE KURTARICI FİKRİ VE TARİH BELİRLEME	22

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMANLAR ARASINDA İLK MEHDİLİK HAREKETLERİ

1.1. MEHDÎ İNANCININ MENŞEİ	36
1.2. MEHDÎ İNANCININ İSLAM KÜLTÜRÜNE GİRİŞİ	37
1.3. MÜSLÜMAN MEHDÎ HAREKETLERİNİN SİYASÎ VE SOSYO- KÜLTÜREL ARKA PLANI	40
1.3.1. Siyasî Faktörler	42
1.3.2. Sosyo-Psikolojik Faktörler	45
1.4. EMEVÎLER DÖNEMİ MEHDÎ HAREKETLERİ	49
1.4.1. Muhammed b. Hanefiyye	50
1.4.2. Muhtar es-Sakafî (el-Muhtar b. Ebî Ubeyd es-Sakafî)	51
1.4.3. Muğire b. Saîd el-İclî	53
1.4.4. Ebû Müslim Horasânî	54
1.5. ABBASİLER DÖNEMİ MEHDÎ HAREKETLERİ	56
1.5.1. Muhammed en-Nefsu'z-Zekiyye	56
1.5.2. On ikinci İmam Muhammed el-Mehdî	57
1.6. EHL-İ SÜNNET VE ŞİA'DA MEHDİLİK	58
1.6.1. Ehl-İ Sünnette Mehdîlik	59
1.6.1.1. Ehl-i sünnet'in Mehdî Anlayışı	59
1.6.1.2. Ehl-i sünnet'te Mehdî'nin Özellikleri	63
1.6.2. Şîa'da Mehdîlik	69

1.6.2.1. Şîa'nın Mehdî Anlayışı	69
1.6.2.2. Şîa'da Mehdî'nin Özellikleri	72

İKİNCİ BÖLÜM

MEHDÎ İLE İLGİLİ TARİHLENDİRMELER

2.1. MEHDÎ'NİN GELİŞİNE BİRTAKIM ALÂMETLERLE İŞARET EDİLMESİ	77
2.2. MEHDÎ'NİN GELİŞİNE, MEYDANA GELECEK FİTNELERLE İŞARET EDİLMESİ	80
2.3. MEHDÎ'NİN GELİŞİNE, ÖNCESİNDE YAŞANACAK OLAYLARLA İŞARET EDİLMESİ	82
2.4. MEHDÎ'NİN GELİŞİNİN AHİR ZAMANLA TARİHLENDİRİLMESİ	86
2.4.1. Hurremîlerin İddiaları	86
2.4.2. İmamiyye'nin İddiaları	87
2.5. MEHDÎ'NİN GELİŞİNİN AÇIK BİÇİMDE TARİHLENDİRİLMESİ	93
2.5.1. İlk Mehdîlik İddiaları	93
2.5.2. İsmâîlîlerin İddiaları	95
2.5.2.1. İlk İsmâîlîler ve Fatımîler	95
2.5.2.2. Karmatîler	99
2.5.3. Endülüs Emevîlerinin İddiaları.....	101
2.5.4. Sûfîlerin İddiaları.....	104
2.5.5. Selçuklu ve Osmanlılarda Mehdîlik İddiaları.....	107
2.5.5.1. Baba İlyas	107
2.5.5.2. Hurûfîlerin İddiaları	108
2.5.5.2. Mehdî'yi İstanbul'un Fethi İle İlişkilendirenler	109
2.5.5.3. Sabatay Sevi.....	111
2.5.6. Son Dönem Mehdîlik İddiaları	111
2.5.6.1. Bâbîlerin/Bahâîlerin İddiaları	111
2.5.6.2. Kâdıyânîliğin İddiaları	113
2.5.6.3. Said'i Nursî ve Müntesiplerinin İddiaları	114
2.5.6.4. Son Dönem İmamiyye/İsnâaşeriyye'de Mehdîlik	117
2.5.6.5. Günümüz İddiaları	120
2.6. MEHDÎ'NİN KALIŞ SÜRESİNİN TARİHLENDİRİLMESİ	121
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	128

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
a.s	: Aleyhisselam
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celaluhû
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev:	: Çeviren
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Der	: Derleyen
DÜİFD	: Diyarbakır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DKİ	: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye
ed.	: Editör
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
GÜÇİFD	: Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi
HÜİFD	: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
m.	: Miladî
nşr	: Neşreden
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.a.s.	: Sallallâhu aleyhi vesellem
thk	: Tahkîk
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

ÖN SÖZ

Zamanın hem insan hem de dinler için önemi tartışılmaz. Ne zaman başladığı ve ne zaman bitecek olduğu; dünyanın ve insanın yaşının ne kadar olduğu problemi, dinin olduğu kadar bilimin de konusudur. Özellikle geleceğe dair ilgi ve merak, insanları çeşitli çalışmalar ve araştırmalar yapmaya, aynı zamanda da bir inancı benimsemeye yöneltmiştir. Tarih dilinde “ahir zaman eskatolojisi” olarak adlandırılan bu durum, bir çok inanç ve kültürün ilgi alanına girmiş ve her biri, bu konuda literatür oluşturacak hale gelmiştir.

İnsanda problemsiz, üzüntü ve kaygının olmadığı, dünyevî nimetlerin bol bol verildiği cennet gibi bir yaşam isteği; hep bir sonraki zamanın daha güzel olacağını umut etmek ve o anı tecrübe etmek arzusu fitrîdir denebilir. Kanaatimizce Adem’in (insan) yaratılış kıssasında anlatılan İblis’in insanı kandırmak için kullandığı “Allah size bu ağacı melek olmayasınız ya da cennette ebedî olmayasınız diye yasakladı” (Araf 7/20) ifadesi, insanın fitratındaki mükemmeliyetçilik ve sonsuzluk isteğine vurgu yapmaktadır. Dinlerden ya da kültürlerden bazıları, bu arzunun ahir zamanda ve ölümden sonra yaşanacak olan ebedî hayatta (cennet) karşılanacağını bildirirken, bazıları döngüsel bir zaman tasavvuru ile bu isteği karşılamaya çalışır.

Aynı zamanda insan, kutsal olanla ilişkisini sürdürmek için yeryüzünde açıklayamadığı şeyleri kendisine açıklayacak birisinin olmasını ister. Peygamber bu ilişkinin sürmesini sağlayan bir aracı ve beklentiyi karşılayan kişidir. İnsan, peygamber olmadığı zamanlarda bu ihtiyacı karşılayacak birini arar. Mehdîlik konusunun insanların gündemine peygamberlerden sonraki dönemlerde daha çok girmesinin, Mehdî’ye olağan üstü vasıfların verilmesinin ve hatta Peygambersiz toplumlarda kâhinlerin öne çıkmasının bir sebebi de bu olsa gerektir. Biz bu çalışmamızda, yukarıda bahsettiğimiz söz konusu arzu ve isteklerin, onların farklı inanışlara ve hayallere yönelmesine, çeşitli kurguların oluşturulmasına neden olduğunu gördük. Kurtarıcı fikrinin ortaya çıkışında bu hususun etkili olduğunu söylemekle çok iddialı bir şey söylemiş olmayız herhalde.

Mehdîlik konusu, ülkemizde ve dünyada üzerinde çok konuşulan ve çokça yazılıp çizilen konulardan biridir. Hemen hemen tarihin her diliminde bu fikre tutunarak kitleleri arkasından sürükleyenler olmaktadır. Bazen olumlu ama çoğunlukla da olumsuz tecrübelerin yaşanmasına sebep olan konu, popülerliğini hala korumaktadır.

Bizim de çalışmamızda değindiğimiz; Mehdilik olgusu, Mehdî inancının menşei, İslam Kùltürü'ne giriş süreci, İslam öncesi inanç ve kùltürlerde kurtarıcı inancı, rivâyetlere göre Mehdilik v.b. konularda pek çok eser neşredilmiştir. Bu konularda çalışma yapan müelliflerin bir kısmı, Mehdî olgusunu rivayetlerle temellendirerek ve aklı delillerle destekleyerek olabilirliğini ispatlamaya çalışırken, bir kısmı da bu anlayışın dinî temelinin ve bağlayıcılığının olmadığını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Bu çalışmada, insanın geleceğe dair ilgisi, mükemmeliyeti araması, aşkın olanla ilişkisini sürdürme ve içinde bulunduğu olumsuz durumun bir an evvel bitmesi isteğinin, onu somut bir tarih beklentisine yöneltmesinden ve “ne zaman” sorusunun cevabını açıkça bilmek isteğinden hareketle tarihlendirmeyi ele aldık.

Çalışmamızın amacı, tarihlendirmenin arka planını ve bağlantılarını görmek; neden, neye göre ve hangi tarihi vermişler tespit etmek; ihtişamla geleceğine inanılan bir Mehdî kurgusunun kitleler üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve bu konunun netleşmesine katkı sağlamaktır.

Bu çalışmayı hazırlarken konu seçiminde ve kaynak temininde destek olan, çalışmayı tamamlayabileceğime dair güvenini her daim hissettiren, danışman hocam Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ'e ve tez konuyla ilgili bulduğu her bilgiyi benimle paylaşan Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ'ye müteşekkirim. Yine yazım sürecinde yardımlarını esirgemeyen Esra KAYIHAN'a ve Bihter ESKİN'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamı okuyup, düzeltmeler yapan eşim Münir KUNDURACI'ya ve evde her türlü desteği sağlayan ocuklarım Azra Aybike, Eyyüp Hikmet ve Yusuf'a çok teşekkür ederim.

Gùlay KUNDURACI

Eylùl 2019 ÇORUM

GİRİŞ

A. AMAÇ

Mehdilik konusunda gerek müstakil başlıklar altında gerekse eserlerin içerisinde yer verilerek günümüze kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlardan:

Nuaym b. Hammâd (228/843)'ın “*el-Melâhim vel-Fiten*”i, Muhammed b. Yusuf b. Muhammed el-Kureşî eş-Şâfi (658/1260)'nin, “*el Beyan fî Ahbâri Sâhibi 'z-Zaman*” adlı çalışması, Yusuf b. Yahya b. Ali b. Abdülaziz el-Makdisî eş-Şafii'nin *İkdü't-Dürer fî Ahbâri'l Muntazar* adlı eseri, Mehdî konusunda sadece kendilerine ulaşan haber ve rivayetleri toplayıp biraraya getirdikleri ve bu rivayetleri konularına göre tasnifledikleri eserlerdir.

Celâluddîn Süyûtî (911/1505)'nin “*el-Urfi'l-Verdî fî Ahbâri'l-Mehdî*” adlı eseri, Mehdî ile ilgili olan rivayetleri şerh ya da değerlendirme yapmadan rasgele sıraladığı bir risaledir.

İbn Hâcer el-Heytemî (974/1567)'nin, “*el-Kavlü'l-Muhtasar fî alâmâti'l-Mehdî el-Muntazar*”ı, gelecek olan Mehdî'nin özelliklerini, sahabenin ve tâbiînin Mehdî hakkındaki haberlerini, şerh ya da değerlendirme yapmadan naklettiği bir eserdir.

Ali b. Hüsametîn el-Muttaki el-Hindî (975/1567), yazdığı “*el-Burhân fî Alâmâti Mehdiyyi Âhiri'z-Zaman*” adlı eserinde rivayetleri tasniflendirerek Mehdî'nin tanınmasını sağlayacak alametleri anlatmıştır.

Ali el-Kârî (1014/1605), “*Risâletü'l-Meşreb el-Verdî fî Mezhebi bil-Mehdî*” adlı eserinde hadisleri değerlendirme yapmadan ve herhangi bir tasnife tabi tutmadan rasgele sıralamıştır. Kârî'nin, Şîa'nın Mehdî hakkındaki bazı görüşlerini eleştirdiği eserinde zaman zaman da şerh ve te'villere rastlanmaktadır.

Çağdaş Şîi yazar Muhammed Bakır es-Sadr'ın, “*Tarihu'l-Gaybetü's-Suğrâ ve Tarihu'l Gaybetü'l Kübrâ*” adlı eserleri Mehdî'nin gaybetinin tarihi süreçlerini ele almaktadır.

Sad Muhammed Hasan'ın “*el-Mehdiyyetü fi'l-İslam*” adlı eseri, rivayetlere ve Ehl-i sünnet'in Mehdilik konusundaki görüşlerine pek yer vermese de İslam'da

Mehdîlik ve imamet konusunu ve Şia'nın bu konudaki görüşlerini eleştirel olarak inceleyen bir özellik taşır.

Abdülaziz ed-Dûrî, “Abbâsî Propagandası Sürecinde ve Abbâsîlerin ilk Asrında Mehdi Tasavvuru” adlı makalesinde, “beklenen kurtarıcı” inancının, bahsedilen süreç içerisinde kimler tarafından nasıl kullanıldığını anlatmaktadır.

Ahmet Emin (ö. 1954)'in “*el-Mehdî ve'l-Mehdeviyye*”; Avni İlhan'ın, “*Mehdîlik*”; Ekrem Sarıkçıoğlu'nun “*Dinlerde Mehdi Tasavvurları*”; Mustafa Öz'ün, “*İmâmiyye Şiasında Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*”; Ali Coşkun'un, “*Mehdîlik Fenomeni*”; Arif Arslan'ın, “*Deccâl, Mehdi ve Mesih*”; M. Ali Durmuş'un, “*Mitolojik Kurtarıcı Mehdi*” ve Mahmut Çınar'ın, “*Tarihte ve Günümüzde Mehdi*” adlı çalışmaları genel olarak Mehdi kavramını, bu inancın menşeiini, İslam kültürüne nasıl girdiğini ve Mehdi'nin özelliklerini anlatan çalışmalardır. Bu çalışmaların genelinde bu inancın diğer kültürlerde olduğu gibi, bir şekilde İslam Kültüründe de var olduğu ancak İslam akaidinin konusu olmadığı ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

Muhammed b. Ahmed b. İsmail el-Mukaddem'in Uğur Pekcan tarafından Türkçeye “*Ehl-i sünnet'te Beklenen Mehdi*” başlığıyla çevrilen “*el-Mehdi*” adlı eseri; G. Hüseyin Tacirineşeb'in “*Mehdîlik ve İmam Mehdi*” adlı eseri; Muhammed Cevad Horasânî'nin “*Alametleriyle Birlikte Beklenen Mehdi*” adlı çalışması; Cafer Yusufi Heşterudi'nin “*İslam'da Mehdi İnancı*” ve Ömer Faruk Akkaya'nın “*Beklenen Mehdi*” adlı çalışması da yine Mehdi inancının menşeiini, bu inancın Kur'an ve sünnetten delilleri olduğunu iddia ederek bu inancın İslam'da inanç esası olduğunu ve reddinin küfrü gerektirdiğini ortaya koymaya çalışan eserlerden bazılarıdır.

Bahaeddin Sağlam ise “*Mehdi ve Mesih, Mahiyetleri ve Programları*” adlı eserinde, insanın ancak sınırlı ve somut bakış açısını bırakarak algısının soyut ve sonsuz olana odaklanmasıyla dini, özelde de Mehdi konusunu tam manasıyla anlayacağını iddia etmekte, farklı bir bakış açısıyla Mehdi'nin varlığını kabul etmektedir.

Ayrıca bu konuda farklı kültürlerde ve ülkemizde akademik olarak doktora ve yüksek lisans seviyesinde pek çok çalışma yapılmış pek çok makale yazılmıştır. Bu çalışmaların her biri, Mehdi konusunu farklı bir ilim disiplini açısından ve başka bir yönüyle ele almıştır. Mehmet Atay'ın, “*Kütüb Sitte'deki Mehdi Hadislerinin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi*”; Ahmet Yöner'in, “*Mehdîlik Fikri ve Müslümanlar*

Arasındaki İlk Tezahürleri”; Selman Kuzu’nun “Hadislerde Mehdî ve Mehdî’nin Deccâl ve Hz. İsa İle Olan Münasebeti”; “Cengiz Batuk’un, “Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları”; Muhammed Cihad Oruç’un “Mehdîlik Düşüncesinin İslam Mezheplerinde Yansımaları” başlıklı çalışmaları ile Özkan Şimşek’in “Klasik Kelam Problemi Olarak Eskatolojik Kurtarıcı İnancı” başlıklı yüksek lisans çalışmaları da yine Mehdîlik konusunun farklı açılardan açıklanmasını amaçlayan çalışmalara örnek gösterilebilir.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz, -birçoğundan bu çalışmamızda da faydalandığımız- beklenen kurtarıcı/Mehdî konusunda müstakil çalışmalar olan eserlerin hiçbirisinde, İslam Kültüründe Mehdî’nin geleceği söylenen tarihleri içeren genel bir çalışma bulunmamaktadır.

Beklenen Kurtarıcı/Mehdî konusu aynı zamanda ülkemizde çeşitli uluslararası sempozyumlarda da ele alınmış, farklı boyutlarıyla enine boyuna tartışılmıştır. 22 Ekim 2016 tarihinde, Kuramer’in “Beklenen Kurtarıcı İnancı” başlığıyla İstanbul’da düzenlediği sempozyumla; dinleyici olarak da katılma fırsatı bulduğumuz 29-30 Eylül 2017 tarihinde, Sivas’ta Cumhuriyet Üniversitesinin düzenlediği sempozyum bunlardan bazılarıdır. Bu sempozyumlarda, alanında uzman araştırmacılar tarafından, konuyu farklı açılardan ele alan birçok tebliğ sunulmuş ancak bizim tez konumuzu içeren - Mehdî’nin geleceği söylenen tarihlerin verildiği- bir tebliğ sunulmamıştır.

Araştırmalarımız esnasında bizim tez konumuzu içeren, ne başlık olarak ne de içerik olarak müstakil bir çalışmaya rastlamadığımız gibi, konuyla alakalı olarak incelediğimiz eserlerin hiçbirisinde konu başlığı olarak dahi, tam olarak çalışmamızı içeren bir esere rastlamadık.

Kısacası “İslam Kültürü’nde Mehdî’nin Gelişiminin Tarihlendirilmesi” konulu bir çalışma yapılmadığını farkettilik ve bu başlığı seçtik. Bu konunun açığa kavuşturulmasını, Mehdî anlayışının netleşmesine katkı sağlaması açısından gerekli gördük. Bu sebeple, fikirden beslenen her toplumun, her grubun hatta her kişinin, kendi beklentilerini karşılayacak, işine yarayacak bir kurtarıcı ürettiğinin; onu şekillendirdiğinin ve Mehdî’nin ortaya çıkışının ne kadar izafî olduğunun, bu çalışma sonunda daha açık bir biçimde görüleceği kanaatini taşımaktayız.

B. METOT

Mehdî'nin geleceği zamanla ilgili verilen tarihleri bulmaya çalıştığımız çalışmamızda amaç, tarihlerin neden ve nasıl belirlendiğini, Mehdî'ye inanmanın inanç esası olup olamayacağını ve (mitolojik) kurtarıcı fikrinin tutarlılığını farklı bir yaklaşımla anlamaya çalışmaktır. Beklenen bir kurtarıcı inancı hemen her toplumda olmasına rağmen ayrı din ve kültürlerle fikir birliği olmadığı gibi aynı dinin mensupları arasında bile bu konuda ortak bir inanış söz konusu değildir. Her grubun kurtarıcısının özellikleri ve ondan bekledikleri birbirinden farklıdır.

İslam Mezhepler Tarihi, Hz. Peygamberin vefatının ardından gelişen toplumsal değişimin sonucunda dinî ve siyasî gayelerle ortaya çıkan zümreleşme hareketlerinin gelişim sürecini ve İslam düşünce ekollerini fikir-hadise ve mekan irtibatı çerçevesinde inceleyen bir bilimdir.¹ Mezhepler ise; itikadî ve siyasî alandaki beşeri ve toplumsal oluşumlardır.² Bu sebeple bir fikrin ortaya çıkması ve tartışılması bu iki açıdan değerlendirilmeli, İslam Mezhepler Tarih'i alanında takip edilen yöntem olan "Bilimsel Yöntem"le,³ fikir anlaşılmasına çalışılmalıdır. Dolayısıyla mezhepler tarihçisinin bir metin okuması yaparken -zihin alt yapısını mümkün olduğunca dışarıda bırakarak- ön yargıdan uzak, fikirler üzerinde derinleşip, metnin geçtiği tarihî zaman ve bağlamı göz önünde bulundurması, orada geçen olayları ve söylemleri betimleyici bir yöntemle ele alması ve buna göre değerlendirmesi gerektiğini aklımızda tuttuğumuzu ifade edelim. Yine Mehdîlik konusunu ve tarihlendirme örneklerini incelerken, kavramların da kültürler gibi zaman içinde değişme ve gelişme gösterebildiği, bir kelime ya da kavramın, konuşulduğu zaman diliminde ne anlama geldiği ve muhataplarının zihninde nasıl bir çağrışım yaptığı ile ilgili verilere sahip olmanın, konunun anlaşılmasını kolaylaştıracağını bilerek çalışmamıza başladık.

Ayrıca İslam'ın ilk asırlarına kadar inen, İslam kültürüne ait eserlerin incelenmesi göstermiştir ki; İslam ümmeti içinde yaşanan her tür siyasî ve ictimai olay

¹ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2010), 5-10.

² Ethem Ruhi Fırlı, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1980), 15.

³ *İslam Mezhepler Tarihi*, ed: Hasan Onat-Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 24.

da bir şekilde hadis rivâyetlerine yansımıştır.⁴ Bu sebeple çalışmamızda karşımıza çıkan rivayetler ve örneklerde bu hususa özellikle vurgu yaptık.

Burada dikkatimizi çeken, vurgulanması gereken önemli bir konu da, bazı vakalar hariç rivâyetlerin ortaya çıkarılış tarihlerini tespit etmenin zorluğudur. Çünkü bazen bir hadisenin istismar edilmesi, vuku bulduğu tarihten çok sonra olabilmektedir.⁵ Bu durum mezhepler tarihi alanında çalışma yapanların karşılaştığı en önemli problemlerdendir.

Bir başka problem de, bazen aynı konuda birbirinden farklı –bazen zıt- birden fazla rivayetin mevcut oluşudur. Başlangıçta sorun gibi gözüken bu husus, süreç içerisinde yaşanan değişimlerin anlaşılmasında bize destek sağlamaktadır.⁶ O yüzden bu alanda yapılan çalışmalarda karşılaşılan rivayetlere, mutlak doğrular gibi bakılmamalı, “fikirlerle hadiselerin irtibatı” şeklinde formüle edilen Mezhepler Tarihi yöntemi⁷ devreye sokulmalıdır. Mezhepler tarihi araştırmacısı için bilinmesi son derece elzem olan bu hususları dikkate alarak çalışmamızı gerçekleştirdiğimizi ifade etmek isteriz.

Araştırma konumuz hakkında farklı kaynaklarda yer yer bazı bilgilere rastladık. Bu konunun daha çok Ehl-i sünnet’in çatısı altındaki gruplardan olan tasavvufçuların ve Ehl-i Hadis diyebileceğimiz grubun gündeminde olduğunu, Şîa’da bazı fırkalarda ve özellikle Karmatî-İsmâîlîlerde zaman zaman tarihlendirme yapıldığını ve “Mehdî” olduğunu iddia edenlerin olduğunu tespit ettik.

Tezi hazırlarken mezhepler tarihi, İslam tarihi, dinler tarihi, medeniyet tarihi ve hadis alanında onlarca eser taradık ancak az sayıda bilgiye ulaştık. Mehdî ile ilgili en detay bilgilerin “Melahim ve Fiten” başlıklı eserlerde yer aldığını gördük.

Mehdîlik olgusunu daha iyi anlayabilmek için bu kavramla içiçe olan, Mesih, ric’at, gaybet, imâmet, hilâfet, kıyâmet ve deccâl kavramlarına ve kavramların İslam kültürüne etkisine kısaca değindik. Mehdî inancının kaynağı, hangi kişiler ve olaylarla İslam kültürüne girdiği ile ilgili kısa bilgiler verdik.

⁴ Mehmed Said Hatiboğlu *Siyasî-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 14.

⁵ Hatiboğlu, *Siyasî-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, 18.

⁶ Cemil Hakyemez, *Şîa’da Gaybet İnancı ve Gaib Onikinci İmam el-Mehdî* (Ankara: İsam Yayınları, 2016), 18.

⁷ Hasan Onat, *Emevîler Devri Şîi Hareketleri ve Günümüz Şiliği* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 1-2.

Diğer kültürlerde mevcut olan kurtarıcı inanışlarını ve onlarda kurtarıcının ortaya çıkışı ile ilgili tarihlendirmeleri de kısaca incelediğimiz bu çalışmada, her kültürün bulunduğu mekân ve şartlara göre bir yöneliş içinde olduğunu gördük. Bir fikrin tarihsel gelişimini incelerken bütüncül tarih bakış açısıyla konuyu bir bütün olarak değerlendirmeye, bağlamına oturtulmayan sözün doğru anlaşılamayacağı düşüncesinden hareketle fikrin ya da olayın geçtiği zamana dikkat ettik.

Elde ettiğimiz bulguları mekân ve şartlardan bağımsız değerlendiremeyeceğimiz gibi, olay ve kişilerden bağımsız da değerlendiremeyeceğimizi biliyoruz. Çünkü İslam Mezhepleri Tarihinde “şahıslar üzerinde derinleşme” en önemli ve güvenilir yöntemlerden biridir.⁸ Bu nedenle, tarihlendirmeyi konu alan çalışmamızda, mehdîlik gibi fikirlerle ortaya çıkan kişileri ve onların hareketine destek veren kitlelerin içinde buldukları durumu yani Mehdîci hareketlerin arka planını betimleyici bir yöntemle yani anlama ve yorumlama merkezli olarak;⁹ siyasal, sosyal ve psikolojik olarak değerlendirmeye çalıştık.

Mehdî konusunu değerlendirirken Hz. Peygamber’den sonra yaşanan gelişmeleri ve toplum yapısını iyi analiz etmek gerektiğinin farkında olarak konuyu ele aldık ve şuan bulunduğumuz yerden bakarak değerlendirme yapmamaya gayret ettik. Bugünkü anladığımız manada “Mehdî” kavramının, Kur’an’da ve Hz. Peygamberin dilinde açıkça kullanılmadığı, araştırmacıların birçoğu tarafından dile getirilmektedir. Burada İslam Mezhepler Tarihi’nin en önemli sorunlarından biri olan “kavramların yerli yerinde kullanılmaması”¹⁰ sorunu karşımıza çıkmaktadır. Nitekim o gün, bugünkü anlam içeriğine sahip olmayan “mehdîlik” kavramı Hz. Peygamberin dilinde olgunlaşmış haliyle yer almakta, konuyla ilgili Hz. Peygambere atfedilen çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Özellikle Şîa’da birçok ayet ve rivayet te’vîl edilerek hem Kur’an’dan hem de Hz. Peygamberden bu konuya dair delil getirilmektedir. Mehdîlik konusunda araştırma yapan bazı müellifler de bu rivayetleri ciddi bir tenkide tabi tutmuşlardır.

⁸ Sönmez Kutlu, “İslam Mezhepler Tarihinde Usul Sorunu” *İslami İlimlerde Metodoloji/Usul Mes’alesi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 437.

⁹ Kutlu, “İslam Mezhepler Tarihinde Usul Sorunu”, 396.

¹⁰ Bazen sonradan üretilen ya da süreç içerisinde bir anlam içeriği kazanan kavramlar, kaynakların pek çoğunda çok önceki olaylarla ilgili kullanılabilmekte, eserlerin pek çoğunda kavramlar konusunda özensizlik dikkat çekmektedir. *İslam Mezhepler Tarihi*, ed: Hasan Onat-Sönmez Kutlu, 31.

Bu konuda öne sürülen rivâyetlerde zuhur edecek Mehdî'nin özellikleri, geleceği ortamın özellikleri, geldiğinde icra edeceği şeyler, ne zaman zuhur edeceği, yeryüzünde kalış süresi gibi konular yaşanan her döneme göre farklılık göstermektedir. Biz çalışmamız kapsamında Mehdî'nin ne zaman geleceği ile ilgili rivâyetleri ve bu rivâyetlerin toplumda nasıl oluştuğunu ve de yer yer de tezahürlerini görmeye çalıştık.

Ayrıca “İslam Kültürü’nde Mehdî'nin Gelişinin Tarihlendirilmesi” konulu çalışmamızı yaparken insanların özellikle mitolojik kurtarıcı fikrine tutunma sebeplerini ve neden geleceğe dair tarih verdiklerini daha iyi tahlil edebilmek için az da olsa sosyal psikoloji okuması yaptık.

C. KAYNAKLAR

Tezimizi hazırlamaya çalıştığımız bu süreçte, “İslam Kültürü’nde Mehdî'nin Gelişinin Tarihlendirilmesi” konusu ile ilgili olabileceğini düşündüğümüz çalışmalara, gücümüz nispetince ulaşmaya çalıştık. Araştırmalarımız esnasında bizim tez konumuzu içeren, ne başlık olarak ne de içerik olarak müstakil bir çalışmaya rastlamadığımız gibi, konuyla alakalı olarak incelediğimiz eserlerin hiçbirisinde konu başlığı olarak dahi, tam olarak çalışmamızı içeren bir esere rastlamadık. Bu konuda daha önce herhangi bir çalışma yapılmamış olması bilgi toplamada bizi biraz zorladı. Konunun her dönemde hala en popüler konular arasında yer alması ve ortaya çıkan Mehdilik hareketleriyle birlikte her dönemde tekrar tekrar ele alınması, bir hayli yekün tutan kaynak literatürünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Konunun genişliği, hem Şîa'nın hem de Ehl-i sünnet'in gündeminde yer alması aynı zamanda Hadis, Dinler Tarihi, Mezhepler Tarihi, Kelam, Tasavvuf gibi birden fazla alanın konuyla ilgilenmesi, araştırma yaparken bizi zorlayan bir başka etken olmuştur.

Tarihlendirme ile ilgili çalışmamızı yaparken ilk olarak ekollerin birincil kaynaklarına ulaşmaya gayret ettik. Ancak Mehdilik olgusu kelime anlamıyla hicretin ilk yıllarından itibaren kullanılmaya başlasa da tarihî süreç içerisinde gelişme gösteren ve bu günkü anlam içeriğine sahip olan bir özellik gösterir. Bu sebeple geçen yüzyıllar içinde yaşanan gelişmelerle birlikte gelişimi ve dönüşümü yorumlayan, birincil kaynakları açıklayan ikincil kaynaklara da başvurduk. Çünkü bağlamları ve materyalleri

farklı olmakla birlikte İslam kültüründe yapılan tartışmalar birbirinin aynı gibidir. Bu sebeple modern dönem çalışmalarından da çokça istifade ettik.

İslam tarihinde, Mehdilik olgusunun ilk olarak muhalif kitlelerde karşılık bulması ve tekâmülünü zaman içerisinde tamamlaması nedeniyle, Şîa'da, hem daha erken dönemde hem de daha fazla eser verilmiştir. Her ne kadar zaman zaman Emevî ve Abbasî halifeleri de Mehdîliği taraftar kazanmak amacıyla sahiplenmeye çalışsa da genel olarak Sünnîliğin gündemine girmesi, nispeten daha geç bir zamana tekabül etmektedir. Bu nedenle ilk kaynaklar Şîî görüşteki âlimlere aittir. Bundan dolayı çalışmamızda öncelikle, Kummi (290/903)/Nevbahtî (310/922)'nin *Kitâbu'l Makâlât ve'l Fırak-Fıraku's-Şîa* adlı eseri, Kuleynî (329/941)'nin *Usûl-ü Kâfi'si* ve Nu'manî (360/971)'nin *Kitâbü'l-Gaybe'sinden* faydalandık.

Yine çalışmamızda ilgili dönemin siyasî ve sosyal olaylarını görmek ve Mehdîlik fikri ile alakalı kişilerle ilgili bilgileri edinmek için tarih ve tabakat türü eserlerden faydalandık. İbn Sa'd (230/845)'in *Tabakât'ı*, İbn Kuteybe (276/889)'nin *el-İmâme ve's-Siyâse'si*, Belâzürî (279/892-93)'nin *Fütûhu'l-Buldan'ı*, Taberî (310/923)'nin *Târîh'i*, Eş'arî (324/935-36)'nin, *Mâkâlâtü'l-İslâmiyyîn* adlı eseri, Mes'ûdî (345/956)'nin, *Mürûcü'z-Zeheb'i*, İbn Kesîr (774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye'si*, bunlardan bazılarıdır.

Bağdâdî (463/1071)'nin *el-Fark beyne'l-fırak'ı*, Nizâmülmülk (485/1092)'ün *Siyasetname'si*, Şehristânî (548/1153)'nin *el-Milel ve'n-Nihal* adlı eseri başvurduğumuz başlıca kaynaklarımızdandır. Yine İbn-i Haldun (808/1406)'un *Mukaddime'si*, Süyûtî (911/1505)'nin *el-Urfi'l-Verdî fî Ahbâri'l-Mehdî* adlı eseri, İbn Hâcer el-Heytemî (974/1567)'nin, *el-Kavlü'l-Muhtasar fî alâmâti'l-Mehdî el-Muntazar* adlı eseri, Muttaki el-Hindî (975/1567)'nin "*el-Burhân fî Alâmâti Mehdiyyi Âhiri'z-Zaman*" adlı eseri çalışmamızda müracaat ettiğimiz diğer kaynaklardandır.

Mehdîlik konusu müstakil olarak ilk kaynaklarda yer almamakla birlikte özellikle Melahim ve fiten türü eserlerde ya da kıyamet alametlerini içeren çalışmalarda detaylıca yer almaktadır. Bu konuda çalışmamızda, Nuaym b. Hammâd (228/843)'in *el-Fiten ve'l-Melahim* adlı eseri, Berzencî (1103/1691)'nin *el-Işaatü's-Sâa'sı* en çok faydalandığımız eserlerdendir.

Mehdî hakkında Kur'an'da açık bir ifadenin olmadığı, Sünnî âlimlerce üzerinde ittifak edilen bir konudur. Bu konuda bize malzeme genellikle rivayetlerden gelmektedir. Bu sebeple çalışmamızda, temel hadis kaynaklarımız olan *Kütüb-ü Sitte*'nin Mehdî'nin özellikleri¹¹, fiten bölümleri ve kıyamet-Deccâl bölümünlerinden de faydalandık.

Kavramsal çerçeveyi oluştururken İbn-i Manzur'un *Lisânü'l Arab*'ından, Şinasi Gündüz'ün *Din ve İnanç Sözlüğü*'nden, *Dini Kavramlar Sözlüğü*'nden; *TDV İslam Ansiklopedisi*'nden (DİA), *Şamil İslam Ansiklopedisi*'nden ve bu kavramlarla ilgili çalışma yapan çağımız ilim adamlarının eserlerinden de faydalandık.

İnsanla beraber değişen ve gelişen ama hep aynı ihtiyacı karşılayan Mehdîlik konusunu çalışmak için İslam kültürünün oluşturduğu literatüre bakmak gerektiği gibi diğer kültürlerin literatürüne de bakmak gereklidir. Ancak hemen ifade edelim ki, diğer kültürlerin bu konudaki bilgilerini araştırırken direk kendi kaynaklarına başvurma imkanımız olmadı. Ancak bu konuda, İslam Mezhepler Tarihi ve Dinler Tarihi alanında Türkçe çalışmalar ortaya koyan Ethem Ruhi Fığlalı, Avni İlhan, Ekrem Sarıkçıoğlu, Şinasi Gündüz, Cemil Hakyemez, Mahmut Aydın, Saime Leyla Gürkan, Yasin Meral gibi hocalarımızın kitap ve makalelerinden ve de Türkçeye çevrilmiş eserlerden faydalandık.

Ayrıca çalışmamızda Mehmed Sait Hatiboğlu, Hasan Onat, Mehmet Özdemir, Zeki Sarıtoprak, Mehmet Atalan, eserlerinden en çok faydalandığımız müelliflerimizdir. Yine Farhad Daftary'nin "*İsmaililer*" adlı çalışması tarihlendirmeler konusunda bize en çok veri sağlayan eserlerden biridir. Gerlof Van Vloten, Montgomery Watt, Abid el Câbirî, G. Hüseyin Tacirineseb de isimlerini anmadan geçemeyeceğimiz, eserlerinden çokça faydalandığımız diğer müelliflerden bazılarıdır.

Son olarak Temel İslam Bilimleri alanında olan veya olmayan daha birçok müelliften ve eserden, gerek çalışmamızın içerisinde gerekse konuyu zihnimize yoğunabilmek açısından faydalandığımızı belirtmek isteriz.

¹¹ Mehdî konusu Sahihayn olarak bilinen Buhârî ve Müslim'de yoktur.

D. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

a. Mehdî

Mehdî, Arapça “he, dal, ye” harflerinden meydana gelen “hedâ” fiil kökünden türeyen” doğru yol gösterilen, hidâyet edilen” manasında ismi mefuldür.¹²

İstilahî manada Mehdî, “ahir zamanda gelecek, dini emir ve yasakları icra ederek zayıflayan dini kuvvetlendirecek, zulüm ve haksızlıkla dolmuş olan yeryüzünü adâletle dolduracak olan, hem ideal bir kumandan hem de devlet reisidir”.¹³

Mehdî bir terim olarak kaynaklarda, tarihin/İslam tarihinin farklı devirlerinde “eskatolojik” ve “milenaryen” çağrışımlarla dolu olarak yer almaktadır.¹⁴

Kur’an’da “hedâ” ve “hidayah” kökünden¹⁵ gelen birçok kelime geçmektedir; ancak, meful kullanımı olan “Mehdî” kelimesi bulunmamaktadır.¹⁶ “Mehdî” kelimesi Kur’an’da geçmediği gibi Mâlik b. Enes (179/795), Buhâri (256/870) ve Müslim’in (261/874) eserlerinde de geçmez.¹⁷ Ahmed b. Hanbel (241/855), İbn Mâce (273/887), Ebû Dâvud (275/889), Tirmizî (279/892) Taberânî (360/971) ve Hâkim (405/1014) gibi diğer bazı hadis kaynaklarında ise rivâyetlerden bir kısmı yer almaktadır.¹⁸ Ancak bu hadislerin sıhhat dereceleri tartışmalı olup ilim adamlarının bir kısmı tarafından bunların itikadî ve amelî yönden delil kabul edilemeyeceği ifade edilmektedir.¹⁹ Ayrıca Mehdî konusu, Ehl-i sünnet’in temelini oluşturan, erken dönemde akaid ve kelama dair eserler veren Eş‘arî (324/935-36), Mâturidi (333/944); biraz daha geç dönem âlimleri

¹² Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur el-Mısırî, *Lisanü'l-Arab*, c. 15 (Beyrût: Dâr-u Sâdr, 1410/1990), “mehdî” md. 354.

¹³ Ekrem Sarıkçıoğlu, “Mecusi Dininde Mehdî İnancı”, *AÜİF Dergisi* sy.7 (Erzurum, 1986): 1; Avni İlhan, *Mehdîlik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1993), 15-16.

¹⁴ Ali Coşkun, *Mehdîlik Fenomeni*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 96.

¹⁵ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 253.

¹⁶ İlhan, *Mehdîlik*, 14.

¹⁷ M. Ali Durmuş, Buhari’nin Mehdî hadislerine yer vermeyişinin sebebi olarak dikkat çekici, bir o kadar da ilginç olan bir tespit bulunmaktadır. Ona göre: Buhari’nin Kahtâni hadisine yer verip Mehdî hadislerine yer vermeyişinin sebebi, onun Mehdî hadislerine inanmadığı anlamına gelmez, Buhari’nin Mehdî hadislerine yer vermeyişinin en önemli sebebi, “Sünnî kaynaklarda Mehdî portresinin kökenine inildiğinde onun bir Alevi Mehdîsi olduğunun görüleceği gerçeğidir. Kısacası Buhârî, Şîa ile aynı Mehdî Muntazar’ı paylaşıyor olmaktan kaçınmış olmalıdır.” Kahtâni Yemenlilerin Mehdîsi olduğu için böyle bir risk gözükmemektedir. Bk. M. Ali Durmuş, *Mitolojik Kurtarıcı Mehdî* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2015), 31.

¹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Mehdî”, *DİA*, c. 28 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 371.

¹⁹ Bk. İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 788-808; Fikret Karaman, *Dini kavramlar sözlüğü* (Ankara: Dib. Yayınları, 2005), “Mehdî” md.,419.

Ebu'l Yusr el-Pezdevî (493/1099), Ebu'l Muîn en-Neseî (508/1115), Ömer en-Neseî (537/1142), Teftazânî (792/1390)²⁰ gibi imamların kitaplarında da ele alınmamıştır.²¹

Cahiliye dönemi Arap diline ait lügât ve edebiyat kitaplarında, ismi alem (herkesçe bilinen) olarak “Mehdî” sözcüğüne rastlanmamaktadır.²² Lügât manasıyla, Resûlullah hakkında Hassan b. Sâbit'in mersiyesinde²³; dört halife hakkında, Emevî hükümdarlarından Süleyman b. Abdülmelik (99/717) hakkında -şeref payesi olarak- Hişam (125/743) hakkında ve Hz. Hüseyin (61/680) hakkında²⁴ kullanıldığı, kaynaklarda geçmektedir.²⁵ Ayrıca Hz. Peygamber'in Muaviye (60/680) için ettiği rivâyet edilen duada da Mehdî kelimesi geçmektedir. Duasında “Yâ Rab, onu Hâdi Mehdî kıl, onu hidâyete eriştir, kendisiyle de hidâyete erişilsin” demektir.²⁶

Kavramın içeriğindeki ana özellikler; ahir zaman, hükümdarlık, dini yenileme, kurtarıcılık şeklindedir. Ancak içinde bulunduğu dinin karakterine uygun olarak ayrıntılarda farklılıklar görülmekte, bu kavramı ifade eden kelimeler de her din ve kültüre göre değişebilmektedir.²⁷ İlk din mensuplarından sayılan Yeni Gine yerlileri ahir zamanda geleceğini bekledikleri kurtarıcının “Mensren” olduğunu inanırlar ve onun, dinlerini ihya etmek için, hazine dolu bir gemiyle geleceğini (kargo kültü) iddia ederler. Kuzey Amerika yerlileri de ahir zamanda ortaya çıkacağını bekledikleri kurtarıcının bir dans ayini esnasında görüleceğine inanmaktadırlar. Bu nedenle batılı

²⁰ Teftazânî, *Şerhu'l Makâsîd* adlı eserinde Şîa'nın imâmet teorisini eleştirirken Mehdî beklentisinin hiçbir geçerli delili olmadığını söylemektedir. O, Mehdîlik konusuna kıyamet alametlerinden bahsederken kısaca değinmiş ve bu meselenin inanç esası olmadığını belirtmiştir. Mes'ud b. Ömer b. Abdullah es-Saadedtîn et-Teftazânî, *Şerhu'l Makâsîd*, thk: Abdurrahman Umeyre (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1409/1989), V: 289-290; Bk. Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdîlik* (İstanbul: Rağbet, 2016), 58.

²¹ Ahmet Ağırakça, “Mehdî”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, c. 4 (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1991), 107; Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdîlik*, 57-58.

²² G. Hüseyin Tacirineşeb, *Mehdîlik ve İmam Mehdî*, Tercüme: Davut Duman (Ankara: Oba kitabevi, 2001), 60.

²³ Sönmez Kutlu, “Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasî ve Dinî Hareketlerde Mehdîlik Tipolojileri”, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı* (İstanbul: Kuram Yayınları, 2017), 294. Ayrıca Hz. Peygamber'i “hâdî” ve “mühtedi” olarak nitelendirdiği şiirleri için bk. Ahmed Emin, *Duha'l-İslam* (Beyrût: Dâru'l-Kütüb el-Arabî, 1933-36), 36.

²⁴ Taberî'de geçen bir rivayette Süleyman b. Surad'ın Hz. Hüseyin'in kabrinde dua ederken “Ey Mehdî oğlu Mehdî” ifadesini kullandığı geçmektedir. Bk. Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, thk: Muhammed b. Ebu'l Fadl İbrahim ('y.y.': Dâru'l-Maârif, 't.y. '), V: 589.

²⁵ İlhan, *Mehdîlik*, 15.

²⁶ Tirmizî, *Kitâbü'l-Menâkıb*, 3842; Hatiboğlu, *Siyasî- İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, 99.

²⁷ Ekrem Sarıçioğlu, “Mehdî”, *DİA*, c. 28 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 369.

araştırmacılar onların tasavvurlarına, “Ghostdance” demişlerdir.²⁸ Kavram, Yahudilik ve Hristiyanlıkta “Mesîh”, Budizm'de “Maityara”(Mahayana öğretisine göre ahir zamanda tekrar yeryüzüde görünecek olan Buda)²⁹, Hinduizm'de “Kalki”, eski Mısır'da “Ameni”,³⁰ Sâbiilikte “Paraşai Siva”,³¹ Şintoizm'de “Miroko” kelimeleriyle ifade edilmektedir.³² Mazdaist veya Mecûsîlerin beklediği kurtarıcı ise “Saoşyant”tır.³³ Caynizm'in kurucusu olan Mahavira'da, Caynistlerce kurtarıcı olarak görülmektedir. Mahavira, nefsinin dünya zevklerinden uzaklaştırmış, şiddeti tasvip etmeyen, ruhunu olumsuz “Karma”dan (ruha yapılmış olan kötülükler) kurtarmaya çalışan bir kurtarıcıdır.³⁴ Habeşistan Hristiyanları da kralları olan Teodor'un ahir zaman Mehdîsi olarak kıyâmetten önce tekrar döneceğine inanmaktadırlar.³⁵ Moğollar, mezarına kurbanlar adadıkları Cengiz Han'ın kendilerine ölmeden önce, sekiz veya dokuz yüzyıl sonra tekrar döneceğini söylediğine inanmaktadırlar. O, dünyaya tekrar dönecek ve Moğolları Çin'in esaretinden kurtaracaktır.³⁶

İnanışlarda, kurtarıcı ile ilgili genel kabul Mehdîlerin dinlerin kurucularının soyundan ve onların özelliklerinin taşıyıcısı olarak geleceği şeklindedir. Örneğin, Mehdî'nin Muhammed soyundan, Mesîh'in Davud soyundan, Saoşyant'ın Zerdüşt soyundan olacağına inanılır.³⁷

Görüldüğü gibi, geniş anlamıyla beklenen kurtarıcı, özel anlamıyla Mehdîlik konusunda söylenecek belki en önemli şey, bu olgunun dinlerin ortak teması olduğu ve her dinin kendine özel bir kurtarıcısı olduğudur.³⁸

²⁸ Sarıkçioğlu, “Mecusi Dininde Mehdî İnancı”, 2.

²⁹ Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi* (Samsun: Ensar, 2013), 167.

³⁰ Sarıkçioğlu, “Mecusi Dininde Mehdî İnancı”, 2.

³¹ Cemil Hakyemez, “Mehdî Düşüncesinin İtikâdileşmesi Üzerine”, *GÜÇİFD* 3, sy. 5 (2004): 129; Şinasi Gündüz, “Sabiilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (Ankara, DİB Yayınları, 2007), 487.

³² Hakyemez, “Mehdî Düşüncesinin İtikâdileşmesi Üzerine”, 129.

³³ Sarıkçioğlu, “Mecusi Dininde Mehdî İnancı”, 2; İbrahim Sarmış, *Hz. İsa ve Mesîh İnancı* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 29.

³⁴ Josh Mc Dowell-Bart Larson, *Mesîh İsa'nın Tanrılığı*, çev: Fikret Böcek (İstanbul: Zirve Yayınevi, 2004), 109.

³⁵ Arif Arslan, *Deccâl, Mehdî ve Mesîh*, (İstanbul: Anatolia Kitap, 2012), 106.

³⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, “Mesîh ve Mehdî İnancı Üzerine”, 197.

³⁷ Sarıkçioğlu, “Mehdî”, *DİA*, c. 28 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 370.

³⁸ Nuaym b. Hammâd'ın naklettiği bir hadiste, kendilerine suhuf verilen peygamberlerin de Mehdî'den bahsettiği bildirilmektedir: “Ben Mehdî'yi Peygamberlerin suhufunda şöyle bulurum: Mehdî'nin amelinde ne zulüm ne de ayıp vardır.” Bk. Arslan, *Deccâl, Mehdî ve Mesîh*, 106.

b. Mesîh

Mesîh, kelime anlamı olarak, İbranice “yağlanmış, kutsanmış ve meshedilmiş” demektir.³⁹ Arapça’da sözlük anlamı olarak, “ölçmek, mesh etmek, günahlardan temizlenmiş, siddîk, yürüyen, seyahat eden” gibi anlamlara gelir.⁴⁰ İstilahî manada Mesîh, Tanrı’nın bir temsilcisi olarak zamanı geldiğinde yeryüzüne inerek milletini kurtaracak, bozulmuş olan düzeni yeniden inşa edecek, dünyayı adâletle dolduracak bir şahıstır.⁴¹ Peygamber İsa bin Meryem’in sıfatı olarak da kullanılır. Kelime, kaynağı itibariyle de “Beklenen Kurtarıcı”ya verilen bir sıfat durumundadır.⁴² Ayrıca Mesîh kelimesi, “Tanrı ile yakından ilişkisi olanlar için” de kullanılır.⁴³

Mesîhçilik fikrinin ortaya çıkışını Hz. İbrahim’e kadar, yani M.Ö. yaklaşık olarak 2066 yıllarına götürenler olmakla birlikte terim olarak, Mezmurlar hariç, birinci yüzyıla kadar kullanılmamıştır.⁴⁴

Kur’an, İsa için “Mesîh”, “Meryem oğlu Mesîh” ve “Meryem oğlu İsa Mesîh” sıfatını kullanmaktadır. Müslümanlardan bazıları da Hz. İsa’nın tekrar döneceğine inanmaktadır. Yahudilik ve Hristiyanlıktaki Mesîh inancının etkisinde kalan bu yorumcular, İsa’nın ahir zamanda kurtarıcı olarak yeryüzüne tekrar gelecek olmasından dolayı Kuran’ın onun için Mesîh sıfatını kullandığını ileri sürmektedir.⁴⁵

Yorumculardan bazıları ise, Kur’an’da İsa ile ilgili tüm ifadeler, bu konuda bilgi, fikir ve kanaat sahibi olan Yahudi ve Hristiyanlara yönelik olduğu için, bazı hususlar müphem bir şekilde zikredilmiştir, demektedir. Onlara göre, aslında İsa ile ilgili pasajlar öncelikle Müslümanlara değil, Yahudi ve Hristiyanlara hitap etmektedir. Bu sebeple de, ilgili ayetlerin neredeyse tamamında zamanın Ehl-i kitabı’nın konuyla ilgili bilgi

³⁹ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 258; Baki Adam, “Yahudilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (Ankara, DİB Yayınları, 2007), 257.

⁴⁰ İsmail Karagöz, “Mesih” md., *Dini kavramlar sözlüğü*, (Ankara: Dib. Yayınları, 2005), 431.

⁴¹ Küçük Abdurrahman, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi* (İstanbul: Ötüken Yayınları, ‘t.y.’), 92.

⁴² Ethem Ruhi Fırlalı, “Mesîh ve Mehdî İnancı Üzerine” (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış) (‘y.y.’, ‘y.e.y.’, ‘t.y.’), 179.

⁴³ Fırlalı, “Mesîh ve Mehdî İnancı Üzerine”, 197.

⁴⁴ Sarmış, *Hz. İsa ve Mesîh İnancı*, 29.

⁴⁵ Mahmut Aydın, “Hz. İsa’nın Akıbeti Sorunu, Mesîh ve Mehdî Tartışmaları”, *Aksiyon Dergisi* 470, (2003): 249, 63. Dipnot.

birikimi esas alınmış ve meselenin detayı onlar tarafından bilindiği için, İsa ile ilgili birçok konuya açıklık getirilmemiştir.⁴⁶

c. Ric'at (rec'at)

Ric'at, sözlükte “dönmek, geri gelmek” manasındaki rücu' kökünden mastar isim olup, “geri dönüş” demektir. Türkçe'ye “ric'at” şeklinde geçmiştir.⁴⁷ “Allah'ın, ölenlerin bir bölümünü öldükleri surette dünyaya getireceğine, böylece bir bölümünün yükseltileceğine, bir bölümün alçaltılacağına, haklı olanların, haklı olduklarının, zâlimlerin haksız bulduklarının meydana çıkacağına inanmaktır.” Ric'at inancına göre dünyaya geri döndürülecek kişiler imanda en üstün olanlar ile fesatta, günahta en aşağı derecede bulunanlardır.⁴⁸ Ric'atten sonra tekrar ölecekler, kıyâmet koştuktan sonra tekrar diriltilip ya sevaba nail olacaklar ya da azaba uğrayacaklardır.

Ric'at fikri, menşe olarak “docetizm doctirinine” bağlanmaktadır. Docetizm inancı, İsa'nın gerçekte ölmediğini ancak ölmüş gibi görüldüğünü, onun henüz bu dünyadaki görevinin bitmediğini, yalnızca kesintiye uğradığını, bu görevini tamamlamak ve zafere ulaşmak için geri döneceğini savunan inançtır.⁴⁹

Ric'at fikri, Hristiyanlıkta ve Yahudilikte yoğun olarak işlenmektedir. Bu fikrin İslam dünyasına Abdullah b. Sebe tarafından giririldiği yaygın bir kanaattir.⁵⁰ İbn Sebe, “gariptir, insanlar İsa'nın döneceğine inanıyorlar da Muhammed'in döneceğini kabul etmiyorlar” diyerek, Kasas 87. ayeti kendine dayanak yapmıştır. Ayette, “Ey Muhammed! Kuran'a uymayı sana farz kılan Allah, seni döneceğin yere döndürecektir” buyrulmaktadır. İbn Sebe bu ayetteki “meadin” kelimesini dünyaya dönüş olarak yorumlar ve der ki “Öyleyse Muhammed (s.a), dönmeye İsa'dan daha layıktır.”⁵¹

İlk zamanlar tenasühü benimseyen aşırı fırkalarda ric'at, ölümden sonra ruhun yeni bir bedende dünyaya gelmesi şeklinde anlaşılır. Bunların dışındaki fırkalarda ise ric'at, Mehdî kabul edilen imamın yeniden zuhuru şeklinde anlaşılmiştir. İsnâaşeriyye

⁴⁶ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili* (Ankara: Ankara Okulu, 2013), 301-302.

⁴⁷ İlyas Üzüm, “Rec'at”, *DİA*, c.34 (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 504.

⁴⁸ Ethem Ruhi Fırlı, *İtikâdî İslam Mezhepleri* (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1986),164.

⁴⁹ Yaşar Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri* (Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1965), 216.

⁵⁰ Ebu'l Feth Muhammed eş- Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk: Muhammed Seyyid Keylânî (Beirut-Lübnan: Dâru'l-Mağrifeti, 't.y.'), 174.

⁵¹ Mehmet Atay, “Kütüb Sitte'deki Mehdî Hadislerinin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2003), 21.

Şîa'sının teşekkülüyle anlam değişikliğine uğramış, “imamlarla, onlara zulmedenlerin kıyâmetin kopmasından önce diriltilip yeniden dünyaya gelmesi” şeklinde açıklanmıştır.

Mu'tezile ve Ehl-i Sünnetâlimleri ric'atı kesinlikle kabul etmemektedir. Bununla birlikte Ehl-i sünnet'in içerisinde bazı ilim adamlarının, sadece Hz. İsa'nın ric'atını kabul ettiğini söyleyebiliriz.

d. Gaybet

Gaybet sözlükte, “insan bilgisinin dışında kalmak, duyularla algılanamamak, gizlenmek” anlamına gelen “gayb” kökünden isim olup “kaybolma, gizlenme” demektir.⁵²

Gaybetle ilgili en eski bilginin, Tevrat'ta İdris ve İlyas'ın gaybeti hakkında olduğu tespit edilmiştir. Yine İlyas'ın gaybetinden İncil'de de bahsedilmektedir. Hz. Ömer'in Hz. Peygamber (a.s.)'in vefatının arkasından verdiği tepki -her ne kadar üzüntüsünün etkisiyle söylenmişse de- o devirdeki gaybet ve ric'at telakkisini yansıtmaktadır. Hz. Ömer, Allah Rasûlü'nün ölmediğini, bunun münafıkların iddiası olduğunu, Mûsâ Peygamber'in kırk gün kavminden uzaklaşıp geri dönmesi gibi, onunda geri döneceğini söylemiştir.⁵³

İsnâaşeriyye'de imamlarının ölmediği süresi belli olmayan bir gaiblikten sonra tekrar dünyaya gelip, dünyayı ıslah edeceği inancı bir iman esasıdır. Bunlara göre gaybet, Âdem, İdris, Nuh, İbrahim, Mûsâ, İsa ve Hz. Muhammed'in davranış tarzıdır. Ric'at inancıyla iç içe olan gaybet inancında da ilk gaibin Hz. Ali olduğuna inanılır. İkinci gaybet ise, Muhammed b. Hanefiyye ile ilgilidir.⁵⁴

İsnâaşeriyye'ye göre on birinci imam olan Hasan el-Askerî oğlu Muhammed'i doğduğu zaman yakınlarına göstermiş ve onun kendisinden sonra imam olacağını bildirmiştir. Halen sağ olduğuna inanılan⁵⁵ kendisine el-Mehdî, el- Muntazar, Sahibü'z-

⁵² Mehmet Canbulat, “gayb md.”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 200; Avni İlhan, “Gaybet”, *DİA*, c.13 (İstanbul: TDV Yayınları: 1996), 410.

⁵³ İlhan, “Gaybet”, *DİA*, c.13, 410.

⁵⁴ İlhan, “Gaybet”, *DİA*, c.13, 410.

⁵⁵ Onun sağ olduğunu, zaman zaman taraftarlarınca görüldüğünü anlatan rivayetler vardır. Bu rivayetlerde onun şemailini tarif edenler, gördüklerinde buluş çağında olduğunu ve Mehdî'nin başını ve elini öptüğünü söyleyenler ve kendilerine bazı hac mekânlarında hac menasikini anlattığını söyleyenler dikkat çekmektedir. Bk. Sigatu'l İslam Ebû Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak el-Kuleynî, *Usûl-ü Kâfî*, çev: Vahdettin İnce (İstanbul: Dar'ul Hikem, 2008), I: 616-617.

Zaman, el-Kâim, el-Huccet denilen, dualarda “accelallahu ferecehu” diyerek bir an evvel gelmesi beklenen on ikinci İmam’ın kaybolmasıyla başlayan bu döneme “gaybet dönemi” denir. Bu tarih aynı zamanda gaybet-i suğranın da başladığı dönemdir. Bu dönem 328/940 yılında imamın yokluğunda naiblik yapan dört sefirden dördüncüsü olan sefir Ali b. Muhammed’in ölümüne kadar sürer. Bu tarih itibariyle de Gaybet-i Kübra denilen büyük gaybet başlar.⁵⁶ Artık bundan sonra on ikinci imam olan Mehdîyyu’l-Muntazar gelene kadar hiçbir imam ve sefir gelmeyecektir.⁵⁷

e. İmâmet-Hilâfet

Hilâfet, sözlük anlamı olarak, “kendisinden sonra, arkasından gelen, yerine geçen, birinin ölümü, acziyeti sebebiyle onun yerine geçip temsil eden...” anlamlarına gelir.⁵⁸ Terim anlamı; görevi İslam’ın hükümlerini uygulamak ve dini muhafaza etmek olan, din ve dünya işlerini peygamber adına yönetip yürüten kimseye halife, bu kişinin başında bulunduğu, geçerliliğini kaçınılmaz oluşundan alan kamu otoritesine de hilâfet denir. İmâmet-i Kübra da denilen “imâmet” tabiri de, İslami topluluğun dini ve siyâsî lideri hakkında kullanılır.⁵⁹

İslam tarihi boyunca Müslüman toplumların idaresinin başındaki yöneticiler için “Halife” unvanının dışında “İmam”, “Emiru’l-Mü’minin”⁶⁰ gibi unvanlar da kullanılmıştır. “İmam” ünvanı Halifeliğin dini boyutunu temsil ederken, “Emiru’l-Mü’minin” ünvanı dünyevi boyutunu ifade eder de denebilir. Fakat İslam tarihi boyunca

⁵⁶ Hakyemez, *Şîa’da Gaybet İnanıcı ve Gaib Onikinci İmam el-Mehdî*, 178.

⁵⁷ Özellikle İmâmiyye’nin Ahbârî kolu, gaybetin fazla uzun sürmeyeceğini imamlarının yakında döneceğini düşünüyorlardı. Öyleki ilk dönemlerde imamlarının yokluğunda günlük meselelerle, problemlerle kimlerin ilgileneceğine dair bir açıklamaları yoktu. Fakat gaybet süresi uzayınca makul bir doktrin geliştirme çabasına girdiler. Mazlum Uyar, *İmâmiyye Şîasında Düşünce Ekolleri Ahbarilik* (İstanbul: Ayıışı Kitapları, 2000), 75.

⁵⁸ Casim Avcı, “Hilâfet”, *DİA*, c. 17 (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 539; İbrahim Paçacı, “hilafet md.”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 258.

⁵⁹ Avcı, “Hilâfet”, *DİA*, c.17, 539; Mehmet Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2012), 3-4.

⁶⁰ Ey iman edenler! Allah’a, Resûlüne ve sizden olan ulû’l-emr’e itaat edin. (Nisa,4/59) Cabirî’ye göre bu ifadenin Kur’an’da çoğul gelmesi, “ulû’l-emr” ve “veliyu’l-emr”in sayı olarak tek olmasının zorunlu olmadığını gösterir ve İslam tarihindeki uygulamalarda bunu göstermektedir. Bk. Muhammed Abid Câbirî, *Çağdaş Arap-İslam Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, çev: Ali İhsan Pala, Mehmet Şirin Çakar (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011), 105-106.

en yaygın olarak kullanılan ve Müslümanlar arasında en yüksek otorite olarak anlaşılan unvanı karşılayan kelime “Halife” kelimesidir.⁶¹

İmâmet meselesindeki anlayışları, Şifliğin asıl ayırıcı vasfındandır. Sonuçta Şîa, Hz. Ali'nin bizzat Hz. Peygamber tarafından tayin edilmiş bir imam olduğuna inanmaktan doğmuştur. Şîa'ya göre imam, Allah ve Resulü'nün halifesidir. Emiru'l-Mü'mininin makamı, Hasan ve Hüseyin'in mirasıdır. Onlara göre İmamet, Ali evlatlarından başkasına intikal etmez. Eğer imâmet başkasına intikal etmişse bu onların zulmü veya Ali oğlu olan imamın takıyyesi sebebiyledir.⁶² Allah'ın bir lütfu olduğuna göre, herhangi bir peygambere bu durumdan gafil olup imam tayini işini millete bırakması caiz olamaz.

İlk Zeydî Fırkalarından Carudiyye kolu, imamet konusunda Şîa'nın görüşünü benimserken diğer kolu olan Betrîler, ilimde bütün insanların müşterek olduğu, Ali oğulları'nın bu konuda diğer hiçbir millete üstünlüğünün olmadığı fikrini benimsemiş ve mefdûlün imametini caiz görmüşlerdir.⁶³

f. Kıyâmet

Kıyâmet sözlükte “kalkmak, dikilip ayakta durmak” manasındaki “kıyam” kökünden isim veya masdar olup, “dirilip mezarından kalkma, Allah'ın huzurunda durma” veya “bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması” anlamına gelir.⁶⁴

Kıyâmet inancı hem bütün vahiy kökenli dinlerde hem de -Hinduizm, Budizm-gibi zamanın devri olduğunu, karma-tenasüh inancına bağlı olarak dünya hayatının sürüp gittiğini kabul eden dinlerde mevcuttur.⁶⁵ Bütün semavi dinlerde iman esasıdır ve inananlar için ebedi hayatı ilgilendiren bir konu olması sebebiyle son derece önemli bir konudur. Bu sebeple de insanların merakını celbeder. Ancak gaybî bir bilgi olduğu için de sadece nakilin bize sunduğu kadar bilgiye sahip olabiliriz. Hz. Peygamber kişinin ölümüyle kıyametinin koptuğunu söylemektedir.

⁶¹ Geniş bilgi için bk., Avcı, “Hilâfet”, *DİA*, c.17, 539; Azimli, *Halîfelik Tarihine Giriş*, 5-9.

⁶² Şehristânî, *El-Milel ve'n-Nihal*, çev: Mustafa Öz (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008), 146.

⁶³ Mehmet Ümit, “Zeydiyye Mezhebi, İmâmet Anlayışı ve Sahabe Hakkındaki Görüşleri”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1*, sy. 2 (2015), 98.

⁶⁴ Bekir Topaloğlu, “Kıyâmet”, *DİA*, c. 25 (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 516.

⁶⁵ Topaloğlu, “Kıyâmet”, *DİA*, c. 25, 516.

Kur'an'da kırk yerde saat kelimesi kıyâmet anlamında geçmektedir. Bu ayetlere göre, Allah (c.c.), kıyâmetin zamanının yakın olduğunu, alâmetlerinin belirlediğini, ansızın geleceğini bildirmiş, alâmetlerini açık bir biçimde belirtmemiştir. Sadece “Dabbetü'l-arz”ın çıkışı,⁶⁶ “Ye'cüc ve Me'cüc”ün gelişi,⁶⁷ ayın yarılmasından⁶⁸ ve göğün insanları saracak bir duman yaymasından⁶⁹ bu bağlamda bahsedilmiştir.

Literatürde, Kur'an'da geçmemekle birlikte, hadislerde kıyâmet alâmetleri anlamında “eşratu's-saa” terkibi kullanılmaktadır.⁷⁰ Zuhurunun ardından kıyâmetin hemen kopacağı yakın alâmetler, Peygamber (s.a.)'den rivâyetlerle haber verilmiştir. Bunlar arasında güneşin batıdan doğması, Mehdi'nin gelişi, deccâl'in çıkışı, Hz. İsa'nın gökten inişi, Ye'cüc ve Me'cüc'ün ortaya çıkması, Dabbetü'l-Arz'in ortaya çıkması ve insanları toplanma yerine sevkeden bir ateşin çıkması gibi olaylar bulunmaktadır.⁷¹

“Semure İbn Cundub (ö.58-60) kıyâmete takaddüm edeceği bildirilen hadiseleri ahabın konuşmadığı, vukuuna ihtimal dahi vermediği işler olarak takdim etmektedir.”⁷² Hz. Muhammed'in son peygamber olarak dünyaya teşrif etmesi İslam inancına göre en önemli kıyâmet alâmetidir.

g. Deccâl

Deccâl lügât manası olarak “decl” kökünden “bir şeyi örtmek, yaldızlamak, boyamak” anlamında bir sıfat⁷³ ve “decl”in mübalağa sigası olup “çok yalancı, aldaticı, hilekâr” manasına gelmektedir. İlk olarak Zerdüştlükte görülen deccâlin varlığı, çok eski dinlerde de kabul edilmiştir.⁷⁴

⁶⁶ Neml 27/82.

⁶⁷ Enbiya 21/96.

⁶⁸ Kamer 54/1.

⁶⁹ Duhan 44/11-12.

⁷⁰ Ahmet Özgen, “Kıyâmet Alâmetleri”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, c.3 (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1991), 367.

⁷¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Kıyâmet Alâmetleri”, *DİA*, c.25 (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 523.

⁷² Hatipoğlu, *Siyasî-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, 30.

⁷³ Kürşat Demirci, “Deccâl”, *DİA*, c. 9 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 67.

⁷⁴ Mehmet Bulut, “Deccâl”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1990), 375.

1. Önceki İnançlarda Mesîh- Deccâl

Mesîh'ud-Deccâl (Yalancı Mesîh) ifadesi ilk olarak Matta, Markos, Luka gibi Hristiyan kutsal metinlerinde geçse de mefhum olarak daha eski dönemlerde hayır ve şer sembolleri olarak geçmektedir. Deccâl'in eski dönemlerden itibaren ahir zamandaki ilah ve şer kuvvetlerin devamlı mücadelesi bağlamında kullanıldığı görülmektedir.⁷⁵

Deccâl'in tarihi temelini, Babillilerin kaos mitine dayandıranlar olduğu gibi, İran eskatolojisine dayandıranlar da vardır. Eski Ahit'te de, Babil ve İran mitlerinde de şer kuvvetlerinin, bir gün dünyaya hâkim olacağı ve orayı ilahi güçlerin denetiminden çıkaracağı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Eski Ahit'te birçok yerde, gelecekte gerçekleşecek olan Allah'ın kuvvetleri ile şeytanın kuvvetleri arasındaki büyük savaş mefhumu görülmektedir. Bununla birlikte, zamanla deccâl kavramı müşahhaslaşmış, bazı zâlim kişiler için de kullanılmıştır.⁷⁶

Yahudilerde deccâl, Kurtarıcı Mesîh'in zıddıdır. Miladi yedinci asırdan itibaren Deccâl'i ifade etmek için Armilus ismi kullanılmaktadır. Doğumu, şemali, ilahlık iddiası, Yusuf soyundan gelen Mesîh'i öldürmesi ve öldürülüşü yoğun bir biçimde midraşlarda⁷⁷ anlatılmaktadır. Armilus'un eşgali ile ilgili anlatılanlar, İslam ve Hristiyan kaynaklarında anlatılan Deccâl'in özellikleri ile benzerlik göstermektedir.⁷⁸

Yeni Ahit'te ise "Deccâl"i ifade etmek için, "yalancı peygamberler, yalancı mesîhler, helakoğlu, fesat adamı" gibi tabirler kullanılmıştır ve mesîh-deccâl, Hristiyan literatüründe cin-insan karışımı veya İsa'nın cin türünden karışımı olan bir düşmanı olarak geçmektedir.⁷⁹

Hristiyanlık'ta deccâl, bazen "yedi başlı ejderha" figürüyle düşman olarak görülen yedi tepeli Roma'yı, bazen zâlim bir kralı, bazen karşılıklı kiliseleri (Protestan kilisesi Katoliği, Katolik kilisesi Protestan Kilisesini) sembolize etmiştir. Haçlı seferlerinin karmaşasında deccâl fikri daha fazla gelişme göstermiş, Türkler için de

⁷⁵ Sarıtoprak, *İslama ve Diğer Dinlere Göre Deccâl*, 26.

⁷⁶ Sarıtoprak, *İslama ve Diğer Dinlere Göre Deccâl*, 27.

⁷⁷ Midraş: Kutsal metinlerde hahamların yorumlarını ihtiva eden eserlere denir. Tefsir anlamında kullanılmaktadır. İbranice "ders" demektir. Aynı zamanda midraş haftalık sinagog toplantılarında, kutsal metinlerin yorum katılarak okunmasıdır. Bk. Ahmet Önkal, "Beytülmidras", *DİA*, c.6 (İstanbul, TDV Yayınları, 1992), 95.

⁷⁸ Yasin Meral, *Mesîh, Deccal ve Gog-Magog*, 25.

⁷⁹ Sarıtoprak, *İslama ve Diğer Dinlere Göre Deccâl*, 33-35.

deccâl ifadesi kullanılmıştır. Yahudiler, “Türk denilen bir deccâlin yakında geleceğini, İsrail’in intikamını alacağını ve Hristiyan kiliselerini ahıra dönüştüreceğini yaymışlardır.”⁸⁰

2. İslam Dininde Mesîh-Deccâl

Kavram olarak Kur’an’da geçmeyen deccâl, Hz. Peygambere nispet edilen rivâyetlerde “muhatabını aldatmak gayesiyle güzel sözler söyleyen kişi; bir kaşı ve gözü bulunmayan kötü kimse” anlamındaki mesîh kelimesi ile birlikte “el-Mesîhu’d-Deccâl” ve “Mesîhu’d-Dalâle” şeklinde kullanılmıştır.⁸¹ Arapça lugâtler “deccâl” kelimesini Arapça kökenli kabul eder ancak Süryanice lügâtlerde de geçmektedir. Ancak İki dil grubundan olması hasebiyle gerek Arapça gerek Süryanice ortak kelimelerin olması doğaldır.⁸²

Rivâyetlere göre, deccâl adı verilen ilginç bir insan, ilahlık iddiasında bulunacak, çeşitli olağanüstü davranışlarla fitne çıkarıp insanları hak yoldan saptıracaktır. Şiilere göre 12. İmam Muhammed b. Hasan, Sünnîlere göre de Muhammed b. Abdullah adındaki Mehdî çıkıp deccâli öldürecektir. Sonra İslam dinini kısa sürede tüm dünyaya yayacak ve dünyaya İslam’ı hâkim kılacak; kötülüğü, zulmü ortadan kaldırıp adâleti tesis edecektir. Ardından Hz. İsa bir hakem ve yönetici olarak gökten inecek,⁸³ domuzu öldürüp haçı kıracak, Mehdî’nin arkasında namaz kılıp ona yardım edecek, aynı dönemde ortaya çıkarak yeryüzünü fesada boğacak olan Ye’cüc ve Me’cüc’ü duasıyla yok edecektir.⁸⁴

Müslümanlarca müteber kabul edilen hadis kaynaklarına göre deccâl beklentisi Nuh (a.s)’dan beri vardır. Hadislerin genel üslûbuna dikkat edildiğinde Deccâl’in insan

⁸⁰ Bk. Sarıtoprak, *İslama ve Diğer Dinlere Göre Deccâl*, 40-47.

⁸¹ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, II: 595; Zeki Sarıtoprak, “Deccâl”, *DİA*, c. 9 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 69.

⁸² Zeki Sarıtoprak, *İslama ve Diğer Dinlere Göre Deccâl* (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1992), 22.

⁸³ Bazı rivâyetlerde deccâli, Hz. İsa’nın öldüreceği bildirilmektedir. Bk. Ebû’l Huseyn Müslim b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi’u’s-Sahîh* (thk: Muhammed Fuad Abdülbâkî. Beyrût: Dâr-u İhyai’t-Türâsi’l-‘Arabiyyi, ‘t.y.’), Fiten 110; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmîzî, *el-Câmi’u’s-Sahîh* (Thk: Hâlid Abdü’l-ğani Mahfuz. Beyrût: DKİ, 2011) Fiten 59, 62; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk: Ahmet Şemsüddîn (Beyrût: DKİ, 2008), Fiten 33.

⁸⁴ Yavuz, “Kiyâmet Alâmetleri”, *DİA*, c. 25: 524.

türünden bir varlık olarak telakki edildiği görülür. Rivâyetlerde teninin rengi kızıl,⁸⁵ esmer⁸⁶ ve parlak beyaz,⁸⁷ saçları gür,⁸⁸ kıvrıkcık,⁸⁹ bir gözü kör,⁹⁰ bir gözü patlamış üzüm tanesi gibi,⁹¹ bazı rivâyetlerde kısa boylu,⁹² bazı rivâyetlerde çok büyük cüsseli⁹³ iki gözü arasında “Kâfir” yazılı⁹⁴ olarak tasvir edilmiştir. Hadislerde Deccâl’in bu kadar detaylı tasvir edilme sebebi Hz. Peygamber tarafından, “karıştırmanızdan endişe ediyorum” şeklinde açıklanmıştır. Rivâyetlerin bazısında da birden çok deccâl’in varlığı -”deccâlûn” şeklinde çoğul olarak, otuz sayısı ve yirmi yedi sayısı zikredilmek suretiyle- söz konusudur.⁹⁵

Deccâl’in ortaya çıkacağı yer ve zaman konusunda da farklı rivâyetler mevcuttur. Daha çok doğu taraflarından çıkacağı,⁹⁶ kırk gün kalacağı,⁹⁷ insanların ilahı olduğunu ileri süreceği, bunun ispatı için bazı olağanüstülükler ve alâmetler göstereceği,⁹⁸ insanları bu şekilde kendine inanmaya ikna edeceği, cennet ve cehennemini olacağı,⁹⁹ binit olarak çok büyük bir eşeğinin olacağı, rüzgâr gibi yeryüzüne hızla yayılacağı,¹⁰⁰ her yere gireceği ancak Medine’ye giremeyeceği, ulûhiyetini ispat için öldüren ve diriltiren bir kabiliyet göstereceği,¹⁰¹ kendisine en çokta Yahudiler, münafıklar ve bazı kadınların tabi olacağı,¹⁰² alnında “k-f-r” veya “Kâfir” yazısı bulunacağı,¹⁰³ Lüd kapısında Hz. İsa tarafından öldürüleceği,¹⁰⁴ rivâyetlerde öne çıkan bilgilerdir.

⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh* (Kahire: Dâr’t-Te’sîl, 2012/1433), Fiten 26.

⁸⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned* (Beyrût: Dâr-u Sadr, ‘t.y.’) V: 435.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I: 240.

⁸⁸ İbn-i Mâce, *Sünen*, Fiten 33.

⁸⁹ İbn-i Mâce, *Sünen*, Fiten 33; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen* (Beyrut: DKİ, 2010), *Melahim* 14.

⁹⁰ Ebû Dâvud, *Sünen*, Melahim 14.

⁹¹ Buhârî, *Sahih*, Fiten 26.

⁹² Ebû Dâvud, *Sünen*, Melahim 14.

⁹³ Buhârî, *Sahih*, Fiten 26.

⁹⁴ Ebû Dâvud, *Sünen*, Melahim 14.

⁹⁵ Sarıtoprak, *İslama ve Diğer Dinlere Göre Deccâl*, 71.

⁹⁶ Ebû Dâvud, *Sünen*, Melahim 15; Tirmizî, *Sünen*, Fiten 66.

⁹⁷ Müslim, *Sahih*, Fiten 110.

⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III: 367.

⁹⁹ Müslim, *Sahih*, Fiten 104; İbnMâce, *Sünen*, Fiten 33.

¹⁰⁰ Müslim, *Sahih*, Fiten 110; Ebû Dâvud, *Sünen*, Melahim 14.

¹⁰¹ Buhârî, *Sahih*, Fiten 27.

¹⁰² Buhârî, *Sahih*, Fiten 26.

¹⁰³ Buhârî, *Sahih*, Fiten 26; Tirmizî, *Sünen*, Fiten 62.

Eski inançlar da olduğu gibi Müslümanların tarihinde de değişik prototipler deccâl olarak nitelendirilmiştir. Yalancı peygamberler ve peygamberimizin zamanında yaşayan birkaç şahıs için; bazı yöneticiler, Yahudiler ve Müslümanlarla savaşan bazı düşmanlar için de “deccâl” nitelemesi yapılmıştır.

E. İSLAM ÖNCESİ İNANÇ VE KÜLTÜRLERDE KURTARICI FİKRİ VE TARİH BELİRLEME

Bu bölümde, İslam öncesi kültürlerde kurtarıcı fikri ve kurtarıcının gelişi ile ilgili verilen açık ya da kapalı tarihleri inceleyeceğiz. Burada hemen ifade edelim ki, tarihte hangi din ya da insan topluluğu tarafından ortaya çıkarıldığı tespit edilememekle birlikte hemen her toplumun bir altın çağ beklentisi olduğu görülmektedir. Ortadoğu din ve inanç geleneğinin neredeyse tamamında tarihin bir sonunun olduğu ve bu çağında tarihin sonunda yaşanacağı inancı mevcuttur. İnsanlık tarihi belli dönemleri yaşayacak bu dönemlerin sonunda, her dinin kendi inancının ve mutluluğun hakim olduğu, korku, kaygı, yokluk, savaş, kargaşa, kaos, zulüm, ve adaletsizliğin son bulduğu bir dönem gelecektir.¹⁰⁵ Hinduizm gibi Uzakdoğu inançlarında ise döngüsel zaman anlayışı hakimdir ve gittikçe kötüleşen dünya yaşamının sonunda tüm olumsuzlukların bittiği, iyiliğin kötülüğe hakim olduğu yeni bir zaman başlayacaktır.¹⁰⁶

Dikkatimizi çeken bir başka konu, birçok dinsel gelenekte tarihin çeşitli dönemlere ayrıldığı, ayırma işlemi yapılırken özellikle bin yıl anlayışının hakim olduğu ve bu dönemlerinde iyi, kötü ya da mükemmel olarak nitelendirildiğidir.¹⁰⁷ Ayrıca aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere dünya devirlerinin sayısı konusunda farklı ifadeler bulunmakta, bununla birlikte daha çok her bir sayının bini karşıladığı yedi sayısı üzerinde yoğunlaşmaktadır.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Müslim, *Sahih*, Fiten 110; İbnMâce, *Sünen*, Fiten 33.

¹⁰⁵ Cengiz Batuk, "Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları" (Yüksek Lisans Tezi, Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, 2001), 158.

¹⁰⁶ Batuk, "Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları", 149.

¹⁰⁷ Batuk, "Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları", 150.

¹⁰⁸ Batuk, "Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları", 155.

a. Mecûsîlik

M.Ö. VI. yüzyılda ortaya çıkan Mecûsî dininde kurtarıcının, din kurucusu olan peygamberin, yani Zerdüş (MÖ 630-553)'ün soyundan geleceğine inanılır. Mecûsî kaynaklarına göre, yardımcı ve kurtarıcı manalarında kullanılan Saoşyant ile ilgili haberler Zerdüş'ün açıklamalarına dayanmaktadır. Kurtarıcı anlamındaki Mehdî kavramına Avesta'nın muahhar yazılarında rastlanmaktadır. Avesta'ya sonradan girdiği kabul edilen Videvdat isimli kitapta Saoşyant hakkında daha detaylı bilgi verilmektedir. Pehleviler Devri din kültürünün izlerini taşıyan bu bilgiler, onun nerede görülüp, neler yapacağı gibi konularla ilgilidir.¹⁰⁹

Zerdüşlük inancında tevhid, nübüvvet, munkız (kurtarıcı), ba's ve hesap, kıyâmet, sırat, şefaet olmak üzere yedi temel esas vardır. Bu esaslardan biri olan “munkız” konumuz açısından önemlidir. Bu inanca göre asıl adı “Astvat Erata”¹¹⁰ olan “âlim ya da bilge kişi”¹¹¹ anlamında “Saoşyant” adlı bir adam, dünyanın sonu yaklaştığı vakit ortaya çıkacak, bir genç kız, peygamberin sperminin saklandığı bir gölde banyo yapınca ondan hamile kalacak ve dünyada kötülükle olan son savaşı yapmak için halka rehberlik yapacaktır.¹¹² Kurtarıcı Saoşyant kötülük ve zulümle dolmuş olan dünyaya hak ve adaletle hükmedecektir.¹¹³

Mecûsîlikte milenyum telakkisi önemli yer tutmaktadır. Yaratılıştan kıyâmete kadar zamanın süresi, her biri üçer bin yıl olmak üzere dört devreden oluşan on iki bin yıldan oluşmaktadır. Bunun son üç bin yılı, her biri bininci yılın başında çıkacak olan Zerdüş'ün üç oğlunun dönemidir.¹¹⁴ İlk bin yılda Ahura Mazda (yüce yaratıcı) insanlara yardım etmek için Zerdüş'ü gönderir (Mecûsîlik inancına göre Tanrı onun ruhunu daha ikinci devrenin başında iken yaratmış ve onu sonsuz âlemde ruhen yaşatmakta idi). Zerdüş on asır tebliğde bulunacak, sonraki bin yılda Zerdüş'ün

¹⁰⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (İstanbul: Otağ Yayınları,1983), 112.

¹¹⁰ *Avesta Zerdüştilerin Kutsal Metinleri* çev: Fahriye Adsay-İbrahim Bingöl (İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2012), 10.

¹¹¹ Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdîlik*, 40.

¹¹² *Avesta Zerdüştilerin Kutsal Metinleri*, 15.

¹¹³ Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdîlik*, 40.

¹¹⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 112; İbrahim Sarmış, *Hızır ve Mesih İnancı*, 35.

zürriyetinden bir peygamber gelecektir. Son bin yılda gelecek olansa kurtarıcı Saoşyant'tır.¹¹⁵

Buna göre Mecûsî Mehdîsi'nin (Saoşyant'ın) geliş tarihi şöyle hesaplanabilir: Zerdüş'tün doğum tarihi ve yeri, çeşitli hesaplamalarla M.Ö. 630 yılı ve Horasan bölgesi olarak belirlenmiştir. Zerdüş't on asır tebliğ yapacağına ve de kendisinin vefatından bin yıl sonra Saoşyant geleceğine göre, onun geliş tarihi tahminen M.S. 1370 yılları olarak söylenebilir.

Mecûsilik'te Saoşyant tasvirlerine göre, Saoşyant gelmeden önce dünyaya yalan ve kötülükler hâkim olacak, küfür ve ahlaksızlık yayılacaktır. İnsanlar kutsal sözleri değil, malı ve parayı tercih edeceklerdir. Horasan taraflarından sayısız küfür ehli, İran'a hücum edecek, her şeyi yakıp yıkacaktır. Bu korkunç devirde bellerine meşin kuşak kuşananlar (yani Türkler) zulüm ve sapıklıklarını ayyuka çıkaracaklar ki ölüm, hayata tercih edilecektir. Şehirler köye, köyler bir aile otağına dönüşecektir. Hâkimiyet, İranlı olmayan kölelere ve barbarlara geçecektir ki bunlar Türk, Roma ve Arap kavimleridir. Ülkeyi emniyetsizlik ve sadakatsizlik saracaktır. Saoşyant gelmeden önce tababet de öylesine ilerleyecektir ki, ölüm güçleşecek, insanlar birbirlerine bıçakla vursalar dahi ölmeyeceklerdir.¹¹⁶

Avesta onun rehberi olacak, Zerdüş'tün öğretilerini iyice öğrenecek, şeriatın yasaklarını tutarak yalan ve kötülüklerle mücadele edecektir. Kutsal kitapta çözümünü bulamadığı meselelerde ise kendisine Tanrı Ahura-Mazda'nın vahyi yardımcı olacaktır. O gerçek bir hükümdar olacak ve dünyayı ilahi kanunlara göre yönetecektir.¹¹⁷

b. Hinduizm

Hindu eskatolojisinde ahir zamanda geleceğine inanılan kurtarıcı, Vişnu'nun avatarası "Kalki"dir. Mehdî anlamında kullanılan "Kalki", insan suretine girmiş bir ilahdır.¹¹⁸ Hindularda ki bu inanca göre kurtarıcı Kalki'nin dönemin başlangıcında

¹¹⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 112; Şinasi Gündüz "Mecusilik", *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (Ankara, DİB Yayınları, 2007), 517.

¹¹⁶ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdî İnancı ve Tasavvurları* (Erzurum: 1977), 2-6.

¹¹⁷ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdî İnancı ve Tasavvurları*, 2-6.

¹¹⁸ Sarıkçıoğlu, "Mehdî", *DİA*, c. 28, 370.

Güneşle ayın, Jüpiter ve Tisya'nın birbirlerine kavuşması gibi bazı olağan dışı olaylar olacaktır. Hinduizm'de kurtarıcının kalış süresinin bin yıl olacağına inanılmaktadır.¹¹⁹

Bütün kurtarıcı bekleyen toplumlarda olduğu gibi, Kalki gelmeden önceki devir karanlık bir dönem olacaktır. Bu karanlık dînî, ictimai sosyal yönden çöküntü ve doğal düzenin altüst olmasıdır. Hinduizm inancına göre barbarlar ülkeyi istila edecek, Hindu inanç ve öğretisini yok edecek, halkın maddi ve manevi her şeyini elinden alacaktır. Aile bağları kalmayacak, erkekler evlenmek için Bâkire kız aramayacak, kadının kocasına sadakati kalmayacak, çocuklarını daha ana rahmindeyken öldüreceklerdir. Yine kadın sayısı erkek sayısından çok olacak,¹²⁰ artık dul olan hiçbir kadın kendisini kocasıyla beraber yaktırmayacak, kadınlar hükmetmeye başlayacaklardır. Mevsimler değişecek, kuraklıklar olacak yağmur yağmadığı için dereler, göller kuruyacak, insanlar hep kıtlık korkusuyla yaşayacaklardır.¹²¹ İşte böyle bir zamanda Kalki, kirleri temizleyen ve ortadan kaldıran birisi olarak dünya çağlarının sonunda beyaz bir at üzerinde yalnkılıç olarak gelecek, kötülükleri yok edecek ve iyiliği tesis edecektir.¹²² Burada Hinduların en önemli karanlığının “ailenin dejenere olması” konusunun olduğu dikkat çekmektedir.

Hindu inancına göre 1000 yıl sürecek olan Kalki döneminin sonunda o, ülkesini ve tahtını dört oğluna bırakarak, inzivaya çekildiği Ganj ırmağının kenarında, Himayalarda bir ormandan göğe yükseltilecektir.¹²³ Arkasından yeniden karanlık bir döneme girilecek: gökyüzünde yedi ya da on iki güneş doğacak; sıcaklık insanları ve tabiatı kasıp kavuracak, dereleri, gölleri kurutacaktır. Gökten taş yağacak, arkasından bunları kuvvetli bir rüzgâr ve kâinatı yakacak olan Samvartaka ateşi takip edecek ve de yaşayan her canlıyı yok edecektir.¹²⁴ Hintliler Brahman'ın tenasühüyle Vişnu'nun vücut bulacağına ve böylelikle Hinduizm'in Budizm'e üstünlük sağlayacağına inanırlar.¹²⁵

¹¹⁹ Sarıkçioğlu, “Mehdî” *DİA*, c. 28, 370; Ömer Faruk Harman, “Beklenen Kurtarıcı İnançının İslam Öncesi Dinî Arkaplanı”, *Beklenen Kurtarıcı İnanç*, ed. Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 58.

¹²⁰ Buna benzer bir rivayet, kıyamet alameti olarak İslam kültüründe de yer almaktadır. “...kadın nüfusunun çoğalıp erkek nüfusun azalması hatta elli kadına bir erkek düşecek hale gelmesi”. Bk. Tirmîzî, *Fiten* 34; İbn Mâce, *Fiten* 25.

¹²¹ Sarıkçioğlu, “Mehdî” *DİA*, c. 28, 370.

¹²² Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 210.

¹²³ Harman, *Beklenen Kurtarıcı İnanç*, 59.

¹²⁴ Sarıkçioğlu, “Mehdî”, *DİA*, c. 28, 370.

¹²⁵ Sarıkçioğlu, *Dinlerde Mehdi İnanç ve Tasavvurları*, 7.

c. Budizm

Buda dininde Mehdî kavramının karşılığı “Maitreya” kelimesidir ve “merhametli, sevimli, mesut, hamd eden ve takdis olunmuş” anlamlarına gelmektedir. Mahayana öğretisine göre Maitreya, dünyaya tekrar gelecek olan Buda’dır.

Bazı rivâyetlere göre, Maitreya, Buda'nın ölümünden 5000 sene sonra yani milattan sonra 4457 yılında dünyaya gelecek, burada 60.000 veya 84.000 yıl kalarak görevini yerine getirecek, onun ölümünden sonra uygulamaları 80.000 ya da 60.000 sene daha sürdürülecektir. Yaşayacağı şehir olan Ketumati, güzel kokulu Lotus çiçekleriyle ve daha bir sürü güzellikle dolacaktır.¹²⁶

Halen Tuşita göğünde yaşamakta olan Maitreya, oranın sakinlerine Budizm'i öğretmektedir. Maitreya kâmil bir aydınlatıcı, doğru yolları ve bütün ilimleri bilen sonsuz merhamete sahip olan yüksek bir Buda’dır. O Ketumati şehrinde doğacaktır, tanrıların ve insanların kurtarıcısı olacaktır.¹²⁷

Buda gibi Maitreya da siyasetle uğraşmayacak, Onun görevi, gerçekleri tebliğ olacaktır. Mehdî'nin sosyal ve siyâsî faaliyetlerini, diğer dünyadaki zamanın faziletli hükümdarı Sankha ve oğulları yapacaktır. Tebliğiyle milyarlarca insanın doğru yolu bulmasına vesile olacaktır. Buda'dan rivâyete göre,

Maitreya geldiğinde dünya; düşman, haydut veya diğer tehlikeler olmaksızın sulh ve dostluk içerisinde olacak, şehirler ve köyler hiçbir zaman kapılarını kapamayacaklar, onun zamanında ne yangın, ne savaş, ne de kuraklık-kıtlık olacak; insanlar birbirlerine karşı hep merhametli, hürmetkâr, sakin ve yumuşak davranacaktır. Ülke lüks içinde refah ve barış içinde olacaktır. Maitreya'nın vücudu altın rengindedir ve üzerinde 32 işaret bulunmaktadır ve onu gören kimse asla ondan nefret duymaz.¹²⁸

Maitreya'nın geldiğinde ki fonksiyonu ile İslam Kültüründeki Mehdî'nin fonksiyonunun neredeyse aynı olması dikkat çekicidir.

d. Maniheizm

Mani'ye göre ruhlar, beden hapisanesinden kurtularak yeryüzünden ışık âlemine yükselince, dünyada kötülük çoğalacak, şiddet ve zulüm artacaktır. Çünkü

¹²⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, “Buda Dininde Mehdî İnancı ve Buda’dan Bir Rivâyet”, *AÜİF Dergisi*, sy. 4, (1980): 77-90.

¹²⁷ Sarıkçıoğlu, “Buda Dininde Mehdî İnancı ve Buda’dan Bir Rivâyet”, 77-90.

¹²⁸ Geniş bilgi için bk. Sarıkçıoğlu, “Buda Dininde Mehdî İnancı ve Buda’dan Bir Rivâyet”, 77-90.

dünyada tutsak olarak yaşayan ruhlar bir bir ışık âlemine yükselmekte yeryüzünde daha az ışık unsuru kalmaktadır. Bu sebeple onlardan kaynaklanan iyilik, barış ve huzur da azalacaktır. Mani, ahir zamanda yalancı peygamberlerin ve “yalancı Mitra” (Deccâl)’nin ortaya çıkarak insanları yoldan çıkarmaya çalışacağına inanmaktadır.¹²⁹

Yine Mani, ahir zamanda meydana gelecek olaylardan bahsetmekte ve artık yeryüzünden ve beden hapisanesinden son ışık parçacığının da kurtuluş zamanı geldiğinde, dünyanın sonunun geldiğinin habercisi olan büyük bir savaş çıkacaktır, demektedir. Sonra yeryüzüne savaşlar ve kötülükler hâkim olacak, ardından ışık elçisi olan İsa Mesîh, insanlığı kurtarmak için ikinci kez dünyaya gelerek, insanları yargılamaya başlayacaktır. İyiyi kötüden ayırmak için dünyanın tam merkezine oturacaktır. Bu sırada o anda süfli yeryüzünden ayrılmamış olan Maniheistler, onun sağ tarafına oturarak kazananlardan olacak, günahkârlar ise sol tarafında olacak ve cehenneme atılacaktır.¹³⁰

İsa Mesîh, evreni ayakta tutan beş ışık ruhuna ve ilahî varlığa yerlerinden ayrılmalarını işaret edecek, onlar da dünyadan ayrılınca kâinat yüzüstü çökecektir. Ardından 1468 yıl yanacak olan bir ateş çıkacak; yeryüzünde hiçbir ışık unsuru kalmayınca savaşı kaybeden karanlık güçler kendileri için önceden hazırlanmış büyükçe bir çukura çekilecek ve çukurun ağzı büyük bir kaya ile kapatılacak; bu şekilde iyilik ve kötülük birbirinden ayrılacaktır.¹³¹

e. Sâbîlik

Sâbîlere göre Âdem ve Havva’nın yaratılıp dünyaya gelmesiyle 5000 yıllık bir sulh devleti kurulacak ve yaşanacaktır. Bundan sonra Yalancı Mesîh İsa, devletini kuracak, Hz. Muhammed’in gelip yapacağı savaşları kazanmasıyla dünya hâkimiyeti sağlanacak ve dünyanın sonu gelecektir.¹³²

Sâbîler dünyanın ilk insandan itibaren kıyâmete kadarki yaşını dört dönemden oluşan, 480. 000 yıl olarak hesaplarlar. Hz. Adem’in yaratılması ile başlayan ilk dönem, 216.000 yıl sürecektir. İnsanların savaş ve hastalıklarla yok olduğu bu

¹²⁹ Şinasi Gündüz, “Maniheizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 502.

¹³⁰ Gündüz, “Maniheizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 502.

¹³¹ Gündüz, “Maniheizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 503.

¹³² Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinler tarihi*, 118.

dönemden geriye sadece bir çift kalacak bundan sonra, sonunda insanların ateşle yok olduğu 156.000 yıl süren ikinci dönem başlayacaktır. Bu dönem sonunda da kurtulan sadece bir çift olacaktır. Arkasından 100.000 yıl süren üçüncü dönem başlayacak, bu dönemde tufanla bitecektir. Bu tufandan yine sadece Nuh ve ailesi bir gemiyle kurtulabilecektir. Şimdi yaşanmakta olan son dönem ise 8.000 yıl sürecektir ve kıyâmetin kopmasıyla son bulacaktır. Sâbiî inancına göre, ahir zaman son 2000 yılla temsil edilecektir. Nuh tufanından 6000 yıl sonra, Kudüs'ün kurtuluşu ile başlayacak olan bu süre, kıyâmete kadar sürecektir.¹³³

“Son Savaşçı”, “Son Kral” da denilen Mehdî Praşai Siva'dan önceki dönem olan ahir zaman; her türlü kötülüğün arttığı, fitnenin, zulmün çoğaldığı ve sürekli savaşların olduğu bir dönemdir. Bu dönemde Sâbiîler takibata uğrar, tabii denge bozulur; kıtlık, kuraklıklar yaşanır, çölleşme yaygınlaşır ve doğal felaketler ve salgın hastalıklar artar. Yine bu dönemde, hizmetçilerin efendi efendilerinse hizmetçi olması gibi herşey tersine döner.¹³⁴ Ayrıca bunlardan başka, bu dönem sonlarında, gökten bir yıldızın kayarak okyanusa düşmesi; yedi denizde, içenleri kısır bırakacak kırmızı suların akması gibi, dünyanın sonunun iyice yaklaştığını gösteren işaretler olacaktır. Bundan sonra Mehdî Praşai Siva ortaya çıkıp yeryüzüne hâkim olacak ve onun döneminde zulüm, fitne, bütün kötülükler ve savaş bitecek, tabii düzen yeniden normalleşecektir. Böylece Mehdî Praşai Siva hükümrânlığı kurulacak ve bu altın çağ dünyanın sonuna kadar devam edecektir.¹³⁵

f. Yahudilik

Geleneksel Yahudilik, peygamberlik sürecini İbrahim ile başlatıp M.Ö. IV. Yüzyılda peygamberlik yapmış olan Malaki ile bitirir. Bundan sonraki tarihi süreç içerisinde Yahudilerde geleceğe dair beklentiler artmıştır.¹³⁶ Yahudilikte Mehdî kavramını ifade eden kelime Mesîh'tir. Mesîhçilik, Yahudi eskotolojisinin önemli bir

¹³³ Gündüz, “Sabiilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 486.

¹³⁴ Bu korku İslam kültürünün de korkusudur. ...Deve çobanlarının bina yapmakta yarışmaları...cariyelerin efendilerini doğurması...gibi endişelerin ahir zaman alametleri olarak gösterilmesi benzer bir durumdur. (Müslim, İman 1)Aslında Emevîler döneminin sosyolojik vakası olan durum, bundan hoşnutsuz birileri tarafından kıyamet alameti olarak rivayetlerin arasına sokulmuş olmalıdır.

¹³⁵ Gündüz, “Sabiilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 487.

¹³⁶ Harman, *Beklenen Kurtarıcı İnancı*, 51.

bölümünü oluşturur. Yahudiler, karizmatik bir kurtarıcı olduğuna inandıkları Mesîh'in, Yahudilerin tamamını, yabancıların yani düşmanların boyunduruğundan kurtarıp onları kutsal Filistin topraklarında bir araya getireceğine; onlara, dînî ve siyâsî bağımsızlıklarını vermek ve eski ihtişamlarına kavuşmalarını sağlamak sûretiyle dünya hâkimiyeti kazandıracağına inanırlar.¹³⁷

Tarihçilerin içinden, eskatolojik coşkunun harekete geçirdiği Mesîh beklentisinin, Davud monarşisine bağlı kalmış çevrelerin içinden çıktığını¹³⁸ iddia edenler olmakla birlikte Yahudilik tarihi içerisinde mesîhçiliğin evrensel bir ahlak ve ideal olarak geliştiğini söyleyenler de bulunmaktadır. En önemli amacı, yeryüzünde Allah'ın krallığını kurmak olan Yahudi Evrensel tarihinde, Yahudilerin bütün milletlerin önderi, kurulan bu krallığın da, dînî sâfiyet ve sosyal adâleti gerçekleştirerek insanlığa örnek, model bir devlet olacağına inanç, Yahudi Mesîhçiliğinin temelini oluşturur.¹³⁹

İlk mabet dönemi (MÖ 960-587)'nde mesianik bir din olmayan Yahudilikte Babil sürgününden sonra¹⁴⁰ ve “günlerin sonu” olgusu ile birlikte kurtarıcı fikri gelişmeye başlamıştır.¹⁴¹

Yahudiliğin üzerine kurulduğu iki temel vardır: Birincisi Allah'ın birliği inancı, ikincisi İsrail'in seçilmiş bir millet olduğu inancıdır. Seçilmiş, üstün bir millet oldukları düşüncesi Yahudilerde “beklenen mesîh” inancını doğurmuş ve güçlendirmiştir.¹⁴² Tevrat'ta geçmemekle beraber, Yahudi kaynaklarında iki ayrı Mesîh inancı bulunmaktadır. Bu Mesîhlerden biri Davud soyundan, diğeri Yusuf soyundan olacaktır.¹⁴³

¹³⁷ Sâlime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2012), 150.

¹³⁸ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Çev: Ali Berktaş (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2009), 293.

¹³⁹ Sami Baybal, “Modern Yahudilikte Mesîh İnancı Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Dinler Tarihi Araştırmaları VIII* (Ankara: Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu, 2012), 342.

¹⁴⁰ Bu konuda Babil esaretinin Mûsâ şeriatından çok sonra olduğunu hâlbuki şairlerin daha o dönemde Davud'un Mesîhliğinden bahsetmesinin bu kavramın daha önce biliniyor olduğunu gösterdiğini, Babil esaretinin ancak bu inancı hızlandırmış olacağını söyleyen farklı yorumlar da var. Bk. Küçük, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*, 93.

¹⁴¹ Baybal, “Modern Yahudilikte Mesîh İnancı Üzerine Bazı Mülâhazalar”, 343.

¹⁴² Küçük, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*, 94.

¹⁴³ Geniş bilgi için bk. Yasin Meral, *Yahudi Dinî Literatüründe Mesîh, Deccal ve Gog-Magog* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 30-31.

“Tevrat’ta haber verilen mesîh, İbrahim’in soyundan, Yahudi boyundan ve Davud ailesinden olacak, Bethleem’de doğacaktır.”¹⁴⁴ Sayılan bu vasıflarının hepsinin görüldüğü, Yeni Ahit’te de zikredildiği halde Yahudilerin beklediği, onları düşman boyunduruğundan kurtaracak ve onları üstün kılacak milli bir kurtarıcı olduğu için, Hz. İsa’nın gelişiyle hayal kırıklığına uğradılar. Yahudiler bundan dolayı, İsa’nın Mesîhliğini kabul etmeyerek ona düşmanlık ettiler.¹⁴⁵

Tevrat’ın çeşitli bab ve bölümlerinde Mesîh lafzı geçmez ancak beklenen Mesîh’in özelliklerini taşıyan bir kral geçmektedir. Daha sonraki süreçte bu ayetler tefsir edilerek “Mesîh intizarın” habercisi olmuştur.¹⁴⁶

Yahudi geleneğinde ahir zaman hesaplamaları yasaklanmış hatta kutsal kitapları Talmud’da bu hesaplamaları yapanlara lanet¹⁴⁷ edilmiştir. Buna rağmen her dönemde Yahudi din adamları tarafından Mesîh’in geliş tarihi hesaplamaları devam etmiştir.¹⁴⁸

Yahudilerin Mesîh’i, M.S. 70 yılında II. Mâbed’in yıkılmasından 70 yıl kadar sonra¹⁴⁹ III. Mâbed’in inşa edilmesine rehberlik edecek, dünya üzerinde yaşamakta olan Yahudilerin hepsini kutsal topraklarda toplayarak Deccâl karakteri olarak tanınan Armilus’u öldürüp onları dünyanın efendileri yapacak olan kraldır.¹⁵⁰

Yahudiliğin Eliyahu ekolüne göre, dünyanın ömrü 6000 yıldır. Bunun iki bin yılı kargaşa ve düzensizlik; ikinci iki bin yıllık dönem Tevrat’ın ortaya çıktığı dönem; üçüncü iki bin yıllık dönem de Mesîh’in dönemi olacaktır. Ancak Mesîh dönemi gelmiş olmasına rağmen onun gelmemiş olması, günahlarının çokluğundandır.¹⁵¹

Yahudilere göre, Mesîh’in ölümüyle sona erecek olan Mesîh devri 400 sene sürecektir. Kalış süresi Eliyahu ekolünde 2000 sene iken insanların bir kısmının işledikleri yüzünden bu sürenin azalacağına inanılmaktadır. Yahudi din adamlarından

¹⁴⁴ Zeki Ünal, *Hiz. İsa’nın Dönüşü Meselesi* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 46.

¹⁴⁵ Ünal, *Hiz. İsa’nın Dönüşü Meselesi*, 47.

¹⁴⁶ Meral, *Yahudi Dinî Literatüründe Mesîh, Deccal ve Gog-Magog*, 21.

¹⁴⁷ Lanetin temel sebebi, hesaplama yapanların amacının diriliş ve Mesîh düşüncesinin dayanağının olmadığını ispatlamak olması, dolayısıyla bu durumun insanların inancının zayıflamasına neden olacak olmasıdır. Bk. Yasin Meral, *Yahudilerin Ahir Zamanı* (Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2019), 179.

¹⁴⁸ Meral, *Yahudilerin Ahir Zamanı*, 178.

¹⁴⁹ Meral, *Yahudilerin Ahir Zamanı*, 177.

¹⁵⁰ Meral, *Yahudi Dinî Literatüründe Mesîh, Deccal ve Gog-Magog*, 21.

¹⁵¹ Meral, *Yahudi Dinî Literatüründe Mesîh, Deccal ve Gog-Magog*, 55.

Mesîh'in kalış süresi için 40 ya da 70 sene diyenlerde vardır.¹⁵² Eliyahu'nun bir başka açıklamasında da, dünya 4250 yıldan oluşan beş jübile dönemi geçirecek ve son jübile döneminde Davud oğlu (Mesîh) gelecektir.¹⁵³ Bu zaman yaklaşık olarak miladî 442-491 yılların arasına denk gelmektedir.¹⁵⁴

Yine Babil Talmudu'nda, Roma'nın arşivlerinde bulunduğu söylenen bir parşömende, “dünyanın yaradılışından 4291 yıl geçtikten sonra dünya yetim kalacak” yazılıdır. Bu sebeple sonraki yılların bir kısmının dev deniz canavarlarının kendi aralarında yaptıkları mücadelelerle, bir kısmının Gog-Mogog (İslam kültüründeki Ye'cüc ve Me'cüc'e karşılık gelir) savaşıyla, kalanının da Mesîh dönemiyle geçirilecek olduğundan bahsedilir. Ayrıca, Tanrının yedi bin yıl –başka bir görüşe göre beş bin yıl– geçtikten sonra dünyayı yenileyecek olduğundan bahsedilmektedir. Babil Talmudu'nda, Romalıların, Filistin topraklarında dokuz ay hükümlanlık kurmasından sonra, Davud oğlu Mesîh'in geleceği de yazmaktadır.¹⁵⁵

Yahudilikte, apokaliptik kültürün anlatımlarında, Mesîh'in gelişi hakkında verilen bir tarihlendirme şu şekildedir:

Tanrı'nın İsrailoğulları ile ilgilenmesi altı buçuk dönem olacaktır. Altıncı milenyumun girişinden altmış yıl geçtikten sonra göklerin Rabbi İsrailoğulları ile ilgilenmeye başlayacaktır. Tamamen ilgilenmesine kadar altı buçuk yıl, ondan sonra altı yıl daha geçecek, toplam yetmiş üç yıl olacaktır. Altmış altıncı yılda (1305-1306 yılına tekabül eder) Kral Mesîh Celile bölgesinde ortaya çıkacaktır.¹⁵⁶

Mesîh'in geliş tarihi, bazı Yahudi hahamların hesaplarına göre, M.S 240 ya da 470 yılına tekabül etmektedir.¹⁵⁷ Yahudilerden bir kısmı Mesîh'in hiç umulmadık bir zamanda ortaya çıkacağını söylerken, bir kısmı geleceği ay ve günü de hesap ederek tarih verir. Şöyle ki, Allah İsrailoğulları'nı Mısır'dan Nisan ayının 14. gecesi çıkarmıştır. Bu sebeple Nisan ve Tişri ayında, bu gecede gelecektir.¹⁵⁸

Yahudi Kurtuluş kitabında, Daniel, 12:11'de geçen, “Günlük sununun kaldırılıp sıkıcı iğrenç şeyin bulunduğu zamandan başlayarak 1290 gün geçecek” şeklinde

¹⁵² Harman, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, 59.

¹⁵³ Sarıkçioğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, 32; Meral, *Yahudi Dinî Literatüründe Mesîh, Deccal ve Gog-Magog*, 55.

¹⁵⁴ Meral, *Yahudilerin Ahir Zamanı*, 182.

¹⁵⁵ Meral, *Yahudi Dinî Literatüründe Mesîh, Deccal ve Gog-Magog*, 55, 64.

¹⁵⁶ Meral, *Yahudi Dinî Literatüründe Mesîh, Deccal ve Gog-Magog*, 175.

¹⁵⁷ Sarıkçioğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, 32.

¹⁵⁸ Sarıkçioğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, 32; Harman, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, 59.

bahsedilen süreçten sonra, Yusuf oğlu Mesîh'in çıkacağı, iğrençliği ortadan kaldıracığı, hüküm süreceği kırk yıl boyunca dünyanın her tarafına dağılmış olan İsrailoğullarını toparlayacağı anlatılmaktadır. Yine onun Gog'la yapacağı savaşta öldürüldükten sonra, Davud oğlu Mesîh'in ortaya çıkarak, Gog'a karşı savaş kazanacağı beş yıllık bir süre faaliyette bulunarak İsrailoğullarını kurtaracağı bildirilmektedir. Yusuf oğlu Mesîhle Davud Oğlu Mesîh döneminin kırkbeş yıl süreceği bu sayede 1335 yılına (1290+45) ulaşılmış olacağı da anlatılanlar arasındadır.¹⁵⁹

Mesîh'in geleceği zamanla ilgili bir tarihi de İbn Meymun (601/1204) bildirmektedir. Yahudi literatürüne bıraktığı pek çok eserle Yahudi kültürünü besleyen Musa b. Meymun, *er-Risaletü'l-Yemeniyye* adlı eserinde, beklenen Mesîh'in henüz gelmediğini ancak kurtuluşun yakın olduğunu iddia etmiş, kurtuluş tarihi olarak, m. 1210 tarihini vermiş ancak öngördüğü tarihi göremeden vefat etmiştir.¹⁶⁰

Yahudi âlimlerinden olan Nahmanides ise, dünyanın altı günde yaratıldığını, her bir günün bin yıla denk geldiğini, altıncı günde insanın yaratıldığını iddia etmektedir. Ona göre insanın yaratıldığı altıncı bin yıldan 118 yıl geçince (bu tarih, miladi olarak 1358 yılına denk gelir) Mesîh gelecek, 1403 yılında da kurtuluş tamamen gerçekleşmiş olacaktır.¹⁶¹

Bir başka Yahudi âlim olan Abraham bar Hiyya'ya göre ise, dünyanın ömrü 7000 yıldır. Mesîh 1136 ile 1448 yılları arasında gelecektir.¹⁶²

Yahudiler çok koyu karanlıklar yaşamalarına rağmen bir türlü bekledikleri kurtarıcının (Mesîh) gelmeme sebebini de açıklama ihtiyacı hissetmişlerdir. Çünkü bu hayal ve ideallerle avutulan insanlar cevap beklemektedir. Gelmesi gereken üçüncü dönem olan, son iki bin yılda gelmeyen Mesîh'in, gelmemesinin bir sebebi vardır. Bunun üzerine Yahudi din adamları, "o sebep bizleriz, çünkü biz günahkâriz" diyerek açıklama yapmışlar, tabir yerindeyse bir nevi bedâ örneği göstermişlerdir.

Yahudiler, başka bir çıkış yolu olarak da, Dâvud neslinden olmasa da zaman zaman düşmanları ile savaşanlara da "Mesîh" adını vermişlerdir. Bu tutumun sebebi,

¹⁵⁹ Meral, *Yahudi Dini Literatüründe Mesîh, Deccal ve Gog-Magog*, 227.

¹⁶⁰ Meral, *Yahudi Dini Literatüründe Mesîh, Deccal ve Gog-Magog*, 216.

¹⁶¹ Meral, *Yahudilerin Ahir Zamanı*, 185.

¹⁶² Meral, *Yahudilerin Ahir Zamanı*, 185.

bekledikleri Mesîh gelmeyince güvenilir ve âdil, dînî ve sosyal hayatı düzene koyacak, Yahudilerin hayatını kolaylaştıracak olan bir ıslahatçı bekleme arzusu olsa gerektir.¹⁶³

Anlaşılan o ki, böylece Yahudiler ideal olarak, Tanrı krallığını kuracak Mesîh'i beklemeye devam ederken, bir taraftan da dinamik, gûnahtan uzak, gayretli bir İsrail bireyi oluşturma çabasına girmişlerdir.

Yahudilikte onlarca kişi, Mesîhlik iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında, kurtarıcı beklentisinin hem olumlu hem de olumsuz yönde kullanıldığı örnekleri görmek mümkündür. Bunlardan iki tanesini, her iki türe örnek olarak vermek yerinde olacaktır:

Miladi 132-135 yılları arasında “Yakup'tan bir yıldız (kohhab) çıkacak” ayetini, “Yakup'tan Koziba (Kohba) çıkacak” şeklinde açıklayarak Mesîhliğini ilan eden Şimon Bar Kohba, Roma'ya karşı isyan ederek zafer kazanmış ve üç yıl hâkimiyet sürmüştür.

Yine Talmud'daki bir hesaba göre, Mesîh'in 440 veya 441 yılında zuhur edeceğini söyleyen Giritli Moşe, Mesîh olarak zuhur edip, kendisine inananlara, Mûsâ'nın İsrailoğullarını Mısır'dan çıkardığı gibi sizi buradan çıkaracağım diyerek onları peşinden sürüklemiş sonra da kendisine inananları denize dökmüştür.¹⁶⁴

g. Hristiyanlık

Hristiyanlıkta da Mehdî'nin karşılığı olarak Mesîh geçer. Hristiyanlığın merkezinde bir inanç olan Mesîh konusu, bu dine Yahudiliğin mirası olarak girmiş sonra Hristiyanlığın en temel konusu olmuştur.¹⁶⁵

Tanrının krallığı, başka bir dünyada ve tarihin dışında gerçekleşecek bir krallık değildir. Bu krallık, insanların gayret ve çabasıyla onlar tarafından değil, Tanrının müdahalesiyle kurulacaktır. Tanrı krallığının kurulması demek; O'nun bu dünyaya kendi istediği düzeni vermesi yani bu dünyada O'nun hâkimiyetinde bir idarenin kurulması demektir.¹⁶⁶

Baba tanrının sağ yanında ikamet etmekte olan İsa, ikinci gelişinde âdil bir yargıç olarak iyi ve kötuları yargılayarak kötuları yok edecek, iyilerle birlikte bin yıl

¹⁶³ Küçük, *Dönmelik ve Dönmeler Tarihi*, 95.

¹⁶⁴ Küçük, *Dönmelik ve Dönmeler Tarihi*, 98-99.

¹⁶⁵ Mehmet Aydın, “İslami Gelenekte İsa Mesîh İnancı”, *Uluslararası Müslüman-Hristiyan Diyalog Sempozyumu 2*, (2005), 70.

¹⁶⁶ Mahmut Aydın, *Tarihsel İsa İmanın Mesîh'inden Tarihin İsa'sına* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 182-183.

sürecek krallığı tesis edecektir.¹⁶⁷ Bazı görüşlere göre İsa, bir Şabat gününde dünyanın yedinci gününde yani yedinci bin yılında gelecektir.¹⁶⁸ Paulus'a göre beklenen Mehdi dönemi başlamıştır ve semaya yükseltilen İsa'nın inerek hâkimiyeti eline alması bir an meselesidir.¹⁶⁹ Hristiyan kültüründeki rivayetlerde, Hz. İsa'nın gelmesiyle Mesih devrinin başladığını bildirdiği geçmektedir. Ancak Mesih devrinin özellikleri görülmeyince, Mesih'in ölüm yılı olduğuna inanılan 6000 yılı, artık doğum yılı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Buna rağmen beklenen Mesih devri başlamamıştır. Bu sebeple İsa Mesih'in doğum tarihinde tekrar değişikliğe gidilmiş, önce bu tarih, 5500-6000 olarak verilmiş, daha sonra 5198'e indirilmiştir.¹⁷⁰

Hristiyan inancına göre, İsa'nın ikinci gelişinden sonra yasa tanımaz adam (Deccâl) ortaya çıkacak. Rab İsa, onu ağzının soluğuyla öldürecek ve gelişinin görkemiyle onu yok edecektir.¹⁷¹

Yine bin yıl tamamlanınca, şeytan'ın atıldığı zindandan serbest bırakılacağı, yeryüzünün dört bucağındaki ulusları - Gog'la Magog'u (Ye'cüc ve Me'cüc diye de bilinir) saptırmak ve savaşmak üzere bir araya toplamak için zindandan çıkacağı da bu inanış içinde yer bulur.

Yeni Ahit'in son kitabı Vahiy'de anlatıldığına göre, İsa Mesih melekler eşliğinde gelecek, gözleri alev alev yanan bir ateş gibi olacak, ağzından dışarı iki ağızlı keskin bir kılıç uzanacak ve o, bu kılıçla kötülerini ortadan kaldıracaktır.¹⁷²

Yeni Ahit'in Yaşaya kitabında ise İsa Mesih'in gelişinin tasviri şu şekilde yapılmaktadır: İşaya'nın kütüğünde yeni bir filiz çıkacak, kökünden bir fidan meyve verecek, Rabb'in ruhu, bilgelik ve anlayış ruhu, öğüt ve güç ruhu, bilgi ve Rab korkusu ruhu O'nun üzerinde olacak, Rab korkusu hoşuna gidecektir. Rab gözüyle gördüğüne göre yargılamayacak, kulağıyla işittiğine göre karar vermeyecek, yoksulları adâletle yargılayacak, yeryüzünde ezilenler için dürüstçe karar verecektir. Dünyayı ağzının değneğiyle cezalandıracak, kötülerini soluğuyla öldürecek, davranışının temeli adâlet ve

¹⁶⁷ Mahmut Aydın, "Hz İsa'nın Akıbeti Sorunu, Mesih ve Mehdi Tartışmaları", *11. Kur'an Sempozyumu*, (2008): 250.

¹⁶⁸ Geniş bilgi için bk. Batuk, "Ortadoğu dinlerinde Eskatoloji Mitosları", 165.

¹⁶⁹ Sarıkçioğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, 32.

¹⁷⁰ Sarıkçioğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, 33.

¹⁷¹ *Kutsal Kitap*, Haziran 2013, 2.Selanikliler 2: 8.

¹⁷² Vahiy 1, 8-20.

sadakat olacak, onun döneminde kurtla kuzu beraber yaşayacak, parsla oğlak birlikte yatacak, buzağı genç aslan ve besili sığır yan yana duracak ve onları küçük bir çocuk güdecektir.¹⁷³

Ayrıca Mesih'in bin yıllık saltanat kurmak için geleceği tarihin, "Yuhannis (johannes)" tarafından 1666 olarak belirtildiği, Yuhanna'nın mektupları ve Vahyi'nde işlenmektedir.¹⁷⁴

Günümüzde ise her yıl Paskalya bayramında İsa'nın dönüşü beklenmektedir.¹⁷⁵

İslam öncesi inanç ve kültürlerde kurtarıcı fikrini incelediğimiz bu bölümde görüldüğü gibi, hemen her kültürde kurtarıcı; ahlaksızlıklar, kötülük, zulüm, yalan, küfür, güvensizlik ve inançsızlık arttığında; tabî düzen bozulduğunda gelecektir. Her kültürün mücadele ettiği ve korktuğu düşmanı kurtarıcının da mücadele edeceği düşmandır. Mecusilerin kurtarıcısı Saoşyant'ın, barbarların (Türkler) sapıklıklarını artırdığında gelecek olması ve onlardan insanlığı kurtarması buna örnektir. Yine her dinin kurtarıcısı dünyayı ilahi kanunlara göre yönetecek ve dinini burada hakim kılacaktır. Ancak yine hakim olacak din, kültürün kendi dinidir.

Ayrıca İslam öncesi kültürlerde Mesih'in kötülükle mücadelesi (Deccâl, gog-mogog) mitolojik unsurlarla anlatılıyor. İslam kültüründe de bu tip anlatım dikkat çekmektedir. Bu anlatımlarda ahir zamanda gog-mogogun ve Deccâl'in serbest bırakılacak olması da başka bir ortak unsurdur.

Yine Yahudilik ve Hristiyanlıkta kurtarıcının geleceği zamanla ilgili zaman zaman tarihler verilmiş ancak verilen tarih geldiğinde Mesih gelmeyince, "bizim günahlarımız yüzünden" gelmesi gecikti gibi bahaneler üretilmiştir.

¹⁷³ Yeni Ahit, Yeşaya 11: 1-6.

¹⁷⁴ Küçük, *Dönmeler ve Dönmeleşme Tarihi*, 108.

¹⁷⁵ Harman, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, 59.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMANLAR ARASINDA İLK MEHDİLİK HAREKETLERİ

1.1. MEHDÎ İNANCININ MENŞEİ

Mehdîlik “semavi bir liderin ortaya çıkarak yeryüzünde tek bir sistem kurup, yeryüzünün her noktasında adâlet, eşitlik, birlik, güven ve huzur sağlayacağına inanmaktır.” Sadece Müslümanlara özgü bir inanç olmayan Mehdîlik, eski devirlerden beri insanlığın çoğunluğu, özellikle de çeşitli dinlerin izleyicilerinin kabul ettiği bir olgudur. Bu sebeple Mehdîlik için “gök dinlerinin kök birliğini” gösterdiğini iddia eden araştırmacılar bulunmaktadır.¹⁷⁶

“İyi bir dünyada yaşadığını düşünenler bu dünyayı aynen korumak, hayal kırıklığına uğramış kişilerse bu dünyayı temelden değiştirmek isterler.”¹⁷⁷ Zulümler, baskılar ve çeşitli işkencelerle bunalan; bunlara karşı koyacak gücü kendinde bulamayan sağlam irade ve düşünceden yoksun; olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisini kuramayan kitleler, kendilerini bu sıkıntılardan kurtaracak bir lider hayal ederler, böyle bir sıcak hayale sığınmak onları rahatlatır.¹⁷⁸ Beklenen kurtarıcı inancı için bu gerçeğin tezahürüdür, denebilir.

Kurtarıcı fikrinin ne zaman oluştuğu tam olarak bilinmemekle beraber, Sümerlerde ve İran'ın en eski imparatorluklarından olan Perslerde de bu inancın olduğunu gösteren ipuçları bulunmaktadır.¹⁷⁹

Mehdî inancının menşei hakkında söyleyeceğimiz, hemen her toplulukta başka isimlerle de olsa, beklenen kişilerin özellikleri farklı da olsa beklenen bir kurtarıcı inancının olduğudur. Bu sebeple Ekrem Sarıkçıoğlu tarafından yapılan tespit önemlidir. O, Mehdî fikrinin ilk defa Sümerlerde ortaya çıktığı, Babillerde ve Mısırlılarda gelişmeye devam ettiği ve bu iki yoldan dünyaya yayıldığı şeklindeki bir teori ve her

¹⁷⁶ Tacirineseb, *Mehdîlik ve İmam Mehdî*, 435; Mehmet Ali Büyükkara, “Mehdîlik Meselesi Hakkında Mütâlaalarım”, *Beklenen Kurtarıcı İnanç*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 433.

¹⁷⁷ Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar*, çev: Erkil Günır (İstanbul: Plato Film Yayınları, 2011), 15.

¹⁷⁸ İlhan, *Mehdîlik*, 49.

¹⁷⁹ Fatih Topaloğlu, “Şîa’da Mehdî İnançının Oluşumunda Fars Kültürünün Etkisi”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 5, sayı. 2 (2012): 111, erişim 10 Temmuz 2016, ISSN 1309-5803 www.emakalat.com.

dinin kendi içinde tarihi, psikolojik ve sosyolojik şartlara göre doğmuş ve gelişmiş olduğu şeklinde bir teori olmak üzere iki ayrı teori ileri sürmüştür.¹⁸⁰

1.2. MEHDÎ İNANCININ İSLAM KÜLTÜRÜNE GİRİŞİ

Yaygın olarak İslam toplumunda Mehdî inancının ortaya çıkması iki sebebe bağlanmıştır. Birincisi, İslami topluluğun dışındaki tesirler; Mecûsîlik, Yahudilik ve Hristiyanlıkta var olan inançlardır: Bu dinlerin mensupları, Mehdî ve Mesîh gibi iki şahsiyeti gelecekte insanlığın kurtuluşunu sağlayacak bir müjde ve hakikat olarak gündemde tutmaya çalışmışlardır. İkincisi de Müslüman topluluğun kendi içindeki siyasî kavga ve çekişmelerin tesiridir.¹⁸¹

Hz. Hüseyin ve ailesinin Kербela’da, hunharca şehit edilmesi toplumda büyük bir infiale sebep olmuştur. Ardından Keysâniyye’den Muhtar es-Sakafî (67/686), Kuseyyir b. Abdirrahman el-Huzzai (105/723) ve Kumeyt b.Zeyd el-Esedi (126/744)¹⁸² hilâfetin Ali b. Ebû Talib ve soyunun hakkı olduğunu savunarak Ali b. Ebû Talib’in oğlu Muhammed b. Hanefiyye’nin Müslümanların halifesi ve de kurtarıcısı olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁸³ Muhammed b. Hanefiyye’ye ise, Muhtar es-Sakafî’nin kendisinin Mehdî, Muhtar’ında onun emiri, temsilcisi olduğu iddiaları ulaştığı halde o “Allah bizim öcümüzü dilediği kimse ile alıp bizi galip getirsin.” diyerek üstü kapalı desteklemiş, bu iddianın önüne geçmek için çaba sarfetmemiştir.¹⁸⁴

Mehdîlik fikirlerini savunanlardan hatta daha ileri gulat fikirlere sahip olanlardan biri de, Hamza b Umare’dır. O, Keysâniyye’den daha ileri gitmiş, Muhammed b. Hanefiyye’nin İlah olduğunu ve ric’at edeceğini kendisinin de onun

¹⁸⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdî Tasavvurları* (Samsun: Sidre Yayınları, 1997), 15-17.

¹⁸¹ İlhan, *Mehdîlik*. 45-55; Karaman, “Mehdî md.”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 418.

¹⁸² Hakyemez, “Mehdî Düşüncesinin İtikâdileşmesi Üzerine”, 127-128; Mehmet Atalan, *Şiîliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer es-Sadık’ın Yeri* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005), 50.

¹⁸³ Ebû'l-Hasen Alî b. İsmail b. Bişr İshak b. Salim el-Eş’arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilaf'ul-Musallîn*, thk: Muhammed Muhyiddîn Abdü'l- Hamid (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyyeti, ‘t.y.’), 92; Hakyemez, “Mehdî Düşüncesinin İtikâdileşmesi Üzerine”, 128.

¹⁸⁴ Taberî, *Târih*, VII: 607-608; İlhan, *Mehdîlik*, 73.

peygamberi olduğunu iddia etmiştir.¹⁸⁵ Yine benzer iddialara sahip olanlardan biri de Seyyid Himyerî (173/789)'dir.¹⁸⁶

İlk olarak Emevîler ve ardından da Abbâsilerin baskısından bunalan, özellikle bir kısım Alioğlu taraftarı Müslüman kitleler tarafından dillendirilmeye başlanan kurtarıcı fikri, yoğun uğraş göstermelerine rağmen amaçlarına bir türlü ulaşamayan muhalif kitleler tarafından bir çıkış olarak görülmüştür.

Muhalif kesimin içinde çoğunluğu oluşturan Mevali, farklı kültürlerin ve dinî geleneklerin temsilcisi durumundaydı ve bunların içinde de en çok Aramiler bulunmaktaydı. Sasani İmparatorluğunun yıkılmasından sonra İranlı ve Arami olan pek çok insan garnizon kasabalarına yerleşmiş bilhassa da Kûfe'yi mesken edinmişlerdir. Özellikle burada bulunan Arap askerlerine hizmet vermek için tüccarlar, zanaatkârlar gibi meslek grupları yeni kurulan bu müreffeh şehirleri tercih etmişlerdir.¹⁸⁷

Mevalinin içerisinde bulunan bir başka grup da savaşlarda esir düşüp sonradan İslam'a girerek özgürlüklerini elde eden ancak efendilerine karşı da yine özel bir bağlılıkla hayatını sürdüren kölelerdir. Diğer bir grup Kûfe'nin yakın çevresinde yaşayan ağır toprak vergilerinden bunalarak buraya göç eden köylüler ve çok azda olsa İran soylu sınıfından olduğu iddiasıyla Arap hâkim sınıfının ayrıcalıklarından faydalanmasına izin verilen kesim bulunmaktaydı. İşte bu şekilde yeni kurulan kentlerde yoğunlaşan; haklarını alamadığını düşünen, toplumun İslam Dini'nin kurallarına daha duyarlı olmasını isteyen ve Emevîlerin Arap üstünlüğü politikalarından rahatsız olan bu topluluklar her türlü muhalefet hareketinde yer almaya hazır dılar. Emevîlere karşı gerçekleştirilen bazı ayaklanmalarda yer aldılar. Bahsedilen nedenlerle özellikle Kûfe'deki Muhtar'ın muhalefet hareketini desteklediler. Şîî¹⁸⁸ muhalefeti desteklemelerinin önemli bir sebebi de, mevalinin bileşenlerinde yer alan bazı grupların

¹⁸⁵ Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, nşr: H. Ritter (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931), 27-28.

¹⁸⁶ Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-fırak*, thk: M. Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrût: Dâr'ul-Ma'rifeti, 't.y. '), 43; Atalan, *Şîilîğin Farklılaşma Sürecinde Cafer es-Sadık'ın Yeri*, 51.

¹⁸⁷ Farhad Daftary, *İsmâîlîler Tarihleri ve Öğretileri*, çev: Erdal Toprak (İstanbul: Doruk Yayınevi, 2005), 87.

¹⁸⁸ Her ne kadar bu ifade kullanılsa da Muhtar zamanında Şîî davadan söz edilemez. Onat, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîilîği*, 114.

eski kültür ve geleneklerinde de bulunan Şîî liderlik kavramına (imamlık-Mehdîlik gibi) yakınlık duymalarıydı.¹⁸⁹

Mevalinin bu durumunun yani siyasal önemlerinin ve Şîî davayı¹⁹⁰ kabule altyapı olarak hazır oluşlarının ilk farkına varan, Muhtar es-Sakafîdir. Mehdî inancını yayarak, bu Arap olmayan hoşnutsuz kesimi kendi tarafına çekmiş, Hz. Hüseyin'in intikamının alınması gayesini sahiplenmelerini sağlamıştır.¹⁹¹ Bu kesim, Hz. Peygamber neslinden gelen saygın kimseleri kurtarıcı Mehdî olarak beklemeye başlayarak bu şekilde teselli bulmuşlardır.¹⁹² Nitekim tarihi seyir içerisinde beklenen kurtarıcı fikri îtikâdî bir boyut kazanarak zamanla usulü'd-din konularından biri haline gelmiştir.¹⁹³

Yine Muhtar es-Sakafî hareketinden sonra, Kuseyyir'in, Hamza b. Umâre'nin fikirlerinde ve Beyan b. Seman'a atfedilen görüşlerde karizmatik lider anlayışının izlerini görmek mümkündür.¹⁹⁴

“Hicri I. arsin sonlarına doğru İslam toplumu içerisinde yaşanmaya başlayan birtakım sosyo-ekonomik adâletsizlikler, Mehdî kavramının adâlet ve eşitlik talepleriyle birlikte kullanılmasına sebep olmuştur.”¹⁹⁵

Yine hicrî I. asrın sonlarından itibaren, Emevî halifeleri için de bazı yandaşları tarafından “Mehdî” ismi kullanılmaktadır.¹⁹⁶ Hatta Emevî halifeler, toplumun Mehdîlik inancına olan rağbetini farkedince, kendi Mehdîlerini icat etmişler, onların insanlar arasında kabul görmesini sağlamak amacıyla hadis uydurma yoluna gitmişlerdir. Yine Abbâsilerin de iktidara geldikten sonra aynı yönde davranış geliştirdiği ve halkı kendi Mehdîlerine inanmaya davet ettikleri bilinmektedir.¹⁹⁷

¹⁸⁹ Daftary, *İsmâîlîler*, 87.

¹⁹⁰ Hasan Onat, Muhtar es-Sakafî hareketinin “Şîî” ya da “ilk Şîî” olarak nitelendirilemeyeceğini iddia etmektedir. Aynı zamanda o, ric'at, beda gibi fikirlerin birkaç kişinin Şîînde geçmekle birlikte o dönemde henüz toplumsal yansımaları olmadığını söylemektedir. Onat, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, 114.

¹⁹¹ Daftary, *İsmâîlîler*, 88.

¹⁹² Bk. Daftary, *İsmâîlîler*, 82.

¹⁹³ Hakyemez, “Mehdî Düşüncesinin İtikâdileşmesi Üzerine” 127-128.

¹⁹⁴ Onat, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, 121.

¹⁹⁵ Hakyemez, “Mehdî Düşüncesinin İtikâdileşmesi Üzerine”, 129 .

¹⁹⁶ Abdülaziz ed-Dûrî, “Abbâsî Propagandası Sürecinde ve Abbâsîlerin ilk Asrında Mehdî Tasavvuru”, çev: M. Bahaüddin Varol, *İstem 2*, sayı. 3 (2004): 222.

¹⁹⁷ Yavuz, “Mehdî”, *DİA*, c. 28, 371.

Mehdî inancı, özellikle Abbasilerin ilk yüzyılında,¹⁹⁸ hadis mecmualarının oluşmasıyla birlikte, II/VIII. asrın ortaları itibariyle Hz. Peygamber tarafından, kıyamet öncesi gerçekleşeceği bildirilen olaylar arasında zikredilmeye başlanmıştır.¹⁹⁹ H. III. yüzyılda hadisler sıhhat konusunda yeterli tetkikler yapılmadan toplanıp kayda geçirildiği için Sünnîlerce de benimsenmiştir. Bununla birlikte bu inanca ilk dönem Sünnî kaynaklarda pek temas edilmediği, çoğunlukla Ehl-i Hadis âlimlerinin bünyesinde yer aldığı Selefi ekolün eserlerinde yer bulduğu görülür. Geç dönemde oluşumunu tamamlayan Sünnî kelim literatürü, konuya sadece “fiten ve melahim” türü eserlerde kısaca yer vermiş bunun inanç konusu olmadığını da özellikle vurgulamıştır.²⁰⁰ Mehdî fikrinin, “Babü'l Mehdî” başlığıyla ilk yazılan hadis mecmualarından olan, Abdürrezzak es-San'ani'nin (ö. 211/826-27) *el-Müsannef*'inde yer aldığı tespit edilmiştir.²⁰¹

1.3. MÜSLÜMAN MEHDÎ HAREKETLERİNİN SİYASÎ VE SOSYO-KÜLTÜREL ARKA PLANI

Yaygın olarak Mehdî inancının ortaya çıkışının sebepleri hakkında ileri sürülen pek çok farklı görüş vardır. Bu görüşler özetle şöyledir:

Birincisi, Mehdî düşüncesi, sosyal şartların bozulup zulmün arttığı dönemlerde halkın bir kurtarıcı beklentisi içine girmesi sonucu ortaya çıkan ve her toplumda görülen bir sığınma aracıdır. Bu beklenti zamanla da dînî inanca dönüşür.

İkincisi, İslami topluluğun dışındaki tesirler; Maniheizm, Yahudilik, Hristiyanlık gibi dinlere ait bir inanç olup, Ka'b el-Ahbar ile Vehb b. Münebbih gibi kişiler tarafından Hz. Peygamber'e atfedilen rivâyetlerle Müslümanlar arasında yayılmış ve zamanla inanç haline dönüşmüştür.²⁰² Özellikle İslam kültüründeki Batnîlik ve

¹⁹⁸ Kutlu, “Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasî ve Dinî Hareketlerde Mehdîlik Tipolojileri”, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, 311.

¹⁹⁹ Kutlu, “Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasî ve Dinî Hareketlerde Mehdîlik Tipolojileri”, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, 297.

²⁰⁰ Yavuz, “Mehdî”, *DİA*, c. 28, 372.

²⁰¹ Abdürrezzak b. Hemmam es-San'ânî, *el-Musannef*, nşr: Habîburrahman el-A'zamî (Beyrût: 'y.e.y.' 1990), XI, Babü'l-Mehdî; Ahmet Yöner, “Mehdîlik Fikri ve Müslümanlar Arasındaki İlk Tezahürleri” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998), 28.

²⁰² Yavuz, “Mehdî”, *DİA*, c.28, 371.

İsmâîlîlik gibi akımların doğmasında, bazı İslamî inançlarla Zerdüştlük ve Mani dini inançlarının, Pisagorcu Yeni Eflatuncu fikirlerin karıştırılması etkili olmuştur. Yine eski İran dini düşüncesinin Şîilik çatısı altında değerlendirilen dini ya da siyasî fırkaların birçoğunun yapısal özellik kazanmasına tesir ettiği söylenebilir. Bu tesirin imamet meselesinde daha çok görüldüğü; imamların mâsumiyeti ve imamlığın veraset yoluyla geçmesi gibi konuların neredeyse tamamen Zerdüştlük kaynaklı olduğu söylenebilir.²⁰³ Eski İran dinlerinin Araplara etkisi Hz. Peygamber devrinden çok daha öncesinde başlamaktadır. Bu etki, m. 240 yılında Farslıların Hire'yi ele geçirip orada bir emirlik kurmalarıyla başlamış, Hicaz Araplarından Temim Kabilesi'nin Mecûsîliği benimsemesine neden olmuştur.²⁰⁴

Üçüncüsü, Müslümanların kendi aralarındaki siyasî kavga ve çekişmelerin etkisidir.²⁰⁵ Mehdîlik, iktidar mücadelesinde kaybeden ya da iktidarını güçlendirmek isteyen siyasî gruplar tarafından ortaya atılmış, önce Şîa sonra da Sünnîler tarafından benimsenmiş, Tasavvuf ehlinin de etkisiyle Müslümanlar arasında yayılmış sonunda İslam dinine mal edilmiş olan siyasî kökenli bir inançtır.²⁰⁶

Mehdî inancıyla ilgili görüşlerden dördüncüsü de, Mehdî inancının İslam'da zaten var olan bir inanç olduğu,²⁰⁷ ancak yabancı kültürlerden de etkilendiği şeklindedir.²⁰⁸

İlk olarak Emevîler ve ardından da Abbâsilerin baskısından bunalan bir kısım Ali oğlu taraftarı Müslüman kitleler, yoğun uğraş göstermelerine rağmen amaçlarına bir türlü ulaşamamışlardı. Sonunda bir çıkış yolu olarak, Hz. Peygamber neslinden gelen saygın kimseleri kurtarıcı Mehdî olarak beklemeye başlayarak bu şekilde teselli bulmuşlardır. Zamanla bu inanç, îtikâdî bir boyut kazanmış ve usulü'd-din konularından biri haline gelmiştir.²⁰⁹

²⁰³ Mehmet Bayraktar, *İslam Felsefesine Giriş* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 66.

²⁰⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Ma'ârif* (Kahire: Hey'etü'l-Mısriyye, 1992), 621; Bayraktar, *İslam Felsefesine Giriş*, 66.

²⁰⁵ İlhan, *Mehdîlik*, 55-63; Karaman, "Mehdî md.", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 419.

²⁰⁶ Yavuz, "Mehdî", *DİA*, c.28, 371.

²⁰⁷ Nuaym b. Hammâd'ın naklettiği bir hadiste, kendilerine suhuf verilen peygamberlerin de Mehdî'den bahsettiği bildirilmektedir: "Ben Mehdî'yi Peygamberlerin suhufunda şöyle bulurum: Mehdî'nin amelinde ne zulüm ne de ayıp vardır." Bkz. Arslan, *Deccâl, Mehdî ve Mesîh*, 106.

²⁰⁸ Yavuz, "Mehdî", *DİA*, c. 28, 371.

²⁰⁹ Hakyemez, "Mehdî Düşüncesinin İtikâdileşmesi Üzerine", 127.

Hicri I. asrın sonlarına doğru Emevîlerin ırkçı tutumu, İslam toplumu içerisinde yaşanmaya başlayan birtakım sosyo-ekonomik adâletsizlikler, Mehdî kavramının, adâlet ve eşitlik talepleriyle birlikte kullanılmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla ezilen kitlelerin ortak psikolojisi olan “beklenen kurtarıcı” düşüncesi baskı gören ve iktidarlara muhalif olan kitleler arasında rağbet görmüş ve yayılmıştır denebilir.²¹⁰

Siyasî bir ifade olarak ilk defa Muhammed b. Hanefiyye için kullanılan Mehdî tabirinin, Hicri I. asrın sonlarından itibaren bazı taraftarları tarafından Emevî halifeleri için de kullanıldığı bilinmektedir.²¹¹ Kurtarıcı olarak beklenen Mehdî’den bu özelliği ile ilk bahseden, Ebû İshak el-Himyerî (34/654) olmuştur.²¹²

Mehdîlik fikrinin ortaya çıkmasında, bu fikir etrafında çeşitli hareketlerin oluşmasında bir değil, birden çok neden vardır. Bunlar: sosyolojik, psikolojik, siyasî, ekonomik ve kültürel nedenlerdir.

Bu bölümde, Mehdî fikrinin ortaya çıkması ve harekete dönüşmesinin ipuçlarını bulduğumuz özellikle- siyasî ve sosyo-psikolojik faktörlerden bahsedeceğiz. Ancak bu, Mehdî hareketlerinde diğer faktörlerin olmadığı anlamına gelmez. Mehdî’nin ortaya çıktığında göstereceği iddia edilen olağanüstülüklerle baktığımızda, aslında insanlarda bulunan ihtiyaç ve beklentinin ne olduğu, hangi faktörlerin onları bu beklentiye ittiği açıkça görülmektedir. Hatta bu beklentiler rivayetlere de yansımıştır. Ancak Mehdîlikle ilgili hadislerin çoğu tenkîde uğramıştır. Hadisleri tenkitçi bir üslupla inceleyen ilk kişinin, hadisçi olmadığı halde tenkid ettiği için eleştirilmekle birlikte,²¹³ ünlü tarihçi ve Müslüman sosyologlardan Tunuslu İbn Haldun (808/1406) olduğunu görmekteyiz.²¹⁴

1.3.1. Siyasî Faktörler

Hz. Peygamberin vefatından önce ve sonra Müslümanlar arasında bazı ihtilaflar ortaya çıkmıştır ancak bunlar fıkha ya da meselelere dairdir. Dinin esası hakkında

²¹⁰ Hakyemez, “Mehdî Düşüncesinin İtikâdileşmesi Üzerine”, 129.

²¹¹ Yavuz, “Mehdî”, *DİA*, c. 28, 371; Dûrî, “Abbâsî Propagandası Sürecinde ve Abbâsîlerin ilk Asrında Mehdî Tasavvuru”, 221.

²¹² Arslan, *Deccâl, Mehdî ve Mesîh*, 106.

²¹³ Büyükkara, İbn Haldun’un eleştirilerinin muhaddislerce isabetli bulunmadığını, - Azimâbâdî’nin *Avnü’l-Ma’bud* ve Muhammed Şâkir’in *el-Müsned* tahkikini delil getirerek- iddia etmekte, onun hadis tenkidi ve cerh-ta’dil konularında yetkin birisi olmadığını söylemektedir. Büyükkara, “Mehdîlik Meselesi Hakkında Mütâlaalarım”, *Beklenen Kurtarıcı İnancı*, 433.

²¹⁴ Bk. Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun, *Mukaddime İbn-i Haldun*, thk: Ali Abdü’l-Vahid Vâfi (Kahire: Dâr-u Nehdati Mısır, ‘t.y.’), II: 788-808.

hemen hiçbir ihtilaf yoktur. Peygamberin ölümünden hemen sonra meydana gelen en önemli ihtilaf ise “imâmet” meselesinde olmuştur.²¹⁵ Hz. Peygamberden sonra bir lider gerekmesi ve Hz. Muhammed’in yakın çevresinin bu konuda anlayamamasından kaynaklı Müslüman toplulukta bölünmeler yaşanmış; Hariciler, Şîfler ve Sünnîler diye nitelendirilen gruplar açığa çıkmıştır. Bundan sonra, İslam siyaset biliminin en önemli sorunu, hilâfet (imâmet) sorunu olmuştur.²¹⁶

Ali evladının hilâfetteki hakları ve maruz bırakıldıkları muameleler tarihte bazı çevrelerce siyasî istismar sebebi olmuş ve gruplaşmalara yol açmıştır. Müslüman toplumu, Sünnî ve Şîî diye iki büyük parçaya, iki muhalif ve muhasım zümreye ayırmış; birçok fikrî ve fiilî mücadelenin, kanlı isyan ve olayların sebebi olmuştur.²¹⁷

İlk dönemlerde Ehl-i Sünnetismiyle nitelendirilen Sünnî çevrenin siyaseten tavrı, idareye meşrû olarak gelinip gelinmediğini sorgulamaktan ziyade var olan yönetime itaati benimsemektir. Bu durum hem yöneticilerin sorumluluğu konusunda yapılacak çalışmaları geciktirmiş²¹⁸ hem de muhalif kesimde daha çok Haricî ve Şîî zihniyetin öne çıkmasını sağlamıştır.

Emevîler döneminde onlara düşman üç gurup vardı: Medine halkı, Şîa ve Hâricîler. Şîa’nın, Hz. Ali’yi yücelten, peygamber derecesine getiren tutumu Şîa’nın, “karizmatik mistik lider”, “ilahi hükümdar”, “yarı tanrı kral” inancını içselleştirmiş olan Güney kabileleri arasında yayılmasına neden olmuştur. Haricilik ise, Temim ve Hanife gibi kabile asabiyyeti ile var olan kuzey kabilelerinde yayılmıştır.²¹⁹ Zaman içinde diğer muhalifler zayıflarken Şîa taraftar buldu. Çünkü Emevîlerin baskıcı politikaları, ilk başta kendilerini destekleyen eşrafı da Şîîliğe meylettirmiştir. Yine Şîa’nın oluşumuna, Emevîlerin Arap ırkçılığı yaparak Arap olmayanları (mevali) hor görmeleri sebebiyle gitgide siyasî, iktisadi her konuda zayıflayan ve küskünler sınıfına dâhil olan mevalinin etkisi de büyük olmuştur.

²¹⁵ Eş’arî, *Makâlât’ül-İslâmiyyîn*, 54; Neşet Çağatay- İbrahim Agâh Çubukçu, *İslam Mezhepler Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985), 2-5.

²¹⁶ Jean Touchard, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, 144.

²¹⁷ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 456.

²¹⁸ Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası Alevi Sünnî Ayrışmasının Arka Planı* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 232.

²¹⁹ Taha Akyol, *Haricilik ve Şîa* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1988), 191.

Montgomery Watt, Emevîlerin hilâfet ve uygulamalarını meşrûlaştırmak için ilahi selâhiyet iddiasına tutunduklarını tespit etmekte ve bu tespitini de, Cerir'in ve el-Ferezdak'ın divanlarında bulunan malzemeye dayandırmaktadır.²²⁰

Yeryüzü Allah'ındır; O, bunu, halifesine emanet etmiştir; yeryüzünde baş olan o, bertaraf edilemeyecektir. (el-Ferezdak'ın *Divan*'ından)

Allah sizi hilâfet ve hidâyet çelengiyle süslemiştir; çünkü Allah'ın yaptığı şey (kaza) için, değişiklik söz konusu değildir. (Cerir'in *Divan*'ından)²²¹

Yukarıda örneği verilen sadece iki beyt bile Emevîlerin hilâfetin kendilerine Allah'ın ihsanı olduğunu düşündüklerinin delilidir. Ve bu düşünce Emevîlerin zulümlerini meşrulaştırmış, karşılığında da muhaliflerin daha çok kutuplaşmasına sebep olmuştur.

Ali soyunun davasına bağlılığı ve hırsı ile bilinen aynı zamanda da tartışmalı bir kişiliğe sahip olan Muhtar es-Sakafî, muhaliflerden özellikle ezilen halk yığınlarından olan mevalinin nabzını iyi tutmuş ve Mehdî kavramını ortaya atarak²²² Mevâliyi yanına almıştır. Hatta Kûfe eşrafi tarafından en çok Mevaliye olan olumlu tutumundan dolayı eleştirilmiştir.²²³ Aslında bu unvan daha önce saygı ifadesi olarak başkaları için de kullanılmıştı. Ancak Allah tarafından dünyada adaleti yerine getirmek, zulme uğrayanları zorbalıktan kurtarmak için gönderilen bir kurtarıcı anlamında ilk kez Muhtar tarafından kullanılmıştır. Bu kavram özellikle Kûfe'nin ezilen halk topluluklarının çoğunu oluşturan mevali için tutunacak bir dal olmuştur.²²⁴

Ayrıca, İslam'ın siyasal olarak güçlenmesi sonucunda daha hızlı yayıldığını biliyoruz. Hicrî 9. yılda görülen grup grup İslam'a girişler, genelde insanların inanç yönünden Müslüman olmalarından ziyade, siyasî yönden Müslüman olmasından kaynaklanıyordu.²²⁵ Hz. Peygamber'in vefatından yarım yüz yıl bile geçmeden siyaseten bu kadar kargaşa yaşanmasında bunun etkisinin olduğunu da unutmamak gerekir.

²²⁰ Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev: Ethem Ruhi Fırlalı (Ankara: Umran Yayınları, 1981), 100.

²²¹ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 100.

²²² Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 92; Daftary Farhad, *İsmâîliler*, 82.

²²³ Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, 104.

²²⁴ Daftary Farhad, *İsmâîliler*, 82.

²²⁵ Muhammed Abid el Câbirî, *Arap-İslam Siyasal Aklı*, çev: Vecdi Akyüz (İstanbul: Kitabevi, 2001), 215.

1.3.2. Sosyo-Psikolojik Faktörler

Mehdîlik hareketinin bir kitle hareketi olduğu açıktır ve bir kitle hareketi genelde sadece bir kanaldan beslenmez, birden fazla yönü, birden fazla karakteri vardır. Hareket hem dini, hem milli, hem de sosyal devrim niteliğinde olabilir.²²⁶ Mehdîlik hareketinin de, ilerde tek tek inceleyeceğimiz örnekler üzerinde de fark edeceğimiz gibi, birden fazla karakter taşıdığı görülür. Mehdîlik, iktisadi, siyasî ve sosyal yönden ihtiyaçları karşılanmayan kesimlerin tepkilerini gösterip, problemlerini halletme yolu olarak da tercih edilmiştir.

Bununla birlikte Mehdîlik hareketi ya da beklentisinin temelinde, dini dinamiklerden daha fazla sosyal dinamiklerin olduğunu söyleyebiliriz. Bir toplumda kitleler belli etkileşme süreçlerine bağlı olarak oluşmakta ve dağılmaktadır.²²⁷ Aynı ya da yakın coğrafyalarda yaşayan toplulukların birbirinden etkilenmemesi düşünülemez. Aynı zamanda, inanç değiştiren toplulukların da eski kültür ve inançlarından tamamen vazgeçmesi, onları unutmaları da söz konusu değildir. O halde, gerçekleştirilen fetihlerle, genişleyip yeni coğrafyalara yayılan, birden fazla yeni inanç ve kültürle karşılaşan Müslümanların, o kültürlerle etkileşmesi de gayet tabii bir durumdur. Mehdîlik konusunun böyle bir etkileşme sonucu İslam kültürüne girdiği, Mehdîlik fikrini güçlendiren, çalışmamızda da bahsettiğimiz diğer unsurlarla birleşerek bundan sonra birçok grup ve kişi tarafından benimsenen kitle hareketlerine dönüştüğü söylenebilir.

Tarihte her kültürde, sosyal huzursuzlukla dinî gerilimler arasında karşılıklı etkileşim olduğu görülmektedir. Bu sebeple devletler, genelde din-mezhep birlikteliğini sağlama mücadelesi vermişlerdir. Ancak her zaman devletlerin bu tavrına muhalif olan kesimler de olagelmıştır. Bu kesimler “muhalif tarikat” ya da “öteki mezhep” olarak tarihte yerini almış ve özellikle ezilen kesimler “adil düzen” kuracak olan Mehdîci hareketlere yönelmiştir.²²⁸

Ünlü siyasetçi Selçuklu Veziri Nizamülmülk’ün *Siyasetnâmesi*’nde geçen şu ifadeler asırlar öncesinden bu konuya dikkat çeken bir bakıştır:

²²⁶ Hoffer, *Kesin İnançlar*, 27.

²²⁷ Zeki Arslantürk- M. Tayfun Amman, *Sosyoloji* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001), 185.

²²⁸ Taha Akyol, *Osmanlı’da ve İran’da Mezhep ve Devlet* (İstanbul: Doğan Kitap, 1999), 230.

Padişah için en iyi şey dini dürüst olmaktır. Zira: memleket ve saltanat ile din iki birader gibidir. Ne zaman memleket ıztraba uğrarsa, din dahi hanel bulur (dinde bozukluk olur).²²⁹ Bed din (kötü din sahipleri) ve müfsidler zuhur eder. Ne vakit emri din haleldar olursa, memleket şûrişe giriftar olur; müfsidler kuvvet bulur. Padişahların şükûh ve şevketi zail(güçsüzleşir), kalbinde derd ve elem hâsıl olur. Bid'at meydana çıkar, havaric cebir ve zora kıyam eder²³⁰

Toplumlarda oluşan kitle hareketlerinin her zaman olumsuz olduğu söylenemez. Eğer kontrollü olursa olumlu etkileri de olabilir. Millî galeyanların toplumdaki bireylerin kimlik kazanmasına, millî ve sosyal bilinç kazanılmasına etki etmesine olumsuz denilemez. Bir toplumu kendi istekleri doğrultusunda yönetmek ve yönlendirmek isteyenler o toplumun sosyo kültürel değerlerini iyi bilirler ve niyetlerine göre ya onları zayıflatır gözden düşürür ya da güçlendirir, diri tutarlar.²³¹ Tarihte Mehdîci hareketlerde zaman zaman bu olumlu etkinin olduğunu da görmezden gelemeyiz.

Yine aynı toplumda yaşayan, aynı mezhebi benimseyen iki insanın, iki düşünce adamının düşüncesinin şekillenmesinde bile, içinde yaşadığı kültürel çevrenin, sosyal durumun, şartların ve o an içinde bulunduğu durumun, zihin alt yapısının, şuuraltının belirleyiciliği yadsınamaz.²³² Aynı zamanda tarihî olayların, çeşitli mekân ve coğrafyaların insan hayatı ve toplum için etkisi önemlidir.²³³ Bu sebeple sosyal olay ve olguları belirlerken bunların rolünü de görmek zorunludur. Mehdî inancının insan grupları arasında farklı tezahürler göstermesinde söz konusu unsurların belirleyiciliği aşikârdır. Emevîlerin Şam merkezli, Mısırlıların Nil merkezli bir Mehdî tasavvuru, rivayetlerde Horasan'dan bir kurtarıcının öne çıkması örneklerinde görüldüğü gibi.

Mehdîlik inancının temelini birlik sevgisi ve arzusu, olgunluk arayışı, adâlet isteği ve güven arayışı oluşturmaktadır.²³⁴ İnsan yaradılış gereği mükemmeli arar ve

²²⁹ Parantez içleri, Mehmet Altay Köymen'in Siyasetname tercümesinden alınmıştır. Bk. Nizamülmülk, *Siyasetname*, çev: Mehmet Altay Köymen (Ankara Rürk Tarih Kurumu Basımevi, 1999),43.

²³⁰ Nizamülmülk, *Siyasetname*, çev: Mehemmed Şerif Çavdaroğlu (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ve İdare Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 't.y. '), 72.

²³¹ Arslantürk- Amman, *Sosyoloji*, 185.

²³² İsmail Işık - Yusuf Gökalp, "Sosyal Teoloji Bağlamında Mehdîlik Algısına Bir Bakış: İzmirli İsmail Hakkı ve Cemaleddin Afgani Karşılaştırması", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, c. 3, sayı: 3, (2014): 470.

²³³ Arslantürk- Amman, *Sosyoloji*, 143.

²³⁴ Tacirineseb, *Mehdîlik ve İmam Mehdî*, 107.

yeryüzünde insanlar arasında kargaşa ve düzensizliğin olmadığı, insanlığın vahdet ve kemal noktasına ulaştığı evrensel bir devlet ister.²³⁵

Bir hareketin güçlü olması için geleceğe ait bir inanç taşınması ve gelecekle ilgili birtakım vaatlerde bulunması gerekir. Geleceğe duyulan umut, kişileri de güçlü kılar. Buldukları şartlardan memnun olmayan, bu durumun değişmesini ve kendi iktidarlarını sağlamak isteyen kişiler ancak ilerde elde edecekleri şeylerin umuduyla kendilerini güçlü hisseder ve bu umut vaadiyle taraftar toplarlar.²³⁶

Yine bir inanç grubunun bir arada tutulması, bir amaca hizmet edebilmesi için hayaller önemlidir. Çünkü kitle hayallerle düşünür; tutunduğu ilk hayallerde mantıklı olsun olmasın başka hayallere kapı aralar.²³⁷ Bu sebeple ilk dönem Mehdilik hareketlerinde hayallerin yeri yadsınamaz. Muhammed b. Hanefiyye (81/700)'nin ölmediği, Radva Dağında gizlendiği; orada balla, sütle beslenerek yan tarafında bir aslanın refakatinde yaşadığı inancı, taraftarlar için tutunulmuş bir hayaldir, sonrasında da inançtır. Kitle içinde telkin ve sirayet yoluyla hayaller, hisler ve sözler çok hızlı yayıldığı için, katılımlar sonucunda bunların kuvveti o oranda artar, duygu ön plana çıkar. Artık kişi, insanlar arasında hızla yayılarak kuvvetlenen o şeylerin aşırılığını göremez ve detaylarını anlayamaz. Nesnelere onun için bir blok niteliğindedir.²³⁸

Sosyal-psikolojiye göre, kitlenin içerisinde yer alan bir cahille bir âlimin arasında fark yoktur. Bir kitlenin içerisinde yer almak kişilere objektifliklerini kaybettirir ve olayları değerlendirirken objektiflik bakımından tüm bireyler aynı seviyede olabilirler.²³⁹ Bir başka husus, Mehdî konusunun birçok insan tarafından inanç olarak benimsendiği gerçeğinden hareketle ilim adamlarının “objektif gerçeklerle uyuşmayan inançlar da en az gerçeğe daha çok uyan inançlar kadar kuvvetli olabilir ve onlar kadar yüksek kesinlik ifade edebilirler”²⁴⁰ tespiti bize bu inancın toplumdaki karşılığı hakkında fikir vermektedir. Yani bir inancın kuvvetli olması onun mutlaka

²³⁵ Tacirineseb, *Mehdilik ve İmam Mehdî*, 121.

²³⁶ Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 30.

²³⁷ Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 30.

²³⁸ Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 38.

²³⁹ Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 31.

²⁴⁰ David Krech- Richard S. Crutchfield, *Sosyal Psikoloji*, çev: Erol Güngör (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007), 250.

objektif gerçeklerle uygunluk gösterdiği sonucuna götürmez ve kesinlik derecesi de bu uygunluğa bağlı değildir.²⁴¹

Ayrıca insanları bu hareketlere götüren bilinçaltı, durumu açıklayan ve konuşulması gereken bir başka konudur. Çünkü araştırmalara göre beynimizin, yüzde doksanı bilinçaltının kontrolündedir ve bilinçaltının mantığı yoktur. Duygu alanıdır ve her ne kadar bilinç yaşanan korku, arzu, kaygılar v.b duyguları gerçekçi analizlere tâbi tutsa da bir kısmına dokunmaz orada işine geldiği gibi bırakır. Bu yüzden bilinçli farkındalık oluşturmayanlar ona teslim olurlar.²⁴²

Mehdîliğin ve Mehdîci hareketlerin oluşmasındaki sosyo-psikolojik faktörleri incelediğimiz bu bölümde son olarak Mehdî hareketlerinin başka bir yönüne işaret etmek istiyoruz. Herhangi bir psikiyatri kliniğindeki hasta kayıtlarına bakıldığında, yılda 3-5 tane kendini Mehdî sanan hastanın olduğu, “bu tür akıl hastalıklarının genelde sanrılı ve büyük hezeyanlı (psikotik veya şizofrenik) akıl hastalığı olan ağır vakalar olarak kabul edildiği” belirtilmektedir. Bu kişilerden bazılarının toplumda kendilerini farketirmeden yaşadıkları, bir kısmının bir grup veya cemaatin lideri olarak hayatına devam ettiğinin bilindiği; yine bu kişilerin hayatlarının merkezinde sürekli deliller arayarak desteklemeye çalıştıkları hezeyanları olduğunu ve bazen çevrelerindeki insanları bunlarla ikna edebildikleri, hezeyanları sebebiyle zaman zaman depresyona girebildikleri iddia edilmektedir.²⁴³

Yukardaki tespit, bizi Mehdîlik konusunda farklı bir bakış açısına da yönlendiriyor. Bu bilgiler ışığında Mehdî olduğuna inanarak ortaya çıkan ya da Mehdî'nin geleceği zamana dair tarih veren birçok kişinin bu davranışının bir yönüyle nedeni de anlaşılmaktadır. Çalışmamızda bahsettiğimiz bir Gulam Ahmet'i, bir Sabatay Sevi'yi belki bir de bu şekilde değerlendirmek gerekmektedir.

²⁴¹ Krech- Crutchfield, *Sosyal Psikoloji*, 251.

²⁴² Sultan Tarlacı, *Suç ve Beyin* (İstanbul: Destek Yayınları, 2017), 98-99.

²⁴³ Tarlacı, Fetö liderinin de bunlardan biri olduğunu, onun kendi diliyle 22 Temmuz 2016 tarihli gazetelerde yer alan büyüklük hezeyanlarını darbe girişimi sonrasında aktardığını bildirir. Bk. Tarlacı, *Suç ve Beyin*, 149.

1.4. EMEVİLER DÖNEMİ MEHDÎ HAREKETLERİ

Mehdilik, ric'at, gaybet, beda ve vesayet gibi fikirlerin, -olgunlaşmış haliyle olmasa da- Emevîler döneminde konuşulmaya başlandığı görülmektedir. Aslında gayr-i Arap çevrelerce dillendirilen bu fikirler, artık Müslüman kesiminde yaşadığı coğrafya haline gelen o günkü Mezopotamya ve İran'ın gnostik unsurlarıyla karışarak özellikle belli bir kesimde makes bulmuştur. Şöyle ki; Peygamber Hz. Muhammed'in beşer üstü bilgisi vardı ve o bu bilgi sayesinde Allah'ın kontrolünde hüküm verme yetkisine de sahipti. Sahip olduğu bu bilgi ve yetki onun vefatıyla ortadan kalkmamalıydı. Hz. Peygamber, kendisinden sonrasına bunu bir çeşit miras olarak bırakmış olmalıydı. Nitekim en uygun varisin kendi nesli olduğu ve bu mirası da kesbi olarak değil vehbi olarak elde ettikleri fikri, bir kesimde gittikçe yayılmıştır. Bilgisinin Vehbi olduğuna ve hatadan berî olduğuna inanılması hasebiyle bahsedilen kişilerin (imamların) söylediği, yaydığı rivâyetler sorgulanmadan kabul edilmiştir. Oluşturulan bu nüfuzu kuvvetlendirmek için bizzat peygamber soyu adına çeşitli rivâyetler üretilmiştir. Birçok Alevi imamın taşıdığı "Mehdî" şeref unvanında da aynı inanç bulunmaktadır.²⁴⁴

Ezilen kesimlerce tutunulacak bir umut olarak görülen ve kitle psikolojisi ile detayları sorgulanmadan kabul edilen bu fikirler zaman içinde muhalif kesimde karşılık bulmuş ve zaman zaman kitle hareketlerine dönüşmüştür. Bu bölümde Emevîler döneminde ortaya çıkan Mehdî Hareketlerinden önemli görülen birkaç tanesinden konunun İslam Kültüründeki tezahürlerini anlamak açısından bahsedilecektir. Ancak öncelikle burada bir meseleye açıklık getirmede yarar görüyoruz.

Tarih boyunca, beklenen Mehdî'nin özelliklerini taşıyan taşımasını Mehdî olduğunu iddia eden pekçok kimse olmuştur. Bunlar bazen kendileri bu iddiada bulunmuş bazen de sapık bir fırka amaçları için bu kişileri kullanmıştır. Kimi zaman kendisinin Mehdî olduğu söylenen kişilerin herhangi bir iddiası olmamasına karşın karakterinin ve ahlakının güzelliği sebebiyle onu sevenler tarafından Mehdî oldukları söylenmiştir. Kimi zaman da İslama, insanlara hizmetleri ve güzel hasletleri nedeniyle

²⁴⁴ Gerlof Van Vloten, *Emevi Devrinde Arap Hâkimiyeti, Şîa ve Mesîh Akideleri Üzerine*, çev: Mehmed S. Hatiboğlu (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,1986), 73-74.

bazı kişilerin Mehdî olduğu iddia edilmiştir.²⁴⁵ Ayrıca “Mehdî” olarak nitelendirilen her kişinin de ahir zaman Mehdisi olduğu düşünülmemiştir.²⁴⁶

1.4.1. Muhammed b. Hanefiyye

Muhammed b. Hanefiyye (81/700), Hz. Ali'nin, Yemame esirlerinden aldığı söylenen Havle binti Cafer el-Hanefiyye'den doğan oğludur.²⁴⁷ Yani Hz. Peygamber'in torunu değildir. Onun karizması Haşimi soyundan olması ve Hz. Ali'nin oğlu olmasından gelir.²⁴⁸ İbn Sa'd'ın Tabakât'ında insanların ona “selamün aleyke ey Mehdî” diyerek selam verdiği onun da verdiği cevapta insanlara hidayet eden bir Mehdî olduğunu kabul ettiği anlatılmaktadır.²⁴⁹

Muhammed b. Hanefiyye, ana tarafından soyunun Hz. Fatıma'ya dayanmıyor olmasının eksikliğini, savaşta cesareti ve ilim ehl-i olması ile gidermeye çalışmıştır. Hadis rivayeti ile öne çıkan Hanefiyye, “Hasan ile Hüseyin benden şerefli ancak ben babamın hadisini onlardan daha iyi bilirim” diyerek övünürdü. Onun kendini gerçekleştirmek için yöneldiği bir alan olan ilim, Hanefiyye'nin adına harekete geçtiğinde, imâmete daha layık olduğu konusunda, Muhtar'ın da elini güçlendiren bir alan olmuştur.²⁵⁰

Muhtar es-Sakafî (67/686), Muhammed b. Hanefiyye'nin adını ve Ehl-i Beyt sevenleri üzerindeki nüfuzunu kullanarak harekete geçmiştir. İbnü'l-Hanefiyye, Muhtar'a açık destek vermese de bu bahaneyle Kerbela'da katledilen akrabalarının intikamını aldırması olmaktadır.²⁵¹

Muhammed b. Hanefiyye siyasetten uzak durmaya çalışmasına rağmen Ali'nin oğlu olması sebebiyle adının siyâsî olaylara karışmasına engel olamamıştır. Kaynakların

²⁴⁵ Muhammed b. Ahmed b. İsmail el-Mukaddem, *Ehl-i Sünnette Beklenen Mehdî*, çev: Uğur Pekcan (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2010), 425-426.

²⁴⁶ Mukaddem, *Ehl-i Sünnette Beklenen Mehdî*, 426.

²⁴⁷ Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî (230/845), *Tabakât Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, çev ed: Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), V: 93.

²⁴⁸ Karizmanın yani imâmetin Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in soyuna hasredilmesi tedricen olmuştur. Çünkü senelerce Muhammed b. Hanefiyye ve oğlu Haşim'in de İlk Şiîler tarafından kabul gördüğü hatta daha çok ilgi gördüğü bilinen bir gerçektir. Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 66.

²⁴⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII: 97.

²⁵⁰ Câbirî, *Arap-İslam Siyasal Akli*, 350.

²⁵¹ Fatih Erkoçoğlu, *Emevî Devleti'nin Dönüm Noktası*, Abdülmelik bin Mervan (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 114.

bildirdiğine göre onun ne imamlık ne de Mehdîlik iddiası olmamıştır. O, başlangıçta kendisinin Mehdî olduğunu söyleyerek harekete geçen Muhtar'a itiraz etse de bu itirazında istikrar gösterememiş ve Muhtar'ın hareketinde kendi adını kullanmasına sükût etmiştir.²⁵²

Keysâniyye, beklenen kurtarıcı olarak ric'at'ına inandığı Hanefiyye'nin ölmediğine, Allah'ın onu, Radva Dağında hapsediğine, ona yükledikleri günahlar sebebiyle halktan gizli tutulduğuna, zuhuruna kadar orada kalacağına inanır.²⁵³ “Güneş dürüldüğü zaman”²⁵⁴ sadece gökyüzü ehlinin onu göreceği şekilde göğe yükselecek sonra yeryüzüne inecek, orada adaleti sağlayıp hükmedecek, Emevîlerden şiddetli bir intikam alacaktır. Başkentlerini başlarına yıkıp onları ve azgın Haccac'ı yok edecektir.²⁵⁵ Bunun yanında nihai kurtarıcıya atfedilen birçok şeyi o da gerçekleştirecektir.

Burada dikkatimizi çeken şey, Hanefiyye'nin kıyâmet öncesi geldiğinde yapacağı şeyler, aslında o günkü insanların beklentileridir. Çünkü Emevîler ve Haccac o tarihin figüranlarıdır.

Muhammed b. Hanefiyye, vefatı sırasında oğlu Abdullah b. Muhammed b. Ali'yi (Ebû Hâşim) kendisinden sonra liderlik için görevlendirmiş ve ondan fırsat bulursa hilâfeti ele geçirmesini istemiştir. Aynı zamanda bu durumu Şîa'sına da haber vermiştir.²⁵⁶

1.4.2. Muhtar es-Sakafî (el-Muhtar b. Ebî Ubeyd es-Sakafî)

Şehristânî (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal* adlı eserinde onun için “Harici idi, sonra Zübeyrî oldu, daha sonra da Şîî ve Keysânî oldu” demektedir.²⁵⁷ Ona Keysan da denmektedir. Aynı zamanda onun Hz. Ali'nin azatlı kölesi olduğu iddia edilmektedir.²⁵⁸

²⁵² İbn Sa'd, *Tabakât*, VII: 103; Taberî, *Târîh*, VI: 13.

²⁵³ Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-fırak*, 53. Ayrıca Keysaniyye'nin Hanefiyye hakkındaki görüşleri için bk. Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 92-93.

²⁵⁴ Tekvir, 81/1.

²⁵⁵ Câbirî, *Arap-İslam Siyasal Akli*, 371.

²⁵⁶ Ahmed el-Kâtib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, çev: Mehmet Yolcu (Ankara: Kitâbiyât, 2005), 40.

²⁵⁷ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 147.

²⁵⁸ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 91.

Muhtar, ilk olarak Ali b. Hüseyin'e biat ederek kafasındaki düşünceleri uygulayabilmek için ondan faydalanmak istemiştir. Ancak o bunu kabul etmediği gibi Muhtar'ı desteklemediğini ilan etmiş²⁵⁹ ve aynı zamanda amcası el-Hanefiyye'yi de Muhtar'a karşı uyarmıştır.²⁶⁰

Bu kez Muhammed b. el-Hanefiyye'nin nüfuzundan faydalanmak isteyen Muhtar: "Mehdîyyu'bnü'lvasî Muhammed b. Ali beni, emin, vezir ve seçilmiş bir emir olarak size gönderdi ve benden Ehl-i Beyt'in kanını talep etmemi, onların kanını dökkenlerle çarpışmamı emretti"²⁶¹ ifadeleri ile taraftar toplar. Bir müddet sonra da Muhammed b. Hanefiyye tarafından onun adına bey'at almakla görevlendirildiğini açıklar ve bey'at almaya başlar.²⁶² Durum Muhammed b. Hanefiyye'ye iletilir ancak o bu duruma sessiz kalır, muğlak bir cevap verir. Hanefiyye'nin itiraz etmemesi Muhtar'ın taraftarlarının artmasına neden olur.²⁶³

Muhtar, Kûfe'de birtakım ayaklanmalar gerçekleştirmiş ve Hüseyin'in katillerini öldürüp başlarını Muhammed b. Hanefiyye'ye göndermiştir. Muhtar kısa süre sonra, Onun faaliyetlerini dikkatle takip etmekte olan Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi ve aynı zamanda Basra valisi Mus'ab b. Zubeyr'in ordusu tarafından hezimete uğratılmış ve h.68'de öldürülmüştür.²⁶⁴ Muhtar'dan sonra taraftarları, Şîi düşüncenin temelini oluşturan fikirlerini dillendirmeye başlamıştır. Bunlar, daha hareketinin başlarında Hanefiyye için Mehdî sıfatını kullanması,²⁶⁵ o gün kullandığı beda,²⁶⁶ rec'at ve gaybet kavramları, İslam kültürü literatürünün ilk tezahürleri olarak önemlidir.²⁶⁷

Muhtar hareketinde, daha önce de söylediğimiz gibi mevali yani Arap olmayanların etkisi tartışılmaz. O, kabile dışında bir güç kurmak gerektiğini kavramıştır ve bu sebeple, Muhammed b. Hanefiyye'nin örtülü desteğiyle "halk" ve

²⁵⁹ Ali b. Hüseyin Mes'ûdî, *Mürüccü'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, Yusuf el-Bikâî (Beirut: Dâr Ehyâet-Türâs el-Arabî, 2002), 55; Ahmet Ağırakça, *Emevîler Döneminde Kıyamlar* (İstanbul: Şafak Yayınları, 1994),159; Sâdık Âyinevend, *Şîi Kıyamlar*, çev: Esra Özlük (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2019), 108.

²⁶⁰ Mes'ûdî, *Mürüccü'z-Zeheb*, 55; Ağırakça, *Emevîler Döneminde Kıyamlar*,160; Âyinevend, *Şîi Kıyamlar*, 108.

²⁶¹ Taberî, *Târih*, V: 580.

²⁶² Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-fırak*, 44.

²⁶³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII: 103; Taberî, *Târih*, VI: 13; Ethem Ruhi Fığlalı, *İmâmiyye Şîası* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2008), 141.

²⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII: 110; İbn-i Kuteybe, II: 30-32; Bk. Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 142-147.

²⁶⁵ Taberî, *Târih*, VI:16.

²⁶⁶ Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-fırak*, 52.

²⁶⁷ Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 148.

“yabancılar”dan oluşan bir askerî güç olacak, “manevî bir kabile” oluşturmuştur.²⁶⁸ Bu durum, ilk Şîî²⁶⁹ fikirlerin karakter değiştirmesi açısından önemlidir. Çünkü 65/685 yılına kadar olan ilk Şîî olaylara bakıldığında tamamen Araplar arasında vuku bulduğu görülür.

Tevvâbûn hareketine sürgünde olması sebebiyle katılamamış olan es-Sakafî, Tevvâbûnun amacını amaç edinmiş, siyasetini Tevvâbûn bozgunundan geri kalanlara şu şekilde açıklamıştır: “Allah’ın kitabı, Hz. Peygamberin sünneti, Ehl-i Beyt’in intikamı; zayıfları savunma ve günahkârlara karşı cihad.”²⁷⁰

1.4.3. Muğire b. Saîd el-İclî

Muğire b. Saîd el-İclî (119/737) Benî İcl kabilesindedir.²⁷¹ Beni Becile kabilesinden ve Irak valisi olan Halid b. Abdillâh’ın mevlasıdır.²⁷² Az sayıdaki taraftarıyla (yedi ya da yirmi kişi), h.119 ya da 120 senesinde, Halid b. Abdillâh el-Kasri’ye karşı isyan etmiş ve fikirlerinden vazgeçmediği için Halid tarafından öldürülmüştür.²⁷³

Muğire b. Saîd, Muhtar’ın yaptığı gibi Ehl-i Beyt’in nüfuzundan faydalanmak amacıyla Muhammed Bâkır’a giderek, “Gaybı bildiğini söyle ki, sana Irak’ı toplayayım” demiş ancak Bâkır ona yüz vermemiştir. Daha sonra Cafer es-Sadık’a gitmiş o da yüz vermeyince hareketinin temeline, “Mehdî çıkana kadar kendisinin imam olduğu” tezini koymuştur. Zuhurunu beklediği Mehdî ise, o esnada yaşı küçük olan Muhammed b. Abdullâh b. Hasan b. Ali b. Ebî Talib (en-Nefsü’z-Zekîyye)’dir. Yandaşlarına onu beklemelerini,²⁷⁴ o büyüyüp hak talep edene kadar imâmetin

²⁶⁸ Câbirî, *Arap-İslam Siyasal Aklı*, 345.

²⁶⁹ Watt, 260/874 yılında onbirinci imam el-Askerî’nin ölümünden ve onikinci imam olarak kabul edilen Muhammed b. İsmail’in gaybetinden önce, İmâmiyye’nin oniki imam nazariyesinin ortaya koyulmadığını ifade eder. Devamla, dördüncü imamdan son imama kadar İmâmiyye imamlarının, İmâmiyye nazariyesinin şartlarını taşımadığını, bu sebeple 261/874 yılından önceki dönem için “Şîî” tabirini kullanmak yerine “İlk Şîî” ifadesini kullanmak gerektiğini söyler. Bk. Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 46.

²⁷⁰ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 53.

²⁷¹ Atalan, *Şîîliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer es-Sadık’ın Yeri*, 152.

²⁷² Nevbahtî, *Fıraku’ş-Şîa*, 55; Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, 176.

²⁷³ Nevbahtî, *Fıraku’ş-Şîa*, 55; Onat, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, 123.

²⁷⁴ Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyin*, 73; Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, 178.

kendisinde olacağını söylemiştir. Aynı zamanda bu iddiasıyla Muğire, imâmeti Hüseyin soyundan Hasan soyuna geçirmiştir.²⁷⁵

Kaynaklarda Muğire b. Saîd hakkında farklı iddialar bulunmaktadır. Buna göre; bazı yazarlara göre, Muhammed Bâkır'dan sonra kendisinin imam olduğunu iddia etmiş, bazı yazarlara göre de Hüseyin b. Ali, Ali b. Hüseyin ve Muhammed b. Ali kendisini vasi olarak atadığı için Mehdî zuhur edene kadar, taraftarlarınca onun imam olduğuna inanılmıştır.²⁷⁶

Vesayet fikrinin, ilk defa açık seçik bir şekilde Muğire b. Saîd'le ortaya çıktığı düşünülmektedir.²⁷⁷ Muğiriyye'ye göre, peygamberden sonra beşinci imam olan Muhammed b. Ali b. Hüseyin, Mehdî gelene kadar imâmeti, Muğire b. Saîd'e vasiyet etmiştir.²⁷⁸ Onlara göre, Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib Mehdî'dir. Ve onun huruç edeceği zamana kadar, Hacir yakınındaki dağlarda sağ olarak yaşayacaktır. Bu iddialardan dolayı Irak valisi Halid, mevlası olan Muğire'yi öldürtmüştür.²⁷⁹

1.4.4. Ebû Müslim Horasânî

Ebû Müslim Horasânî (137/755), önceleri Keysâniyye'ye mensuptu. Onların dailerinden, ilimlerini öğrenmiş, Cafer es-Sadık'tan Emevî karşıtlığı konusunda destek istemiş, ancak Cafer es-Sadık kabul etmemiştir. Bunun üzerine Horasânî, Ebû'l Abbas Abdullah b. Seffah'la yoluna devam etmiştir.²⁸⁰

Ebû Müslim, 129/747 tarihinde Abbâsi davasının başına geçmiş, Merv yakınlarındaki Sikazenc kasabasında, “zulme uğradıkları için silaha sarılanlara savaş izni verilmiştir” ibaresini taşıyan siyah bayrağı dikmiştir. Bununla da kalmayıp Mehdî

²⁷⁵ Câbirî, *Arap-İslam Siyasal Aklı*, 374-375.

²⁷⁶ Onat'a göre bu iddialar birbirini çürütmekte ve sağlam bir temele dayanmamaktadır. Onat, *Emevîler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, 125.

²⁷⁷ Onat, *Emevîler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, 128.

²⁷⁸ Vesayet Şîa için önemli bir kavramdır. Muğire ile literatüre girdiği söylenebilir. Şii müellif Yakub b. İshak el-Kuleynî (329/941), *Usûl-ü Kâfî* adlı eserinde Cafer es-Sadık'tan şöyle bir rivayet aktarır: “Vasiler ve peygamberler, insanların itaat etmeleri hususunda birbirlerine ortak kılındılar.” Bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kub b. İshak el-Kuleynî er-Râzî, *Usûl-ü Kâfî*, nşr: Seyyid Cevad Mustafa (Tahran: Hıyaban-i Sâdi Cenubi Pasaj-ı Sıdki Nejad, 't.y.'), I: 264.

²⁷⁹ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 177; Atalan, *Şiiliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer es-Sadık'ın Yeri*, 155.

²⁸⁰ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 154.

algısının üzerine yoğunlaşabilmesi için yeni bir fikir daha ortaya atmış, etrafındakilere, Ehl-i Beyt olmak için soy bağı değil de velayetin olması gerektiğini kabul ettirmeye çalışmıştır.²⁸¹

Watt tarafından bir casus²⁸² olarak da nitelendirilen ve başlattığı isyanla Emevî Devleti'nin yıkılıp, Abbâsi Devleti'nin kurulmasına yardımcı olan Ebû Müslim Horasânî, Horasan'daki Emevi karşıtı harekete olan alakayı, fiili isyana çevirmeyi başarmıştır. Abbasi devriminden ve iktidar değişiminden çıkarı olan birçok muhalif unsur, bu blokta yerini almıştır. Ebû Müslim, elde ettiği başarılarla, Müslümanlar üzerinde artan nüfuzu nedeniyle 137-138/755 yılında Abbâsi Halifesi el-Mansur tarafından katledilince,²⁸³ kısa sürede Horasan ve doğuda zındık kökenli pek çok kişi tarafından Mehdî (Mesîh) olarak kabul edilmiştir. Bunlar Ebû Müslimiyye olarak bilinir.²⁸⁴ Akabinde Allah'ın Ebû Müslim'in bedenine hulul ettiğine inanılmış; bir güvercin kılığında göğe çıktığına,²⁸⁵ ruhunun intikam için tekrar geri geleceğine inanan gruplar olmuştur.²⁸⁶

Ebû Müslim, taraftarlarının zihin alt yapısını söylemleriyle gulat fikirlere zaten hazırlamıştı. Ayrıca Ebû Müslim'in, Emevî Hanedanına karşı büyük başarısı ve dünyevî zevklerden uzak yaşantısı; davasına bağlılığı ve karizması, Dihkanlar (Ebû Müslim'in zamanında Mecûsîlik'ten İslam'a geçmişlerdir), Mecûsîler, Hurremiye denilen senkretikler gibi farklı gruplar tarafından bile hayranlıkla karşılanmış ve bu sebeple onu öldükten sonra da imam olarak görmüşlerdir.²⁸⁷ Vloten, onun Mecûsîler tarafından beklenen Mehdî Zerdüş olarak bile görülmüş olabileceğini iddia etmektedir.²⁸⁸

Aslında yukarıda bahsedilen Ebû Müslim Horasânî'nin ölümünden sonra hakkında söylenelere bakıldığında bu iddia pek de yabana atılamaz.

²⁸¹ Vloten, *Arap Hâkimiyeti*, 108.

²⁸² Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 190.

²⁸³ Nizamülmülk, *Siyasetname*, çev: Mehmed Şerif Çavdaroğlu, 218.

²⁸⁴ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 192.

²⁸⁵ Nizamülmülk, *Siyasetname*, 218.

²⁸⁶ Durmuş, *Mitolojik Kurtarıcı Mehdî*, 104.

²⁸⁷ Nevbahtî, *Fıraku'ş-Şîa*, 42; Vloten, *Arap Hâkimiyeti*, 111.

²⁸⁸ Vloten, *Arap Hâkimiyeti*, 111.

1.5. ABBASİLER DÖNEMİ MEHDİ HAREKETLERİ

1.5.1. Muhammed en-Nefsu'z-Zekiyye

Alioğullarından Abbâsîlere karşı ilk isyan eden, Muhammed en-Nefsu'z-Zekiyye'dir. Bu isyan Alioğulları ile Abbasoğulları'nın arasını kesinkes ayırmıştır.

Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib künyesi ile bilinen Nefsu'z-Zekiyye, babası Abdullah el-Mahz tarafından çevreye Mehdî olarak ilan edilmiştir. Zaten Muğire b. Saîd'in öldürülmesinden sonra, onun vasiyeti üzerine taraftarları Mehdî beklemektedir.²⁸⁹ Bu sebeple 145/762 yılında Medine'de ayaklanan Muhammed en-Nefsu'z-Zekiyye isyanını, Muğire taraftarları da yoğun bir biçimde desteklemiştir.²⁹⁰

Muhammed en-Nefsu'z-Zekiyye, Halife Mansur'a mektup yazarak, kendisinin hem Fatıma'nın soyundan hem de Arap olduğunu, babasının vasi, imam ve Mehdî olduğunu, Ali b. Ebû Talib'in çocukları olarak hayatta iken Abbasoğullarının imâmete varis olamayacağını bildirmiş ve Halife Mansur'dan propaganda içerikli sert cevaplar almıştır.²⁹¹

145/762 yılında Haşimoğullarının ve İslam şehirlerinin biatını aldığını, çünkü muhacir çocukları içinde, kendilerinin halifelige en uygun insanlar olduklarını²⁹² söyleyerek, Medine'de ayaklanan en-Nefsu'z-Zekiyye,²⁹³ yeterli hazırlık yapıp iyi organize olmadan başlattığı hareketinde başarısız olmuştur. Aynı zamanda Muhammed b. Abdullah'ın başarısız olmasında halife Mansur'un, isyanın başarılı olmasını önlemek için aldığı tedbirler de etkili olmuştur.²⁹⁴

Taraftarları (Muhammediyye adıyla bilinen gruptur), uzun zamandan beri bekledikleri Mehdî'nin ne öldüğüne ne de öleceğine inanırlar. Onlara göre o, Necd dolaylarındaki Hacr Dağında²⁹⁵ tekrar ortaya çıkacağı zamana kadar gizlenmektedir.

²⁸⁹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 73; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 178.

²⁹⁰ Atalan, *Şiîliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer es-Sadık'ın Yeri*, 155.

²⁹¹ Taberî, *Târih*, VII: 587-589; Kâtib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, 53; Atalan, *Şiîliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer es-Sadık'ın Yeri*, 169.

²⁹² Taberî, *Târih*, VII: 587; Ahmed el-Kâtib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, 54.

²⁹³ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 154.

²⁹⁴ Taberî, *Târih*, VIII: 493; Atalan, *Şiîliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer es-Sadık'ın Yeri*, 168.

²⁹⁵ Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-fırak*, 57. Alemiye Dağı diyenlerde vardır. Bk. Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 54.

Ortaya çıktığında dünyaya hâkim olacak; ona Mekke’de biat edilecek; yardımcı olarak diriltilecek olan on yedi özel kişiyle, orduları hezimete uğratacaktır.²⁹⁶

O tarihte, daha Mehdî’nin kimliği açık seçik ortaya koyulmamış olduğundan, taraftarları, Mehdîlikle ilgili rivayetleri ona yormuşlar ve Nefsü’z-Zekiyye’nin Mehdî olduğunu düşünmüşlerdir.²⁹⁷ Ya da nazariyelerini desteklemek için hadis uydurmuş olmaları da mümkündür.

Başarısız olan Nefsü’z-Zekiyye hareketi sonrası, onun ailesinden pek çok kişi öldürülmüş,²⁹⁸ Alioğullarına karşı baskı iyice artmıştır. Bu sebeple, mevcut yönetimle iyi geçinmek ve siyasete karışmamak eğilimi yükselmiş özellikle İsmailiyye gibi bazı Şîfî fırkalarda gizlilik daha da önemsenmiştir.

1.5.2. On ikinci İmam Muhammed el-Mehdî

İsnaaşeriyye’ye göre, On birinci imam Hasan el-Askerî’nin oğlu olarak h. 255/869 yılında doğmuş²⁹⁹ ve beş yaşında iken çeşitli sebeplerle halktan gizlenmiştir. İmâmîlerce, ismiyle anmanın ve mekânını sorgulamanın yasak olduğuna inanılan³⁰⁰ ve aynı zamanda Ebû’l Kasım künyesi, Mehdî, Huccet, Muntazar, Sahibi-Zaman lakablarıyla nitelendirilen Muhammed el-Mehdî, İmamiyye Fırkası’na göre ölmemiştir; ve zulümle dolmuş olacak olan dünyayı adaletle doldurmak için kıyâmetten önce zuhur edecektir.³⁰¹

İmamiyye, gaybette olsa bile onun insanların hallerinden haberdar olduğuna, darda kalanlara yardım ettiğine, inananların içinden samimi olan Müslümanlarla

²⁹⁶ Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, 74.

²⁹⁷ Nevbahtî, *Fıraku’s-Şîa*, 54; Kâtib, *Şîa’da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, 208.

²⁹⁸ Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, 154.

²⁹⁹ Rivayetlerde İmam Muhammed’in, anne tarafından soyunun Hz. İsa’nın vâsisi olan Şem’un’un soyuna dayandığı, annesinin bir savaşta esir düşmesi sonucu satın alınıp Hasan el Askerî’ye verildiği yer almaktadır. Abdülhakî Gölpınarlı, *Tarih boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik* (İstanbul: Der Yayınları, 1987), 521.

³⁰⁰ Gölpınarlı, *Tarih boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik*, 520; Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri*, 112.

³⁰¹ Bir Şîî İmâmî geleneğinden gelen Ahmed el-Kâtib, *Şîa’da Siyasal Düşüncenin Gelişim Süreci* adlı eserinde, içerden biri olarak, eleştirel bakış açısıyla, İmâmîyye’nin Mehdî inancının kaynağı olan rivayetleri hem metin hem de sened tenkidine tabi tutarak değerlendirmiş, çok önemli çıkarımlarda bulunmuştur.

görüştüğüne,³⁰² dua isteyenine dua ettiğine ve her yıl hacca gittiğine, orada insanlar kendisini görmese de onun insanları gördüğüne inanmaktadır.³⁰³

Mehdîlik meselesi, onikinci imam kabul ettikleri Muhammed b. el-Hasan'ın gaybeti iddialarından itibaren İmamiyye Şîası'nın bir inancı haline dönüşmüştür.

1.6. EHL-İ SÜNNET VE ŞÎA'DA MEHDÎLİK

Mehdî'nin özellikleri ile ilgili konuya başlarken, rivayet halkalarındaki kişileri inceleyen ilim adamlarının dikkatini çeken bir konuya biz de dikkat çekmek istiyoruz.

Mehdîlik'le ilgili rivayetlerin senedinde yer alan şahısların çoğunun bir şekilde Kûfe ve Basra ile ilişkili olduğu görülmektedir. Senedlerde Hicaz bölgesinden hiçbir ravinin olmadığı, Şam, Nişabur, Mısır gibi coğrafyalardan nadiren ravi ismi geçtiği, bunlarında yine bir şekilde Kûfe ve Basra ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir.³⁰⁴ Halbuki Hz. Peygamber'den en çok rivayet edenler Hicaz bölgesindedir ve bunun böyle olması makul olmalıdır. Mehdî'nin özelliklerini anlatan rivayetlerin ravilerinin hemen hiçbirinin Mekke-Medine gibi yerlerden olmayışı ilginçtir. Bu sebeple söz konusu rivayetlerin ortaya çıktığı tarih olan hicri ilk üç yüz yılda, özellikle bu coğrafyalarda yaşananlar ve yaşayanlar konunun anlaşılması açısından daha bir önem arz etmektedir.

Kısaca bu yerleri inceleyecek olursak, ikisi de güvenlik için oluşturulmuş garnizon şehirlerdir. Belâzürî (279/892-893), Basra'nın Hz. Ömer'in emriyle Utve b. Gazvan tarafından hicrî 14 yılında,³⁰⁵ Kûfe'nin ise Sa'd b. Ebî Vakkas tarafından hicrî 17 yılında kurulduğunu nakletmektedir.³⁰⁶ Buralara yerleştirilen halk, birbirinden farklı etnik köken ve kültürlere sahiptirler.

Kûfe'nin, Hz. Ali'nin hilâfetinin merkezi olması, Ehl-i Beyt'in burada yalnız bırakılması ve sonrasında Tevvâbûnun öncülüğünde yine burada desteklenmesi dolayısıyla burasının Şîa'nın merkezi haline gelmesi önemlidir. Yine fetihlerden sonra yeni Müslüman olan grupların buralara bölgesel olarak yerleştirilmesi, bunların daha

³⁰² Kuleynî, *Usûl-ü Kâfi*, II: 123.

³⁰³ Kuleynî, *Usûl-ü Kâfi*, II: 125. Bu konudaki rivayetler için bakınız. Kuleynî, *Usûl-ü Kâfi*, II: 450-467.

³⁰⁴ Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdîlik*, 176.

³⁰⁵ Ebü'l Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir bin Dâvûd el-Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, çev: Mustafa Fayda (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı 1987), 498.

³⁰⁶ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 394.

İslamı özümseyememiş olmalarından dolayı eski inançlarını canlı tutmaları ve zaman içinde İslam'la sentezlemeleri bilinen gerçeklerdir.

Basra da, sosyal yapının farklı olması yönüyle Kûfe'den pek farklı değildir. Burada farklı bölgelerden Araplar, zenciler, İranlılar ve Hindistanlılar da dahil pek çok farklı unsur yaşamaktadır ve bunlar Emevîler tarafından dışlanmaktadır. Dolayısıyla muhalif olarak sürekli iktidarla mücadele halindedirler ve ciddi baskılara maruz kalmaktadırlar. Aynı zamanda Kûfe ve Basra'nın, eski Aryan ve İran bölgelerine yakın olması sebebiyle halkının Mehdî beklentisi, burada da kadim inançların etkisini akla getirmektedir.

Mehdî devri anlatılırken, dînî, ahlakî ve sosyal yönden karanlığın iyice arttığı bir zamandan bahsedilir. Dînî yaşantı bozulmuş, idare bozulduğu için tüm canlılara yapılan zulüm artmış, ekonomik istikrarsızlıklar dibe vurmuştur. Hatta bu olumsuzluklardan iklim, doğa olayları ve tabî düzen bile etkilenecek, insanlar artık dayanamaz hale gelecektir. Bu dönemde zulüm ve adaletsizlik her yanı saracak, siyâsî kargaşa ve istilaların artması sebebiyle büyük ve uzun süren savaşlar olacaktır.

Kurtarıcı gelmeden önceki karanlık tasavvurları, dinden dîne, kültürden kültüre ve yaşanan tarihî zamana göre değişebilmektedir. Bununla birlikte Mehdî bekleyen toplumlarda oldukça fazla ortak unsur da bulunmaktadır. Bu unsurlar kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- 1- Dînî inanç ve ritüeller zayıflayacaktır.
- 2- Siyasî kargaşa artacak ve sosyal düzen bozulacaktır.
- 3- Ülkeler yabancıların istilasına uğrayacaktır.
- 4- Dünyada büyük çaplı doğal felaketler yaşanacaktır.³⁰⁷
- 5- Ekonomi bozulacaktır.

1.6.1. Ehl-İ Sünnette Mehdîlik

1.6.1.1. Ehl-i sünnet'in Mehdî Anlayışı

Ehl-i sünnet'te tasavvur edilen Mehdî, bir inanç esası değildir, daha önce bu dünyada yaşamamıştır. Ahir zamanda gelerek yeryüzüne adâlet ve bolluk getirecektir.

³⁰⁷ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdî Tasavvurları*, 30.

Şîa ve diğer inançlardaki gibi harikulade güç ve bilgiye sahip değillerdir. Sünnî ekolde Mehdî'ye yüklenen anlam daha çok onun müceddid ya da muslih biri olduğu yönündedir. Dolayısıyla Mehdî'nin görevi reform değil, insanların bozulan anlayışlarını dinin belli olan nasslarına döndürmektir.³⁰⁸

Ehl-i sünnet'e göre Allah Teâlâ hiçbir ırkı ya da sülaleyi doğuştan üstün kılmamıştır. Hz. Peygamber vefat ederken kendisinden sonra halifenin nasıl seçileceği konusunda görüş beyan etmemiş, herhangi birini belirleyerek vasiyet de bırakmamıştır. Onun vefatından sonra müslümanların halifelik konusundaki girişimleri ve ilk halifelerin seçim usulleri, Hz. Peygamberin, bu işin sorumluluğunu ümmete bıraktığını göstermektedir.³⁰⁹

Ehl-i Sünnet kaynaklarında Mehdî'den bahseden hadislerde ana tema, dünyanın gidişatının bozulacağı, kıyâmetin yaklaşmasının alâmetlerinden birisi olarak Deccâlın çıkacağı, Mehdî'nin Deccâl'ı öldürme konusunda gökten incek olan İsa'ya yardım edeceği ve Hz. İsa'nın Mehdî'nin arkasında namaz kılacağı, onun yüzü suyu hürmetine dünyanın gidişatının düzeleceği gibi şeylerdir.

Mehdî hadislerinin birçoğunun sıkıntılı olduğunu, rivâyetlerin birçoğunda tutarsız, çelişkili ifadelerin bulunduğunu söyleyen araştırmacıların bulunduğunu³¹⁰ söylemiştik. Bu araştırmacılar, Ehl-i Beyt'in, Abbâsi ve Emevî hânedanlarının siyâsî mücadelesini göz önüne alarak, konuyla ilgili her kesimin, kendi lehine peygamberimizin üslûbuna zıt olduğu halde rivâyetleri teferruatlandırdığı, ravinin şu veya bu tarafa bağlı olmasının da rivâyeti objektif olarak nakletmesine mani olduğu sonucuna varmıştır. Fakat “bu objektif davranmama durumunun hiç yoktan bir hadis uydurma şeklinde geliştiğini söylemenin zor olduğunu, geniş literatür ve senet açısından reddedilemeyen hadislerin buna engel olduğunu” söylemektedir.³¹¹

Ehl-i sünnet'te, Mehdî konusuyla ilgili âhad türünden olan hadislerde dahi Mehdî'nin kimliğini tespit etmek ve açık bir tasvirini yapmak mümkün değildir. Hiçbir zaman Mehdîlik bir inanç esası olarak kabul edilmemiştir. Mehdî meselesi İslam'ın ilk asırlarında telif edilmiş, müteber Sünnî akâid ve kelam kitaplarında müsbet veya menfi

³⁰⁸ Atay, “Kütüb Sitte'deki Mehdî Hadislerinin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi”, 28.

³⁰⁹ İlhan, *Mehdîlik*, 144.

³¹⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 788-808; İlhan, “Kütübü Sittedeki Hadislere Göre Mehdîlik”, 101-124; Atay, “Kütübü Sitte'deki Mehdî Hadislerinin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi”, 111.

³¹¹ Atay, “Kütüb Sitte'deki Mehdî Hadislerinin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi”, 111-113 .

hiç ele alınmamıştır. İmam-ı Azam Ebû Hanife (150/767)'nin *Fıkh-ı Ekber*'inde, Eş'arî (324/936) ve Mâtürîdî (333/944)'nin eserlerinde ve onların çağdaşları olan büyük âlimlerin kitaplarında da bu konuya temas edilmemiştir.³¹² Bu bahis, Sünnî akâid kitaplarına h. VIII. asırdan sonra dâhil edilmiş olmasına rağmen, h. II. asırdan itibaren Mehdî inancı, vaizlerin yardımıyla, hayal kırıklığına uğramış Sünnî halk tarafından da benimsenmeye başlamıştır.³¹³ Hicrî III. asrın ortalarına doğru geldiğinde ise, dünyanın sonu gelmeden önce ortaya çıkacak bir nihai kurtarıcı inancı, birçok Müslüman grubun ortak özelliği olmuştur. Bu yüzden birtakım Mehdî rivâyetlerinin Sünnîler arasında da kabul görmeye başladığı görülmektedir. Aslında Sünnîleri Mehdî anlayışları geçmişte yaşanan bazı olayların hadisleştirilerek hadis külliyyatı içerisine girmesi sonucu günümüze kadar gelen rivayetlerin hatırına oluşmuştur, denilebilir.³¹⁴ Yine bu inanç, hicrî V. asırdan itibaren, özellikle sağlam ve köklü dînî kültürden mahrum Sünnî topluluklar arasında da yayılmıştır.

Şunu belirtmek gerekir ki; Mehdî inancı, bilhassa da mutasavvıflar kanalı ile halk arasında yayılmıştır. Mutasavvıflar, bu inancı yayarken içinde yaşadıkları toplumun durumunu göz önünde bulundurarak, onların kültüre entegre olmalarını sağlamışlardır.³¹⁵

İbn Haldun Mehdî konusunda; sûfî okullarının Şîî fikirlere meylettğini söyleyerek, tasavvufçuların detaylı bir şekilde anlattıkları Mehdî anlayışlarını eleştirmiştir. İbn Haldun'un bildirdiğine göre, sûfîlerden bazıları, "İsa'dan başka Mehdî yoktur" hadisini yorumlayarak, "Mehdî yok ancak Muhammed'in şeriatına nispeti, İsa'nın Mûsâ şeriatına nispeti gibi olan Mehdî var. Yani İsa, nasıl ki Mûsâ'nın dinini ortadan kaldırmadan onun dinini bütünlemek üzere geldiyse, Mehdî de Muhammed'in din ve şeriatını bütünlemek üzere gelecek" demişlerdir.³¹⁶

İbn Haldun, sûfîleri şu sözlerle eleştirmeye devam eder: Mehdî'nin şahsının zuhur edeceği vakti ve nerde zuhur edeceğini tayin etmek için, "İsa'dan başka Mehdî yoktur" hadisini yorumladıkları gibi, ayetler ve hadisleri her grup kendi mezhebine göre

³¹² İlhan, *Mehdîlik*, 141.

³¹³ Saffet Sarıkaya, "İslamda Mehdî İncancına Dair", *İslam Dergisi*, Sayı:155, (1996), 28.

³¹⁴ Cemil Hakyemez, "Günümüz İran Şîliğinde Mehdî Beklentisinin Siyasî Boyutu", *Uluslararası Mehdiilik Sempozyumu Bildirileri* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2008), 515.

³¹⁵ İlhan, *Mehdîlik*, 178.

³¹⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 816.

tevil ederek temelsiz deliller ileri sürmüşler, Mehdî'nin gelişi ile ilgili çeşitli hesaplamalar yapmışlardır. Ancak, Mehdî'nin ortaya çıkışı için belirledikleri tarihler geldiği halde söylenenler doğru çıkmayınca bu kez başka fikirler ortaya atmışlardır.³¹⁷ İbn Haldun, çağdaşı olan sûfilerin bundan sonra farklı bir yorumlamaya giderek, dinin hükümlerini diriltecek, hakkı hakikati ortaya çıkaracak bir müceddidi beklediğini ve onun yakın zamanda zuhur edeceğine inandıklarını söylemektedir.³¹⁸

Sünnîlik'te Mehdî inancının benimsenmesinde, hilâfet sisteminin çıkmazlarının etkisi oldukça büyüktür. Emevîlerle birlikte babadan oğula geçen ve dünyevî bir saltanata dönüşen hilâfet müessesesi meşrûtiyetini kaybetmiş ancak -şu ya da bu şekilde- zâlim bile olsa devlet reisine itaat benimsenmişti. Bu durumda ezilen, zulüm gören, hakkını alamayan halk kitlesi için Mehdîlik umut olmuştur.³¹⁹

Öte yandan Sünnîlik, "İslam imparatorluğunun baskı altına girdiği, gücünün kalmadığı, inananların imanının zayıfladığı bir zamanda onu periyodik olarak ihya ederek hayatiyet kazandıran bütün şahsiyetlere Mehdî demiştir." Yani Sünnîlikte Mehdî, daha çok toplumun ihyasını amaç edinen bir müceddid ve karizmatik lider olarak kabul görmüştür.³²⁰

Ehl-i sünnet'te Mehdîliği kabul edenler, ilgili hadis rivâyetlerini esas alıp bunların büyük bir cemaat tarafından nakledildiğini iddia ederek, Mehdî'nin zuhurunu kıyâmetin büyük alâmetlerinden birisi olarak kabul etmektedirler.³²¹ Ancak, Mehdî hakkındaki rivâyetlere bakıldığında bir şahsı değil, birden çok şahsı gösterir mahiyette olduğu görülmektedir. Bu da Mehdîlik inancını savunanların açmazıdır.

Hadis rivâyetlerinde, Mehdî olacak şahısların çeşitliliği hicrî I. asırdan itibaren farklı şahısların etrafında toplanılmasına; mahalli ve hatta sülalelere ait mehdîlerin zuhuruna, "Temîmi"³²², "Süfyani"³²³, "Kahtâni"³²⁴ gibi mehdîlerin çıkmasına sebep

³¹⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 816.

³¹⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 816.

³¹⁹ Sarıkaya, "İslamda Mehdî İnancına Dair", 28.

³²⁰ Coşkun, *Mehdîlik Fenomeni*, 96.

³²¹ Sarıkaya, "İslamda Mehdî İnancına Dair", 29.

³²² Temîmi, Yemenlilerin Kahtânisine karşılık Mudarilerin ortaya çıkmasını beklediği kurtarıcı. Bk. Vloten, *Arap Hâkimiyeti*, 73.

³²³ Süfyani, Emevî yandaşlarının beklemiş olduğu kurtarıcı. Bk. Vloten, *Arap Hâkimiyeti*, 72.

³²⁴ Kahtâni, Yemenlilerin beklediği kurtarıcı. Vloten, Mesudi'nin h. 81'de isyan eden Abdurrahman İbn'ul-Eş'as'ın Kahtâni sayıldığını bunu İbn Galb'in bir şiirinde "el-Mansur Abdurrahman" şeklinde

olmuştur.³²⁵ Ayrıca bu rivâyetlerdeki bilgiler, gaybî haberler konusunda Kur'an'ın En'am suresi 50. ayette³²⁶ getirdiği esaslara da uygun düşmemektedir.³²⁷

Gerek hadisler, gerekse tarih, tabâkat, makâlât türü eserler ve yapılmış araştırmaları göz önünde bulundurduğumuzda Ehl-i sünnet'te Mehdî'nin kim olacağı konusunda karşımıza farklı isimler ve açıklamalar çıkmaktadır. Bunlar şu şekildedir:

- a) Hasan b. Ali (veya soyundan biri)
- b) Hüseyin b. Ali (veya soyundan biri)
- c) Abbas b. Abdulmuttalip oğullarından biri
- d) İsa b. Meryem
- e) İslam'ın zaferi için uğraşan ve adı belli olmayan, doğru yoldaki her kişi
- f) Kıyâmete yakın bir zamanda ortaya çıkacak olan bir kurtarıcı.³²⁸

1.6.1.2. Ehl-i sünnet'te Mehdî'nin Özellikleri

Ehl-i sünnet'te Mehdî'nin özellikleri rivayetlerde detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu rivayetlerde isminin ne olduğu, soyu, şemali, fonksiyonu, geleceği ortamın özellikleri, gelmeden önce yaşanacak olaylar ve fitneler geniş yer bulmaktadır. Bahsedilen konulara örnek olacak birkaç örnekle konuya bakalım.

1.6.1.2.1. İsmi

Rivayetlerin genelinde Hz. Peygamber'in ismini taşıyan bir Mehdî'nin geleceğinden bahsedilmektedir:

“Mehdî'nin adı Muhammed'dir.”³²⁹

“Ehl-i Beytimden ismi ismime uygun bir adam Arab'a malik olmadıkça dünya yok olmaz.”³³⁰

anılmasına dayandırdığını çünkü Mansur sıfatının Güney Araplarınca “idareye adâlet getirecek” diye beklenen Mesîh'in sıfatı olarak bilindiğini ifade eder. Vloten, *Arap Hâkimiyeti*, 73, 102.

³²⁵ Vloten, *Arap Hâkimiyeti*, 73, 104.

³²⁶ (Ey Peygamber) De ki o müşriklere: “Ben size, Allah'ın lütuf ve nimet hazinelerine sahibim demiyorum. İleride neler olup biteceğini bildiğimi de söylemiyorum. Keza melek olduğumu da iddia etmiyorum. Ben sadece bana vahyedilen ilahi emirler uyarınca hareket ediyorum.” Yine de ki onlara: “Hiç gören ile görmeyen bir olur mu? Neden hiç düşünmezsiniz?!”

³²⁷ Sarıkaya, “İslamda Mehdî İnancına Dair”, 29.

³²⁸ Ethem Ruhi Fırlalı, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1980), 274.

³²⁹ Hammâd, *el-Fiten*, I: (Hadis no:1078).

³³⁰ Tirmîzi, *Sünen*, Fiten 49: 2231.

“Eğer dünyadan bir gün bile kalsa, Allah ismi benim ismime, ahlaki benim ahlakıma uyan ve künyesi de Ebû Abdullah olan bir adam gönderecektir.”³³¹

1.6.1.2.2. Soy

Mehdinin soyu ile ilgili farklı rivayetlerin olduğu görülmektedir:

Ümmü Seleme şöyle söyledi: Resûlullah'ı şöyle derken işittim: “Mehdî benim soyumdan, Fâtıma evladındandır.”³³²

“Mehdî Abbas³³³ evladındandır.”³³⁴

“Ehl-i Beyt'imden, ismi ismime uygun bir adam başa geçer.”³³⁵

“Ehl-i Beytimden ismi ismime benzeyen bir kişi Arapların başına geçip idarelerini ellerine alıncaya kadar dünyanın sonu gelmeyecektir.”³³⁶

Ali (r.a) şöyle dedi: “Mehdî bizden Ehl-i Beyt'tendir. Allah onu bir gecede ıslah eder.”³³⁷

Enes b. Malik şöyle dedi: “Biz Abdulmuttalib'in çocukları, cennet ehlinin efendileriyiz. Ben, Hamza, Ali, Câfer, Hasan, Hüseyin, Mehdi.”³³⁸

Bir başka rivâyette Resûlullah, Mehdi'nin, Hz. Hasan'ın neslinden olacağından, adının Muhammed olacağından ancak bedenen kendisine benzemeyeceğinden³³⁹ bahsetmiştir.³⁴⁰

³³¹ Ali b. Hüsamettin el-Muttakî el-Hindî, *el-Burhân fî Alâmâti Mehdiyyi Âhiri'z-Zaman* (Kum: Matbaatü'l-Hayyâm, 801-802/1399), 91.

³³² İbnMâce, *Sünen*, Fiten 34: (h.no:4086); Ebû Dâvud, *Sünen*, Mehdi 1.

³³³ Mehdi'nin Hz. Abbas'ın evlatlarından olduğunu bildiren hadisler, sahih kabul edilen hadis kaynaklarında geçmez. Selman Kuzu, “Hadislerde Mehdi ve Mehdi'nin Deccâl ve Hz. İsa ile olan Münasebeti”, (Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1991), 58.

³³⁴ Ebû Abdullah Nuaym b. Hammad el-Mervezi, *el-Fiten ve'l-Melâhim* (Kâhire: Mektebetü't-Tevhîd, 1412), I: (h.no:1105).

³³⁵ Celâleddin es-Süyûtî, *el-Urfî'l-Verdi fî Ahbâri'l-Mehdi*, thk: Mehdi Ekber Necat (Tahran: Mektebetü's-Sadûk, 1387), 21-22; Avni İlhan, siyah sancaklılar rivayetinin Ebû Müslim Horasânî hareketini; Beyda'da batacak ordunun Abdullah b. Zübeyr'in hilâfetini hatırlattığını söyler. Aynı şekilde o, “ismi ismime, babasının ismi babamın ismine uygun” şeklindeki rivayetlerinde Abbâsi halifelerinden Cafer b. Mansur'a karşı ayaklanan ve Mehdi olarak kabul edilen Hz. Hasan'ın torunlarından Muhammed b. Abdullah'ı (Nefsü-z Zekiyye) hatırlattığını söylemekte ve bu rivayetlerin onun hareketini desteklemek için tertib edildiğini iddia etmektedir. Bk. İlhan, *Mehdilik*, 137.

³³⁶ Tirmîzî, Fiten 52. Bazı yazarlar, Arapların başına geçip Arab'a malik olma işinin mantıken Arapların dışında bir kavim tarafından olması gerektiğini söyleyerek diğer rivayetlerde geçen “Doğudan çıkacak ve Mehdi'ye zemin hazırlayacak olan insanların Türklerden olacağını iddia etmişlerdir. Bk. Hayrettin Gümüşel, “Beklenen Mehdi Hakkında Tüm İslam Alimlerinin Görüşleri”, *Yaşanan Ahir Zaman*, Der: Adem İbrahimoglu (İstanbul: Güneş Yayıncılık, 2005), 490-491.

³³⁷ İbnMâce, *Sünen*, Fiten 34, (h.no:4085); Süyûtî, *el-Urfî'l-Verdi fî Ahbâri'l-Mehdi*, 18.

³³⁸ İbnMâce, *Sünen*, Fiten 34, (h.no: 4087); *el-Burhân fî Alâmâti Mehdiyyi Âhiri'z-Zaman*, 89.

1.6.1.2.3. Şemâili

Rivâyetlerde Mehdî'nin daha rahat tanınabilmesi, şüphe olmaması ve sahte mehdîlerden ayırt edilebilmesi sebebiyle vasıflarından bahsedildiği belirtilmiştir. Yani bu vasıflar alâmet olarak görülmüştür.

“Mehdî bendendir. Geniş alınlı ve yüksek burunludur. Yeryüzünü daha önce kötülük ve zulümle dolu olduğu gibi hakk ve adâletle doldurur. Yedi sene hükmeder.”³⁴¹

Hammad (228/843), Muhammed b. Cüreyc'den rivâyetle şöyle demektedir: “Mehdî'nin kaşları ince, yüzü parlak ve gözlerinin siyahı büyük olacaktır. Hicaz'dan gelip Şam'da mimbere oturduğunda 18 yaşındadır.”³⁴²

Mehdî'nin yüzünün parlak bir yıldız gibi olduğu, yanağında siyah bir ben olduğu ve İsrail erkekleri gibi cüsseli olduğunu bildiren rivâyetler de vardır. Ebû Nuaym'ın, Ebû Umame'den naklettiği rivâyette Resûlullah şöyle buyurdu:

Sizinle insanlar (bir nüshada Rumlar deniyor) arasında yedi yıl devam edecek dört sulh olacak; dördüncü sulh, Heraklius ehlinden bir adam vasıtası ile olur. Bir adam “Ya Rasûlallah o gün insanların imamı kimdir?” dedi. Resûlullah (s. a.) buyurdu ki, Evladımdan kırk yaşında Mehdî'dir. Yüzü parlayan yıldız gibidir, yanağında siyah bir ben vardır, üzerinde kutvani iki aba bulunur. Tavrı Beni İsrail ricaline benzer (onlar gibi heybetli ve acar manasında), hazineleri çıkarır ve şirk beldelerini fetheder.³⁴³

Hammad'ın İbn Abbas'tan aktardığı bir rivayette, “Mehdî bizden ehl-i beytten bir gençtir. İhtiyarlarımız ona yetişemeyecek, gençlerimiz ise ona yetişmeyi ümid edecektir. Allah dilediğini yapacaktır” deniliyor ve gelecek olan Mehdî'nin genç olacağı bildiriyor.³⁴⁴ Ortaya çıkmasının çok da geç olmayacağı tahmin ediliyor.

³³⁹ Bu rivayette bedenen İsrailoğullarının ricaline benzeyeceğinden bahsedilir. Bk. İbn Hâcer el-Heytemî, *el-Kavlü'l-Muhtasar fî alâmâti'l-Mehdî el-Muntazar*, thk: Cemil Abdullah Abza ('y.y.': 'y.e.y.', 2011), I: 9.

³⁴⁰ Ebû Dâvud, *Sünen*, Mehdî 1.

³⁴¹ Ebû Dâvud, *Sünen*, Mehdî 1; Süyûtî, *el-Urfî'l-Verdî fî Ahbâri'l-Mehdî*, 19; Muttakî el-Hindî, *el-Burhân*, 99.

³⁴² Hammâd, *el-Fiten*, I: (h.no:1072).

³⁴³ İbn Hâcer, *el-Kavlü'l-Muhtasar fî alâmâti'l-Mehdî el-Muntazar*, 129.

³⁴⁴ Kuzu, “Hadislerde Mehdî ve Mehdî'nin Deccâl ve Hz. İsa ile olan Münasebeti”, 65.

1.6.1.2.4. Sîreti/Davranış Tarzı

Berzencî'nin (1103/1691), Taberânî, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Ebû Yala ve Ebû Nuaym'dan eserine aldığı rivâyetlerde Mehdî'nin davranış tarzı ve yolu şu şekilde tarif edilmiştir:³⁴⁵

Mehdî Hz. Peygamber'in sünneti ile amel eder, sünnet üzerine (yani sünnetle mücadele edenlerle) savaşır ve tüm sünneti ihya eder, tüm bid'atleri de kaldırır; Mehdî uyananı uyandırmaz ve kan akıtmaz, haçı kırar domuzu öldürür.³⁴⁶ Yine Süleyman ve Zülkarneyn gibi mülk sahibi olur.³⁴⁷

Yeryüzünü doğruluk ve adâletle doldurur. Malı o kadar dağıtır ki yer ehli, gök ehli hatta vahşi hayvanlar bile ondan razı olur. Ümmetinin kalbini zenginlikle doldurur.³⁴⁸

Mehdî'nin eliyle birçok savaş gerçekleşir ("kan dökmez"le çelişkili gözüke de bir tevili vardır mutlaka!) doğu- batı arası tüm beldeler fethedilir. Hind kralları zincire vurulmuş halde ona, onların hazineleri de Beyt'i Makdis'e getirilir.³⁴⁹

Mehdî'nin zamanında ne faiz, içki, zina, veba ve şerli iş, ne de Al-i Muhammed'e buğzeden kalır, o fitneleri söndürür. Emanete riayet edilir ve onun zamanında yeryüzü emniyetli hale gelir.³⁵⁰

1.6.1.2.5. Mehdî'yi Tanımamızı Sağlayacak Alâmetler

Ayrıca Mehdî'nin yanında Resulullah'ın kılıcı, sancağı³⁵¹ ve gömleği olacak; başında bir bulut ya da sarık olacak, bu bulut ya da sarığın içinden bir münadi "Bu Allah'ın halifesi Mehdî'dir, ona tabi olunuz" diye seslenecek, yine bunların içinden

³⁴⁵ Muhammed b. Resûl el- Huseynî el-Berzencî, *el-İşaa li-Eşrâti's-Sâa*, thk: Hüseyin Muhammed Ali Şükrî (Beyrût: Dâru'l-Minhâc, 1426/2005), 89-90.

³⁴⁶ İbn Hâcer, *el-Kavlü'l-Muhtasar fî alâmâti'l-Mehdî el-Muntazar*, I: 10; Hz. İsa'nın da domuzu öldürüp haçı kırarak olmasının, rivâyetler arasında bir çelişki olduğunu göstermediğini, Hz. İsa ile Mehdî'nin aynı zamanda gelecek olmalarının sözkonusu olmasından dolayı yaptığı şeylerde ortak olabilir, demektedir. Bk. Seyfullah Kılınç, *Mehdî* (Berzencî'nin "el-İşaatü li Eşrati's-Saa" adlı eserinin tercümesi), 12.

³⁴⁷ Berzencî, *el-İşaa li-Eşrâti's-Sâa*, 89-90.

³⁴⁸ Kılınç, *Mehdî*, 8.

³⁴⁹ Kılınç, *Mehdî*, 9.

³⁵⁰ Kılınç, *Mehdî*, 10.

³⁵¹ Hammâd'dan gelen bu rivâyette Resûlullah'ın sancağının detayları verilmektedir. Şöyle ki: Dikişsiz, yünlü kumaştan, üzerinde bir iz ve bir hale bulunan; Resûlullah'tan beri açılmamış, Mehdî zamanına kadar da açılmayacak olan Mehdî'nin sancağı üzerinde "el- Bey'atü li'llahi" yazacaktır. Bk. Kılınç, *Mehdî*, 13.

çıkan bir el-Mehdî'ye işaret edecektir. (Berzencî, bu rivâyetin Deylemi ve İbn Adiy'den geldiğini söylemektedir.)³⁵²

Allah Mehdî'yi bir gecede ıslah edecektir.³⁵³ Kuru bir yere diktiği, kuru bir dal parçası yeşerir ve yaprak açar. Kendisinden Mehdî olduğuna alâmet göstermesi istendiği zaman havadaki bir kuşa işaret eder kuş eline düşer. Kâbe'de gömülü olan hazineyi çıkartır ve Allah yolunda bu hazineyi paylaşır. İsrailoğulları için denizin yarılması gibi Mehdî için de deniz yarılr; Horasan'dan siyah bayraklılar gelerek Mehdî'ye biat ederler; omzunda Peygamber (a.s)'e ait nübüvvet mührü gibi bir alâmet vardır ve dilinde de bir ağırlık, bir pelteklik vardır.³⁵⁴

Yine Hammad'ın Ebû Tufeyl'den rivâyetinde dilinde pelteklik olduğu bildirilmektedir: “Resûlullah Mehdî'yi şöyle anlattı. Dilinde pelteklik olacağını, kelimeyi telaffuz etmekte zorlandığında sağ elini sol uyluğuna vuracağını söyledi...”³⁵⁵

Mehdî'nin dilinde pelteklik olduğu şeklindeki rivayet'in ortaya çıkmasının sebebi, anne tarafından Haşimîlerden olduğu için kendisine “Öz Kureyşli” de denen Ebû Abdullah b. Muhammed b. Abdullah (100/718)'in dilinin peltek olmasıdır.³⁵⁶

1.6.1.2.6. Mehdî'nin Geleceği Ortamın Özellikleri

Mehdi'nin geleceği ortamı anlatan rivayetlerde vardır: Arıların arı beyinin etrafında toplandıkları gibi insanlar da Mehdî'nin etrafında toplanırlar. Allah Mehdî'yi üç bin meleklerle destekler. Bu melekler Mehdî'ye karşı gelenlerin önlerine ve arkalarına vuracaktır. Cebrail önünde, Mikail arkasında olacaktır.³⁵⁷

³⁵² Kılınç, *Mehdî*, 15.

³⁵³ Hammâd, *el-Fiten*, I: 361; Süyûtî, *el-Urfi'l-Verdî fî Ahbâri'l-Mehdî*, 18.

³⁵⁴ Berzencî, *el-İşaa li-Eşrâti's-Sâa*, 90-91.

³⁵⁵ Hammad, *el-Fiten*, I: 365 (h.no:1069); Kuzu, “Hadislerde Mehdî ve Mehdî'nin Deccâl ve Hz. İsa ile olan Münasebeti”, 64.

³⁵⁶ Şiîler, daha önce beklenen Mehdî'nin adının Muhammed b. Abdullah olacağını duyduklarından o doğunca Mehdî olduğu konusunda ümitlendiler ve her ortamda onun Mehdî olabileceğini konuşmaya başladılar. Benî Ümeyye'nin zulmünden onları kurtaracak olan Sahib-i Zaman'ın o olduğuna inanmaya başladılar. Belki bir idareci için kusur sayabilecekleri kekemeliğini ise Ebû Hureyre tarikıyla Hz. Peygamber'e dayandırdıkları bir hadisle (Mehdî'nin adı Muhammed b. Abdullah'tır. Dilinde pelteklik vardır) vesikalandırarak, onun Mehdîliğinin delili saydılar. Yine Şiîler tarafından Abdullah b. Muhammed (en-Nefsü-z Zekiyye)'in omuzları arasında bulunan yumurta büyüklüğündeki bir benin olması Mehdîlik alameti sayıldı. Bu sebeple beklenen Mehdî'nin özelliklerine dair rivayetlerin arasına “omuzları arasında ben olması” ile ilgili özellikten bahseden rivayet de katıldı. Bk. İlhan, *Mehdîlik*, 85-86.

³⁵⁷ Berzencî, *el-İşaa li-Eşrâti's-Sâa*, 91-92.

Onun zamanında kurt koyunla aynı yerde otlar, çocuklar yılan ve akreplerle oynar da hiçbiri birbirine zarar vermez...³⁵⁸

1.6.1.2.7. Mehdî'nin Fonksiyonu

Mehdî'den bahseden rivayetlerde öne çıkan en önemli iki özelliği, adaleti yayacak ve bolca mal dağıtacak olmasıdır:

Onun zamanında kurt koyunla aynı yerde otlar, çocuklar yılan ve akreplerle oynar da hiçbiri birbirine zarar vermez. Yeryüzünü doğruluk ve adâletle doldurur. Malı o kadar dağıtır ki yer ehli, gök ehli hatta vahşi hayvanlar bile ondan razı olur.³⁵⁹

Onun zamanında hazineler çıkartılır; insanlar bir müd (ölçek) buğday eker yedi ölçek ürün çıkar. Onun mülkünde, hükmünde zulümde ayıp da olmayacaktır.³⁶⁰

Nebî (s. a.) dedi ki: Zamandan tek bir gün kalsa bile Allah Ehl-i Beyt'imden bir adam gönderir, orayı önceden zulümle dolduğu gibi adâletle doldurur.³⁶¹

Muhammed b. Beşşar'dan, şöyle dedi: Peygamberimizden sonra bir olay olacağı endişesi duyduk ve Nebî s.a.'ye sorduk, o da şöyle dedi: Ümmetimden Mehdî çıkar, beş yahut yedi yahut dokuz sene yaşar – şüphe eden Zeyd'dir. -Ebû Saîd diyor ki: “bu rakamlar nedir?” diye sorduk, Hz. Peygamber, “senedir” dedi. Sonra devamla dedi ki: ona bir adam gelir ve “Ey Mehdî bana ver, bana ver” der. Mehdî de götürebileceği kadar eteğine³⁶² doldurur.³⁶³

Nebî (s. a.) şöyle dedi: Ümmetim içinde Mehdî olacak. Eğer kısa yaşarsa yedi, uzun yaşarsa dokuz sene kalır. O dönemde ümmetim, benzerini hiç görmediği nimete kavuşur. Yer bütün ürünlerini verir, insanlardan hiçbir şeyi gizlemez. O gün mal yığın yığındır. Adam kalkar ve “Ey Mehdî, bana ver,” der, o da “al” der.³⁶⁴

Nebî (s. a.) şöyle dedi: Ümmetimden Mehdî olacak. Ömrü uzun da olsa kısa da olsa yedi yahut sekiz yahut dokuz sene yaşar. Yeryüzünü hak ve adâletle doldurur. Yer bitkilerini çıkarır, gök yağmurunu yağdırır.³⁶⁵

³⁵⁸ Berzencî, *el-İşaa li-Eşrâti's-Sâa*, 89.

³⁵⁹ Berzencî, *el-İşaa li-Eşrâti's-Sâa*, 89.

³⁶⁰ Berzencî, *el-İşaa li-Eşrâti's-Sâa*, 89.

³⁶¹ Tirmîzî, Sünen, Fiten 52; Ebû Dâvud, *Sünen*, Mehdî 1.

³⁶² Burada “eteğine doldurur” ifadesi Arap giyim tarzını hatırlatmaktadır.

³⁶³ Tirmîzî, *Sünen*, Fiten 53.

³⁶⁴ İbnMâce, *Sünen*, Fiten 34.

³⁶⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, III/27.

Hammad'ın Tavus'tan bir rivâyetinde: “Mehdî geldiği zaman malı çok verir. Çalışanlara disiplinli davranır, miskinlere merhamet eder.”³⁶⁶

Yine Hammad'ın Hz. Ömer'le ilgili olarak anlattığı bir olayda şöyledir: “Hz. Ömer bir gün beytü'l-mâle girer ve şöyle der: Vallahi! Mal ve silahtan olan hazineleri bırakayım mı yoksa dağıtayım mı karar veremedim. Hz. Ali şöyle cevap verir: Ey mü'minlerin emiri! Sen o malın sahibi değilsin. Onun sahibi ahir zamanda gelecek olan bizden bir gençtir. O, malı Allah yolunda taksim edecektir.”³⁶⁷

“Dünyanın bir tek günü kalmış olsa bile o adamın başa geçmesi için Allah bu günü uzatır.”³⁶⁸

Ayrıca Ehl-i sünnet'e göre ahir zamanda gelecek olan Mehdî, Mehdîliğini ispatlamaya çalışmaz, tartışmaya girmez ve insanları kendisine inanmaya zorlamaz. O, ben Mehdî'yim diye ortaya çıkmayacak, kendisinin Mehdî olduğunu sonradan öğrenecektir.³⁶⁹

1.6.2. Şîa'da Mehdîlik

1.6.2.1. Şîa'nın Mehdî Anlayışı

“Şîa”, hilâfetin Hz. Ali'nin ve soyunun hakkı olduğuna, Hz. Ali'nin ve soyundan gelen imamların nass ve vasiyet yolu ile imam olduğuna inanan, kısaca hilâfeti Hz. Ali'nin nesline mahsus kılan grupların ortak adıdır.³⁷⁰ Eş'arî, Hz. Ali'yi Peygamber'in diğer ashabından üstün tutarak onu dost edinenlere “Şîa” dendiğini söylemektedir.³⁷¹

Şîa, bazen başarılı bazen de başarısız olan çok sayıda isyan gerçekleştirmiştir. Bu yönüyle İslam siyaset tarihinin en uzun süren muhalefet hareketi olduğunu görüyoruz.³⁷² Emevîler zamanında, özellikle Kûfe'de yaşayan, Emevî halifelerinin ırkçı politikaları yüzünden kendini dışlanmış hisseden bir kısım mevali, bir muhalefet hareketi olan Şîilik hareketini başlatmıştır. Başlangıçta siyasî karakterli olan Şîilik,

³⁶⁶ Hammad, *el-Fiten*, ;Kuzu, “Hadislerde Mehdî ve Mehdî'nin Deccâl ve Hz. İsa ile olan Münasebeti”, 54.

³⁶⁷ Kuzu, “Hadislerde Mehdî ve Mehdî'nin Deccâl ve Hz. İsa ile olan Münasebeti”, 54.

³⁶⁸ Tirmîzî, *Sünen*, Fiten 49: (h.no:1078).

³⁶⁹ Mukaddem, *Mehdî*, 451.

³⁷⁰ Mustafa Öz, “Şîa”, *DİA*. c. 39 (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 121.

³⁷¹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 65.

³⁷² Mehmet Azimli, *X. Yy'a Kadar Şîi Karakterli Hareketler* ('y.y.': Öykü Kitabevi, 2006), 5.

süreç içerisinde sosyolojik, ardından da dini bir karakter kazanmıştır. Bundan sonra, devlet aleyhtarı çoğu zümreler bu görüşler etrafında toplanmıştır. Ancak büyük umutlarla başlattıkları ayaklanmalarının başarısızlıkla sonuçlanması ve umduklarını bulamamaları, onları tam bir hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu durum, doğal olarak muhalif kitlenin hem öfkesini hem de hırslarını daha da artırmıştır.

Kurtarıcı Mehdî inancı, daha ziyade gulat olarak nitelendirilen kesimlerde görülür. Bu Fırkalar, Şîa içerisinde Arami ve eski İran dinlerine ait davranışları benimsemeleriyle en çok itham edilen fırkalardır ve çoğunlukla bu tarz düşüncelerini, Yahudilik, Hristiyanlık, Deysanilik, Mazdekilik ve Mecûsîlik gibi din ve kültürlerden almışlardır. Şîa'nın kollarından olan İmamiyye için ric'at inancıyla imâmet meselesi arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Yine Mehdîliğin İmamet meselesi ile ilgili ve imâmetin bir parçası olarak ortaya çıktığı da kabul edilir. Mehdî fikri, süreç içerisinde ric'at ve bedâ fikriyle birleştirilerek İmâmiyye'nin iman konusuna dâhil edilmiştir.³⁷³

İmamiyye Şîa'sının Mehdî'si mâsumdur. Hasan el-Askerî'nin oğlu olup, imam olarak beklenen Muhammed el Mehdî, h. 260 yılında beş yaşında iken yeraltındaki mahzende kaybolmuş, “Kâim” veya “Mehdî” olarak dönüncüye kadar “gaybet” adı verilen bu gizlilik hayatına başlamıştır. Şîa'ya göre el-Mehdîyyu'l-Muntazar zuhur ettiğinde, içinde imamların adının geçtiği, Hz. Ali tarafından eksiksiz yazılmış olan Kur'an'ı açıklayacaktır.³⁷⁴ İmamiyye Şîa'sına göre kısa Gaybet Dönemi 328/873 yılında sona ermiş ve Uzun Gaybet Dönemi başlamıştır. Bu dönemde, Allah'ın iradesi doğrultusunda, bir hikmete mebnî olarak, aracı ve sefirler olmadan, imtihan, arınma etmenler sürecektir, On ikinci İmam Muhammed el-Mehdî'nin zuhuruna kadarda gevşeme olmayacaktır³⁷⁵ ve Mehdî'nin ortaya çıkacağı zamana hazırlık yapılacaktır.

Şîi fırkalarından İsmâilîyye, Muhammed b. İsmail'in, babası Câfer es-Sadık (148/765) tarafından gizlendiğine, ölmediğine, insanların başına geçip yeryüzünü adâletle dolduruncaya kadar da ölmeyeceğine ve onun Mehdî olduğuna inanmaktadır.

³⁷³ Atay, “Kütüb Sitte'deki Mehdî Hadislerinin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi”, 24.

³⁷⁴ Şîiğin teşekkül döneminde üzerinde durduğu bir inançta, masum olduğuna inandıkları imamlarının aynı zamanda “gizli ilimlere sahip olduklarıdır. Bk. Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 150; Metin Bozan, *İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2009), 52; Taha Akyol, *Haricilik ve Şîa*, 194.

³⁷⁵ Hakyemez, *Şîa'da Gaybet İnanç ve Gaib Onikinci İmam*, 139.

İmamlarla Mehdîliği ileri seviyede ilişkilendiren Zeydiyye ise, (Carudiyye kolu hariç)³⁷⁶ İmâmiyye’de olduğu gibi “gaybette olan ve ric’at edecek olan bir Mehdî” şeklinde bir inanış yoktur.³⁷⁷ Onlara göre şartları taşıyan her imam aynı zamanda Mehdî’dir.³⁷⁸ Bu yönüyle Zeydiyye’de Mehdî fikri, insanlar arasında yaşayan, şer’i hükümleri yürütmesi için kendisine ihtiyaç duyulan ve yol gösterici olan anlamında kullanılmıştır. Zeydiyye, Şîa’nın önemli inanç esaslarından olan bedâ ve takiyyeyi de reddetmektedir.³⁷⁹ Zeyd b. Ali’nin imamet ve mehdilik konusundaki görüşleri, onu diğer fırkalardan ayırmaktadır. O, imam olduğunu iddia eden kişinin davasına açıkça çağırması gerektiğini imam için hurucun esas olduğunu söyler. Huruc ettiği zaman hem imama hem mehdîye itaatı zorunlu görür. Bu tutum emri bi’l-maruf nehyi ani’l münker ilkesinin bir gereğidir.³⁸⁰

Görüldüğü gibi Şîi gurupların bir kısmında Mehdî düşüncesi îtikâdî bir esas olmasına rağmen, bazı fırkalar diğerlerinin inandığı gibi bir Mehdî’yi reddedebilmektedir. Aslında bakıldığında bu konuda Şîa’nın, değil Ehl-i sünnetle, kendi içlerinde bile, belli bir fikir birliğine varamamış olduğu görülür.³⁸¹

Şîa’nın Mehdî inancı ciddî bir biçimde tetkik edildiğinde şu hususlar dikkat çeker: “Mehdî” veya “Mehdîyyü’l-Muntazar”, küçük gaybet döneminin bitip büyük gaybetin başlamasıyla, İmâmiyye’nin önemli bir inanç esası olmuştur ve Mehdî fonksiyonunun içselleştirilmesinde, İmam’ın uzatılmış gaybetinin etkisi büyüktür.³⁸² İmâmiyye’de Mehdîlik teorisinin kökleşmesinde propagandanın önemli rolü vardır. Şîa, propaganda faaliyeti kapsamında, İmam Mehdî ve on iki imam hakkında hadis uydurulması; ona inanmayanların kâfirlik, fasıklık, sapıklık ve irtidatla yaftalanması; İmamların konu edildiği dualar ve onların kabirlerini ziyaret şeklinde ritüellerin

³⁷⁶ Carudiyye’nin görüşleri İmamiyye’ye daha yakındır. Bk. Bayram, “Zeydiyye Fırkası’nın Mehdîlik Anlayışı”, 368.

³⁷⁷ Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri*, 94-95; Yusuf Gökalp, “Zeydiyye’nin İmâmiyye’ye Yönelik Eleştirileri”, *Çukorova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14, (2014): 99-100; Topaloğlu, “Şîa’da Mehdî İnanıcının Oluşumunda Fars Kültürünün Etkisi”, 129; İbrahim Bayram, “Zeydiyye Fırkası’nın Mehdîlik Anlayışı”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10, sy. 2, (2017): 363, erişim 2 Temmuz 2019, www.emakâlât.com. ISSN 1309-5803.

³⁷⁸ Yusuf Gökalp, “Zeydiyye”, *DİA*, c. 44 (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 330; Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şîilik ve Kolları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 139, 145.

³⁷⁹ Gökalp, “Zeydiyye’nin İmâmiyye’ye Yönelik Eleştirileri”, 115-116.

³⁸⁰ Bayram, “Zeydiyye Fırkası’nın Mehdîlik Anlayışı”, 353-388.

³⁸¹ İlhan, *Mehdîlik*, 85.

³⁸² Hakyemez, *Şîa’da Gaybet İnanıcı ve Gaib Onikinci İmam*, 139.

oluşturulması; dini törenler ihdas edilmesi ve Mehdi'nin bazı kimseler tarafından görüldüğüne ve de yaşayanlarla iletişim içerisinde olduğuna dair hikâyeler üretilmesi şeklinde uygulamalarda bulunmuştur.³⁸³

Şîa'dan İmamiyye'ye göre, İmam Mehdi, Şaban ayının 15. Gecesi doğmuştur. Bu sebeple bugün mübarek bir gecedir ve bütün mü'minlerin bayramıdır. Hz. Mehdi ölmemiştir, gizlenmiş olarak insanların arasında yaşamaktadır. Halkından haberdardır, halkın ona teveccüh ve tevessülü hidayet, rüşt, fetih ve zaferi getirecektir.³⁸⁴

1.6.2..2. Şîa'da Mehdi'nin Özellikleri

Ünlü Şîi müellif Kuleynî, Cafer es-Sadık'ın bir konuşmasından bahseder. O, bu konuşmasında kâim³⁸⁵ olarak beklenen imamın özelliklerini anlatmaktadır:

“...imam, seçilmiş, razı olunmuş, yol gösterici, kurtarıcı, beklenen umut bağlanan kâimdir. Allah bunun için onu seçmiştir. Allah onu gözünün önünde zürriyetler aleminde, insanları yaratmadan önce onu bir gölge gibi arşının sağında yaratmıştır. Gayb ilminin kapsamındaki hikmeti ona bahşetmiştir”³⁸⁶

demektedir. Aynı rivayette Kuleynî, kâimin Allah'ın arzında görevli ve O'nun gözetimi altında olacağından; Allah'ın onu, şeytan ve yandaşlarının tuzaklarından, her türlü afet, felaket, hayâsızlık ve kötülüklerden koruyacak olduğundan; babasının süresi dolduktan sonra ona, her türlü ilminin kapılarını açıp, onu ruhuyla destekleyeceğinden bahseder. Yine Allah'ın, kulların tanınması için onu bir bayrak, bir işaret olarak belirginleştireceğinden; onu en büyük emri için seçip onun vasıtasıyla farzları, sünnetleri ve hadleri egemen kılacağından; parlak nuru ve açıklamalarıyla cedelcilerin dipsiz meselelere daldıkları, cahillerin şaşkın oldukları bir zamanda adaleti hâkim kılacağından ve onu ancak, bir sapık küstahın inkar ederek, insanları ona itaatten alıkoyacağından bahseder.³⁸⁷

İmamiyye Şîasına göre, Mehdi peygamber halkasının devamıdır. Kendisi üzerine yemin edilen dönem, peygamber ya da Mehdi dönemidir ve “Asr” ise bütün

³⁸³ Kâtib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, 299-302.

³⁸⁴ Hamenei, *İmam Mehdi ve Zuhur*, 24.

³⁸⁵ Ebû Cafer'e (Muhammed Bakır), Kaim İmam'ın kim olduğu sorulduğunda, Ebû Abdullah'ın (Cafer es-Sadık) Kaim İmam olduğunu söylediği, Muhammed Bakır'ın ölümünden sonra Cafer es-Sadık'a bu söylendiğinde onun “Bilmez misiniz ki, her imam, kendisinden önceki imamdansa Allah'ın emriyle Kaim İmam olur” dediği rivayet edilir. Bu rivayet aynı zamanda, Şîa'da imamların sayısının sonradan “on iki”de sabitlendiğini gösterir. Bk. Kuleynî, *Usûl-ü Kâfi*, II: 80-81.

³⁸⁶ Kuleynî, *Usûl-ü Kâfi*, I: 291.

³⁸⁷ Kuleynî, *Usûl-ü Kâfi*, I: 291-292.

varlıkların özü olan kâmil insandır yani Sahib-i Zaman'dır.³⁸⁸ Ayrıca onlara göre Mehdeviyyetin en önemli sloganı, adalettir. Çünkü adalet yerleşmeden tevhid yerleşmez. Onlara göre, tarih boyunca bütün peygamberler son peygamber de dahil bunun için uğraşmışlar ancak başarılı olamamışlardır. Bunu başaracak olan da Sahib-u Zaman İmam Mehdî'dir. Şîa, beklenen kurtarıcının bu özelliğinin bütün kurtarıcı bekleyen İslam milletlerinde ortak inanç olduğunu, bu sebeple de mütevatir bir haber olduğunu iddia eder.³⁸⁹

Ali Hamenei'ye göre, Mehdî zuhur ettiğinde bütün ihtilafları giderecek, herkes kardeş gibi bir arada olacak; bütün dünya hidayete erecektir. İmam Mehdî zuhur ettiğinde devrimini halkla birlikte gerçekleştireceği için halk egemenliğinin olduğu bir nizam kuracaktır. Bu nizam bugünkü anlamda demokrasi değil dinin egemen olduğu, halkın imanına, gücüne ve de iradesine bağlı bir "Halk Devleti"dir.³⁹⁰

Diğer İslam mezheplerinde beklenen Mehdî'nin kimliğinin tam olarak bilinmemesi, ancak Şîa'nın (İmamiyye Şîası'nın) Mehdî'sinin çok net tanınıyor olması, Şîa'nın Mehdî inancının ve Mehdî'ye tevessüllerinin daha canlı, daha heyecanlı olmasına sebep olmakta, muhatabının yönünün daha net olmasını sağlamaktadır.³⁹¹

Aslında bu iddia da haksız da sayılmazlar. Çünkü Sünnîlerin Mehdî konusunda belli esaslar oluşturamaması, sıklıkla Mehdî krizlerinin çıkmasına sebep olmakta ve sonuç olarak bu olgu Sünnî dünyayı daha fazla etkilemektedir.³⁹²

³⁸⁸ Hamenei, *İmam Mehdî ve Zuhur*, 18-21.

³⁸⁹ Hamenei, *İmam Mehdî ve Zuhur*, 48-51.

³⁹⁰ Hamenei, *İmam Mehdî ve Zuhur*, 56.

³⁹¹ Hamenei, *İmam Mehdî ve Zuhur*, 29-31.

³⁹² Cemil Hakyemez, "Şîa'da Beklenen Kurtarıcı İnancı ve Günümüzdeki Yansımaları", *Beklenen Kurtarıcı İnancı*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 110.

İKİNCİ BÖLÜM

MEHDÎ İLE İLGİLİ TARİHLENDİRMELER

Allah gaybın bilgisinin kendisine ait olduğunu, kıyâmetin ne zaman kopacağını da sadece kendisinin bileceğini, Kur'an'ı Kerim'de açık bir şekilde ifade etmektedir. Hz. Peygamber de, bu konuda bilgi sahibi olmadığını, önemli olanın kıyâmete hazırlanmak olduğunu bunun da kişinin eceli gelmeden yapılması gerektiğini defaatle vurgulamaktadır. Ancak insanlardaki geleceğe dair merak, bu konuda daha somut şeyler duyma isteğini körüklemiştir.³⁹³ Öncelikle kıyâmet konusunda gündeme gelen tarihlendirmeye, yaşanan hadiselerle binaen birbiriyle alakalı ve birbiri ardınca olması açısından Deccâl, Mehdî ve Mesîh gibi konularda da başvurulmuştur.

Ayrıca Hz. Peygamber'in vefatından çok kısa bir süre sonra yaşanan olumsuz gelişmeler, Müslümanları bir buhrana sokmuş ve buhrandan çıkış yolları aramışlardır. Zaten son peygamber Hz. Muhammed'in gelmiş olması kıyâmetin bir göstergesidir. O zaman kıyâmetin kopmasına az bir zaman kalmıştır fakat ne zaman?

Bahsedilen sebeplerle, kıyâmetin ve kıyâmetin gelişini hazırlayıp haber veren olayların tarihlerinin netleştirilmesiyle, insanlara belirli bir hedef konmak istenmiştir. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in ağzından çeşitli rivâyetler üretilmiştir.

“İslam'ın değirmeni otuz beş, otuz altı veya otuz yedi sene dönecek. Helak olurlarsa olurlar. Yok dinleri (saltanatları) hala ayakta kalırsa yetmiş sene kadar kalır.” Ömer sorar: “yetmiş otuzlu seneler de dahil mi yoksa onlardan sonra mı? Rasûlullah cevap verir: “sonra”. Bu rivayete göre İslam dinine bir asırlık ömür biçilmiştir.³⁹⁴ “Her ümmetin bir eceli vardır; ümmetim yüzüncü seneye bastığında Allah'ın vaat ettiği şeyler başına gelecektir”³⁹⁵ denilerek ümmete ömür biçilmiş ancak bu süre dolduğunda hala ayakta olan ümmet için yeni bir tarih belirleme elzem olmuştur:

³⁹³ Çeşitli amaçları için beklenen kurtarıcı fikrini kullanan Abbâsî dailerine, seçilmiş imamın kurtuluş saatinde gelecek esrarengiz bir kimse olduğu fikrini yaymaları, ancak kesinlikle isim vermemeleri emir verilmiştir. Üstelik yaydıkları akidelerin dâhilî kısmı da gizlenecektir. Bk. Vloten, *Arap Hâkimiyeti*, 84.

³⁹⁴ Ebû Dâvud, *Sünen*, Fiten 1, (h.no:4254); Hatiboğlu, *Siyasî-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, 44.

³⁹⁵ Hammad, *el-Fiten*, II: (h.no:1937); Hatiboğlu, *Siyasî-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, 44.

“Ümmetim 125/743 yılına ulaştığında çarpışmalar ve ahir zamana ait şeyler vuku bulacak” denmiş, bu tarihe ulaşıp da vuku bulması beklenen şeyler hala ortaya çıkmayınca bu kez daha geç bir tarih verilerek:

“Ümmetimin yere batışı ve insanlıktan çıkışı 210/825 senesindedir”³⁹⁶ rivâyeti öne sürülmüştür. Bu da tutmamış, bu kez İbn Abbas’a söylettirilen bir rivâyetle problem çözülmeye çalışılmış:

“Muhammed ümmetinin ömrü üç yüz senedir; İsrailoğullarınıninki kadar”³⁹⁷ denmiştir.

Müslümanların siyasî, ekonomik, sosyal ve dini açıdan yaşamış oldukları kargaşa ve buhrandan çıkış olarak gördükleri kıyâmetin, bir türlü gelmemesi ve de sürekli geleceği zamanla ilgili öne sürülen rivâyetlerin doğru çıkmaması, insanları daha makul ve yalancı çıkmak gibi bir problemi tekrar yaşatmayacak, garanti bir çözüm bulmaya itmiştir. Buna mukabil “Melek İsrail sûru üfurmeye kalkar, fakat birisinin La ilahe illallah dediğini duyarsa, yetmiş yaz birden vazifesini tehir eder” rivayetiyle “La ilahe illallah” dendiği müddetçe kıyâmetin kopmayacağı söylenmiştir.³⁹⁸ “Yeryüzünde Allah Allah diyen kalmayınca kadar kıyamet kopmayacaktır.”³⁹⁹

Yukarıda görüldüğü türden tarihlendirme ile ilgili örnekler artırılabilir ancak bizim üzerinde çalıştığımız asıl konu “İslam Kültüründe Mehdî'nin Gelişiminin Tarihlendirilmesi” olduğu için bu konuyu daha fazla uzatmayıp konumuzla alakalı tarihlendirme örneklerine geçeceğiz.

Mehdî sözcüğünün izi Arap şifrinde arandığında, Mervanoğulları döneminden itibaren iki tür mehdî algısının olduğu görülür. Birincisi “mehdî” sözcüğü adâleti yayacak olan vaat edilene işaret etmektedir: Özellikle Fâtıma soyundan ünlü şahsiyetlerin kendilerinin dahil olmadığı halde vaat edilen ıslahatçı olarak telakki edildiği görülmektedir. Bu durumun psikososyal analizi yapıldığında vakıa, Hz. Peygamber’e dayandırılır. Zulüm ve adaletsizlik idareciler eliyle yapıldığı zaman, kendi

³⁹⁶ Hammad, *el-Fiten*, II: (h.no:1721); Hatiboğlu, *Siyasî-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, 45.

³⁹⁷ Hammâd, *el-Fiten*, II: (h.no:1834); Hatiboğlu, *Siyasî-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, 46.

³⁹⁸ Hatiboğlu, *Siyasî-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, 46.

³⁹⁹ Müslim, İman 6; Tirmizî, Fiten 35.

neslinden, onun isim ve künyesini taşıyan bir mehdînin kıyam ederek, huzur ve adalet dağıtacağına dair rivayetler bu durumun sebebi olarak değerlendirilebilir.⁴⁰⁰

Bu rivayetin, cinayet ve zulmün arttığı artık yaşamın iyice zorlaştığı zamanlarda zulme uğrayan ve sabırsızlanan dindar kişilerde, kendi topluluklarını “beşer toplumu”, kendi bölgelerini de “yeryüzünün tamamı” sanarak dünyayı kurtaracak Mehdî beklentisine dönüştüğünü söylemektedir. Bunun sonucu olarak da Peygamber’e isim ve soy benzerliği olan yiğit kişileri mehdî makamına yakıştırdıkları ve mehdî olarak inandıkları bu kişilerle zafere ulaşmak için hiçbir fedakârlık, direniş ve gayretten çekinmedikleri hatta ölüme bile çok rahat gittiklerini ifade ve bizce kurtarıcı fikrinin sosyolojik boyutunu hatırlatmaktadır. Arap şîrlerinde geçen ikinci tür mehdî algısında ise; mehdî lakabı yönetici sınıfa yaranmak, onların ihsanına mazhar olmak ve de şerlerinden emin olmak isteyen bir kısım şairler tarafından bazı halifelere uygun görülmüştür.⁴⁰¹ Carir b. Atiyye et-Tamîmi şîrlerinde, Süleyman b. Abdülmelik (99/717), Ömer b. Abdülaziz (101/719), Hişam b. Abdülmelik (125/743) hakkında Mehdî lakabını kullanmıştır.⁴⁰² Her ne kadar ikinci tür vakianın varlığı inkâr edilemese de özellikle birinci tür algıda insanlar bir çıkış yolu olarak kurtarıcı fikrine tutunmuşlardır. Yazar burada tarihi geriye dönük okuduğu için bu yorumu yapabilmekte, bekledikleri kurtarıcının, yaşadıkları o anda tutundukları kişiler olmadığını söyleyebilmektedir. Oysaki tecrübe edenler açısından mehdîlik makamında gördükleri o kişiler gerçek mehdîdir. Ahir zamanda gelecek olan, rivâyetlerde en ince detayına kadar anlatılan bir mehdîden henüz haberdar değillerdir. Çünkü rivâyetler, ilerleyen zamana ve yaşanan hadiselerle göre artarak, zaman içerisinde bir kültüre dönüşecektir.

Mehdîlik hareketlerini ve iddialarını hem mehdî olduğunu iddia ederek ortaya çıkan şahıslar hem de bu hareketleri destekleyenler açısından değerlendirmek gerekir. Buna göre, her iki açıdan bakıldığında samimi gözükkenler olduğu gibi, açık bir çıkar için bu hareketlerin içinde olanların olduğu da görülmektedir.⁴⁰³ Mehdînin geleceği

⁴⁰⁰ Tacirineseb, *Mehdîlik ve İmam Mehdî*, 63-65.

⁴⁰¹ “Siz de bildiniz ki Süleyman kutsanmıştır. O Mehdî’dir ki yol sizin için aydınlanmıştır.” Beyit de olduğu gibi. Geniş bilgi için bk. Goldzeiher, *el-Akîdetü ve’ş-Şeriatü fi’l-İslam*, 377.

⁴⁰² Tacirineseb, *Mehdîlik ve İmam Mehdî*, 65.

⁴⁰³ Ahmet Yaşar Ocak, “İslam Tarihinin Mitolojik Kültüründen Kaynaklanan Sosyo-Politik Problemi: Mehdîlik Ve Mehdîci Hareketler”, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 24

zaman ile ilgili verilen tarihlerde de bu durumun sözkonusu olduğu da görülmektedir. Aynı zamanda bilinir ki, tarihte her zaman yeryüzünün birçok yerinde mehdîci hareketlerin örnekleri görülmüştür ve halen daha görülmektedir.⁴⁰⁴ Bu bölümde İslam kültüründe yaşanan hem mehdînin gelişiyile ilgili verilen tarihleri tespit etmeye çalışacak hem de tarihlendirme ile alakalı Mehdîci/Mesiyanik hareketlerden bazılarına kısaca değineceğiz. Ancak Mehdî'nin gelişiyile ilgili verilen tarihler her zaman net olmadığı için konuyu birkaç başlık altında inceleyeceğiz.

2.1. MEHDÎ'NİN GELİŞİNE BİRTAKIM ALÂMETLERLE İŞARET EDİLMESİ

Gerek Ehl-i sünnet'in kaynaklarında geçen rivayetlerde, gerekse Şîa'nın kaynaklarında geçen rivayetlerde Mehdî'nin geleceği zamanla ilgili birtakım alametlerden bahsedilmektedir. Bu rivayetleri yer yer zikretmekle birlikte her rivayeti çalışmamıza almayacak, rivayetlerin geçtiği eserlere işaret etmekle yetineceğiz.

Ramazan ayının ilk gecesinde ay tutulması, ortasında güneş tutulması olması; yine Ramazan'da iki defa ay tutulması olması; ışık saçan bir kuyruklu yıldızın doğması ve boynuz şeklinde sürtünmeden kaynaklı dökülen tozu olan bir yıldızın çıkması Mehdî'nin zuhuruna yakın ortaya çıkacak alametlerdendir. Fırat'ın yarıp suyu çekilerek altın bir dağın ortaya çıkması,⁴⁰⁵ Doğu tarafından üç ya da yedi gece sürecek ve geceleri gözükecek bir ateşin ortaya çıkması; gökyüzünde alışılmışın dışında bir kıızıllığın yayılması bahsedilen alametlerdendir. Yine gökyüzünde her dilden milletin anlayacağı bir nidanın duyulması,⁴⁰⁶ Şam'da "Haresta" denen bir köyün yere batması (yerle bir olması),⁴⁰⁷ Mehdî'nin gelişine yakın belirecek alametler olarak anlatılır.

Şîa kaynaklarında, hem ayetlerden hem Hz. Peygamber ve Hz. Ali'den deliller getirilerek, ortaya çıkışa yakın gerçekleşecek alametler, ortaya çıkıştan birkaç yıl önce gerçekleşecek olan alametler ve ortaya çıkış yılının alametleri olarak birçok alamet bildirilmektedir.

⁴⁰⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı toplumunda Zındıklar ve Mülhidler* (XV-XVII. Yüzyıllar) (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 206.

⁴⁰⁵ Hammâd, *el-Fiten*, (h.no: 970, 972).

⁴⁰⁶ Hammâd, *el-Fiten*, (h.no: 978).

⁴⁰⁷ Berzencî, *el-İşaa li-Eşrâti's-Sâa*, 91.

Bunlardan ortaya çıkışa yakın belireceği bildirilen alametlerin genellikle siyasi kargaşa, ahlakî ve psikolojik etmenler olduğu görülmektedir. Çeşitli sebeplerle sitem, hüznün, fitne, fesat, zulüm, kargaşa ve korkunun artması, umutsuzluğun ortaya çıkışı psikolojik etmenlere örnek verilebilir. Yine bu dönem alametleri olarak, Kûfe yakınlarında bir yangın çıkması, Kûfe'ye hendek ve köprü yapılması, Kûfe Mescidinin etrafında büyük binaların ve görkemli sarayların yapılması; Ehl-i Beyt dostlarının çeşitli ihtilaflarla ayrılığa düşmesi; kuraklık ve krizlerle insanların zora düşmesi; cüzzam, basur gibi hastalıkların ortaya çıkması ve ani ölümlerin artması zikredilebilir.⁴⁰⁸

Alametleriyle Birlikte Beklenen Mehdî adlı Şîi kaynaklı eserde ortaya çıkıştan birkaç yıl önce meydana gelecek olan alametler olarak, Safer ayında başlayıp bir sonraki Safer ayına kadar sürecektir olan savaşın olması; Recep ayının on dörd'ünde ay tutulması olması ve gökyüzünün altında bir adam şeklinin belirmesi; ayda bir el-yüz silüetinin oluşması; gökyüzünde bir kızılığın ve bir ateşin ortaya çıkması; hurmanın daha ağaçta iken bozulması zikredilmektedir.⁴⁰⁹ Aynı eserde, ortaya çıkış yılının alametleri olarak, Arap yarımadasında, Doğuda, Batıda, Şam köylerinde Cebel şehirlerinde, Beyda'da, Basra'da, Bağdat'ta yerin dibine geçme olaylarının görülmesi; Şam Mescidi ve Basra minaresinin yıkılması; Şam'da ve başka yerlerde büyük depremlerin meydana gelmesi; Fırat Irmağının Kûfe Şehri'nin içine taşması anlatılmaktadır.⁴¹⁰

Ayrıca Ramazan ayında beklenmedik bir biçimde ay ve güneş tutulması olması; güneşin gün ortasından ikinci vaktine kadar duraksaması ve bu esnada güneşin kenarında göğüsten yukarısı belli olan bir adamın belirmesi; yine gökyüzü ayetlerinden olarak bir elin belirmesi kaynaklarda geçen diğer alametlerdir.⁴¹¹ Şîa kaynaklarında Mehdî'nin gizlendiği yerden çıkarak Mekke'de bir eve yerleşeceği, birkaç ay burada kaldıktan sonra kıyam edeceği ve bu arada birtakım alametlerin görüleceği bildirilmektedir.⁴¹² Bu alametler: genelde gökyüzünden farklı şekillerde seslerin

⁴⁰⁸ Bk. Horasanî, *Alametleriyle Birlikte Beklenen Mehdî*, 227-245.

⁴⁰⁹ Bk. Horasanî, *Alametleriyle Birlikte Beklenen Mehdî*, 245-250.

⁴¹⁰ Bk. Horasanî, *Alametleriyle Birlikte Beklenen Mehdî*, 251-264.

⁴¹¹ Bk. Horasanî, *Alametleriyle Birlikte Beklenen Mehdî*, 304-323.

⁴¹² Bk. Horasanî, *Alametleriyle Birlikte Beklenen Mehdî*, 303

duyulması.⁴¹³ Recep ayında duyulacak olan üç ses; Ramazan ayı içerisinde günün başında ve sonunda olmak üzere duyulacak olan iki ses; yine Ramazan ayının 23. Günü ve gecesinde Cebrailden gelecek olan iki ses ve buna mukabil yeryüzünden şeytandan gelecek olan iki ses ile Cebrail ve İmam Mehdî'nin Zilhicce ayında seslenmesi gibi alametlerdir. Görüldüğü gibi bu alametlerin bir kısmı Hammad tarafından da zikredilmiştir.⁴¹⁴

Hem Şîa hem Sünnî kaynaklarda dikkat çeken başka bir husus, kargaşanın, felaketlerin, siyasî istikrarsızlığın yaşanacağı yerlerin hep Arap yarımadası, İran-Irak sınırları içinde bulunan şehirler; en geniş olarak da Orta Doğu coğrafyası olduğudur. Rivayetlerde Kum, Kûfe, Bağdat, Basra, Şam, Mekke, Medine, Kazvin, Rey, Urumiye Azerbaycan, Mısır, Cebel, Beyda, Yemen, Horasan, Semerkant, Secistan-Sistan, Taberistan beldeleri ön plana çıkmaktadır.⁴¹⁵

Tüm dünyayı ıslah edip adaletle dolduracak olan Mehdî'nin faaliyet alanı olarak sadece bu bölgelerin zikrediliyor olması ilginçtir. Bu belde isimlerine özellikle Nuaym b. Hammad'ın *el-Fiten*'inde, Şîi kaynaklar olan, *Mu'cem'ül Ehâdis-i İmam Mehdî*, *Bihâr*, *Gaybet-i Tûsî*, *İrşad-ı Müfîd* ve *Akdud-Dur* gibi eserlerde sıkça rastlanmaktadır. Aynı zamanda hadis kitaplarımızın fiten, melahim ve eşrâti's-sâa bölümlerinde geçen rivayetlerde bu bölge isimlerini görmek mümkündür. Hz. Peygamber'den çok sonra kurulan Kûfe, Basra ve Bağdat gibi şehirler hakkında rivayetlerde haberlerin geçiyor olması, birtakım emellerin gerçekleşmesi için hangi vesilelerin göze alındığını göstermesi bakımından önemlidir. "Mucizevî bir dil ve gaybî bir ifade kullanıldıktan sonra hakkında hadis uydurulan şehrin, Hz. Peygamber zamanında mevcut olup olmadığı artık araştırılmayacaktır."⁴¹⁶ Bu durum rivayetlerin belli kesimlerce propaganda aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Çünkü hadisin toplumun her kesimine ulaşmada daha etkili bir araç olduğu kesindir.⁴¹⁷

⁴¹³ Gökyüzünden gelecek nidalar konusunda Şîa kaynaklarında bolca malzeme bulunmakla birlikte zaman içerisinde bunların, Ehl-i Sünnet alimlerinin yazdığı eserlere de girdiği görülmektedir.

⁴¹⁴ Hammâd, *el-Fiten*, (h.no: 973-985).

⁴¹⁵ Bk. Horasanî, *Alametleriyle Birlikte Beklenen Mehdî*, 190-300.

⁴¹⁶ İ. Hakkı Ünal, "Şehirlerin Faziletiyle İlgili Uydurma Hadisler Ve Hayrul Buldan Risalesi," *AÜİFD*, c. 41 (2000): 69.

⁴¹⁷ Mehmet Özkan, "Klasik Kelam Problemi Olarak Eskatolojik Kurtarıcı İnancı", (Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Üniversitesi, 2018), 51.

Kıyamet alameti olarak dolayısıyla Mesih ve Mehdî'nin çıkış alameti olarak bildirilen bir başka şey de, sahte resûllerin (mesihlerin) ortaya çıkışıdır. Rivayette:

“Her biri peygamber olduğunu iddia eden otuz kadar yalancı ve Deccâl gönderilmedikçe kıyamet kopmayacaktır”⁴¹⁸ denmektedir. Bu sebeple sahte Mesihlerin çıkışı insanları sevindirmelidir.⁴¹⁹

2.2.MEHDÎ'NİN GELİŞİNE, MEYDANA GELECEK FİTNELERLE İŞARET EDİLMESİ

Müslümanlardan bir kısmı, Mehdî'nin gelmesi ve devrini başlatması hususunda tarih vermekten ziyade genellikle -özellikle ilk asırlarda- bazı olayların vukuunu ve fitnelerin çıkışını baz almışlardır. Şunu hemen ifade edelim ki, İslam tarihinde o güne değin yaşanmış olan ne kadar olay varsa, neredeyse hepsini yıl yıl, bölge bölge şahıs şahıs Hz. Peygamber'e atfedilen rivayetlerde görmek mümkündür.⁴²⁰ Tarihte yaşanmış olan bazı olaylar tarihsel gerçekliklerden uzaklaştırılmış, kimi zaman efsanevî anlatımlarla kurgulanmış ve dinî bir hüviyete büründürülmüştür.⁴²¹ Geleceğe dair rivayetler de belli kesimler ve belirli zihniyet tarafından nesnel bakış açısıyla oluşturulmuştur. Yani bu tarz rivayetler kişilerin ya da toplumların sosyal ve siyasî kanaatlerinin hadis formuna dönüştürülmesidir, denilebilir.⁴²² Aşağıda fitnelerle ilgili rivayetlerde ve Mehdî öncesinde gerçekleşecek olaylar konusunda bahsedeceğimiz rivayetlerde bu durum daha net bir biçimde anlaşılacaktır.

“Tozlu dumanlı, karanlık bir fitne görünecek ve fitneler peşi peşine devam edecek, ta ki ehl-i beytimden kendisine Mehdî denilen bir kişi ortaya çıkıncaya kadar. Eğer ona yetişecek olursan ona tabi ol ki hidayete eresin.” Taberani'nin Avf b. Malik'ten naklettiği bu rivayete benzer bir rivayet de Ebû Celd'den gelmektedir. Bu rivayette, “Bir fitne görülür ve fitneler birbirini takip eder öncekiler sonrakilerin kılıçla çatışmaya dönüşünü kamçılar. Bunun ardından bütün haramların helal sayılacağı bir

⁴¹⁸ Tirmîzî, *Sünen*, Fiten 43; Ebû Dâvud, *Sünen*, Fiten.

⁴¹⁹ Adem Yakup, “Ahir Zaman Şahısları Neden Tanınmıyor?”, *Yaşanan Ahir Zaman*, Der: Adem İbrahimoğlu (İstanbul: Güneş Yayıncılık, 2005), 19.

⁴²⁰ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2002), 366-367.

⁴²¹ Özkan, "Klasik Kelam Problemi Olarak Eskatolojik Kurtarıcı İnancı", 50.

⁴²² Özkan, "Klasik Kelam Problemi Olarak Eskatolojik Kurtarıcı İnancı", 51.

fitne olur. Sonra yeryüzünün en hayırlısı olan Mehdî'ye hilafet evinde iken gelir” denmektedir.⁴²³

Mehdî gelmeden önce görülecek bir fitne de Allah'ın açıkça inkâr edilmesidir. Hammad'ın Ebû Hureyreden rivayetinde “Allah açıkça inkâr edilmedikçe Mehdî'ye biat edilmez”⁴²⁴ denmektedir.

Mehdî'nin zuhur edeceği sene insanların emirsiz hac yapacak olması; hacıların kanlarının Akâbe Cemresine akacağı ve mallarının yağmalanacağı⁴²⁵ eklindeki olaylar Mehdî gelmeden önce vukû bulacak olan fitnelerdir.

Şevvâl ayında ayaklanmalar, Zilkâde ayında savaş konuşmaları, Zilhicce ayında da savaşarak hacıların yağmaya uğrayıp öldürülmesi (Taberânî, Hâkim, Şaşi, Deylemî ve Ebû Amr ed-Dani rivâyet etmiştir)⁴²⁶ bu nevîden haberlerdendir.

“Zilkade ayında kabileler savaşır, hacılar soyulur, ölümler çoğalır. Mina da savaşlar olur, kanlar dökülür. Sahipleri çekinir ve kaçır sonuçta istemesede bedir ashabı sayısı kadar adam ona rükün ile makam arasında biat eder. Yer ve gök ondan razıdır.”⁴²⁷ Hâkim, Müstedrek'ine aldığı başka bir rivayette biat edilen bu kişinin Mehdî olduğunu onu idrak edenlerin ona uymasının emredildiğini⁴²⁸ nakleder. Yine Hammad'ın Ebû Hureyre'den naklettiği bir rivayette de Medine'de yaşanacak olan fitneden bahsedilmektedir: “Medine'de büyük bir olay olur. Öyleki yağ taşları kan içinde kalır. Burada bir kadının öldürülmesi bir kırbacın sallanması kadar kolaydır. Bu olay Medine'nin dört mil kadar etrafına yayılır ve sonunda Mehdî'ye biat edilir.”⁴²⁹

Yine Mehdî'nin Kinde Kabilesinden total bir adam çıkmadan gelmeyeceğini bildiren rivayetler vardır.⁴³⁰

Alaca, Kızıl/Kumral ve de Kinde Kabilesinden Topal bir adamın ortaya çıkması: Süfyanî'nin Şam'da ortaya çıkarak, Alaca (Mısır'da ortaya çıkar), Kumral (Arap Yarımadası'nda) ve Topal (Batı'da Kinde Kabilesi'nden) kişilerle savaşması; yine

⁴²³ Kuzu, “Hadislerde Mehdî ve Mehdî'nin Deccâl ve Hz. İsa ile olan Münasebeti”, 68.

⁴²⁴ Hammâd, *el-Fiten*, (h.no: 957).

⁴²⁵ Berzencî, *el-İşaa li-Eşrâti's-Sâa*, 91-92.

⁴²⁶ Kılınç, *Mehdî*, 21.

⁴²⁷ Hammad, *el-Fiten*; Kuzu, “Hadislerde Mehdî ve Mehdî'nin Deccâl ve Hz. İsa ile olan Münasebeti”, 73

⁴²⁸ Kuzu, “Hadislerde Mehdî ve Mehdî'nin Deccâl ve Hz. İsa ile olan Münasebeti”, 73.

⁴²⁹ Kuzu, “Hadislerde Mehdî ve Mehdî'nin Deccâl ve Hz. İsa ile olan Münasebeti”, 73.

⁴³⁰ Hammad, *el-Fiten*, I: 332, (h.no: 952).

Süfyânî'nin, Suriye'nin doğusunda Türkler ve Rumlarla savaşıması Mehdî gelmeden önce gerçekleşecek olan olaylardır.

Süfyânî'nin çıkması da Mehdî gelmeden önce görülecek olan fitnelere aittir. Süfyânî'nin bazı rivayetlerde Mehdî gibi ya da Mehdî'nin yardımcısı gibi görüldüğü bazı rivayetlerde de ona Deccâl'in rolünün verildiğini daha önce söylemiştik.

Rivayetlerde Süfyani fitnesinden sakındırılmaktadır. Ve Beyda denilen yerde onun ordusunun yere batırılacağından bahsedilmektedir.⁴³¹

Bazı rivayetler, Mehdî ismi geçmemekle birlikte bu konuyla ilişkilendirilmektedir. "Beyda'da yere batırılacak ordu" rivayeti de bunlardan biridir.

Rivayetlerde çok fazla malumat bulunmakta bazen malzeme birbirine karıştırılmaktadır. Örneğin Beyda'da yere batırılacak ordudan sahih kabul edilen kaynaklarda da bahsedilmekte ancak bu ordunun Süfyani'nin ordusu olduğu geçmemektedir. Süfyani'nin çıkmasını Mehdî'nin gelişine alamet olan fitnelere sayan müellifler, kimi rivayetlerde doğuda Mehdî'ye destek verecek olan kavimlerle savaşacağından bahsederken kimi zaman Beyda'da batırılacak ordunun içerisinde olduğundan bahseder. Anlaşılan o ki Süfyani ve yere batacak ordu konusunda rivayet malzemesi iyice karışmıştır. Bu ve benzer rivayetler kabile meseleleri ve Müslümanların kendi iç olayları ile bağlantılı oluşturulmuştur.

2.3.MEHDÎ'NİN GELİŞİNE, ÖNCESİNDE YAŞANACAK OLAYLARLA İŞARET EDİLMESİ

Mehdî'nin ortaya çıkacağı zamandan bahsedilirken bazen çeşitli hesaplamalarla direkt tarih verildiğini bazen de bir takım olaylar baz alınarak yargıda bulunulduğunu söylemiştik. Ammar b. Yasir'den Nuaym b. Hammad'ın rivâyet ettiği, "Nefsü'z-Zekiyye ve kardeşi Mekke'de suçsuz yere öldürüldüğünde gökyüzünden bir münadi şöyle seslenir, "emiriniz, idareciniz falancadır" işte bu kişi Mehdî'dir⁴³² şeklindeki hadiste

⁴³¹ Hammâd, *el-Fiten*, (h.no: 961).

⁴³² Muttakî el-Hindî, *el-Burhân*, 75; Berzencî burada bahsedilen Nefsü-z Zekiyye'nin Abbâsî Halifesi Mansur zamanında Mûsâ b. İsa tarafından öldürülen- kendisine Mehdî deniliyordu- kişi olmadığı, çünkü onun Medine'de, kardeşinin de Irak'ta öldürüldüğünü söyler. Bk. Kılınç, *Mehdî*, 147. Ancak kanaatimizce Berzencî, tarihi anokranik okuma sonucu bu kanaate varmıştır.

olduğu gibi. Ammar b. Yasir'den nakledilen bu rivayet, biraz farklı olarak Şif kaynaklarda da geçmektedir.

Başka bir rivayette, yedi yıl devam edecek olan dört sulhtan sonra Mehdı'nin zuhur edeceği ve zuhur ettiğindeki hali tasvir edilmektedir.

Ebû Nuaym'ın, Eb Umame'den tahrir ettiği rivayette: Sizinle insanlar (bir nüshada Rumlar deniyor) arasında yedi yıl devam edecek dört sulh olacak; dördüncü sulh, Heraklius ehlinde bir adam vasıtası ile olur. Bir adam “Ya Resûlullah o gün insanların imamı kimdir?” dedi. Resûlullah (s. a.) buyurdu ki: “Evladımdan kırk yaşında Mehdı'dir. Yüzü parlayan yıldız gibidir, yanağında siyah bir ben vardır, üzerinde kutvni iki aba bulunur. Tavrı Benî İsrail ricaline benzer (onlar gibi heybetli ve acar manasında), hazineleri çıkarır ve Şirk beldelerini fetheder”⁴³³ denmektedir.

Haris b. Hurras isimli bir kişinin ortaya çıkıp batıla karşı mücadele vermesi de Mehdı gelmeden önce olacak olaylar arasında zikredilmektedir.

Nebî (s.a.s.) dedi ki: Nehrin tesinden (Maveraünnehir'den) bir adam çıkar. Ona Haris b. Hurras denir. nnde Mansur denen bir adam vardır. Tıpkı KureŐ'ın Resûlullah için saygınlığı gibi o da Al-i Muhammed için saygındır. Ona yardım etmek – yahut da ona icabet etmek- her mü'mine farzdır.⁴³⁴

Bu rivayette zikredilen Haris b. Hurras'ın, Temimli Haris b. Süreyc olabileceği iddia edilmektedir. Şöyleki, hicrî III. asrın ortalarına gelindiğinde siyaseti ve inancı kontrol etmek amacıyla bazı kişi ya da gruplar tarafından, hadisleŐtirilen rivâyetlere uygun mehdiler üretilmeye başlanmıştır. Temimli Haris b. Süreyc (.128/746) Horosan'da Emevîlere karşı isyan edince halk tarafından kurtarıcı olarak görülmüştür. Sönmez Kutlu, bu isyan sonrası Süreyc'in Fiten ve Mehdilik edebiyatına Mudaroğulları'nın Mehdisi olarak yansıdığını, Eb Dâvud'un Sünen'inde geçen bir rivyette⁴³⁵ yer verilen kişinin Haris b. Süreyc olduğunu iddia eden yazarların olduğunu söylemektedir.⁴³⁶

⁴³³ Muttakî el-Hindî, *el-Burhân*, 93.

⁴³⁴ Eb Dâvud, *Sünen*, Mehdî 1.

⁴³⁵ “Haris b. el-Harras isminde bir kişinin çıkacağını, bu kişinin Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ine destek olacağını ve her Müslümanın ona yardım etmekle yükümlü olduğunu” belirten bir rivâyet. Bk. Eb Dâvud, *Sünen*, Mehdî 1.

⁴³⁶ Kutlu, “Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasî ve Dinî Hareketlerde Mehdilik Tipolojileri”, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, 308.

Abdullah b. Mesûd'un rivâyetinde ise Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Doğu tarafından beraberinde siyah sancaklar olan bir kavim gelir. Hayrı isterler ancak onlara vermezler. Bunun üzerine (siyah sancaklılar onlarla savaşırlar) ve muzaffer olurlar. Sonunda istedikleri verilir. Fakat onu kabul etmezler, ta ki onu Ehl-i Beyt’imden bir adama (Mehdî) teslim ederler. Yeryüzünü zulümle doldurdıkları gibi o da adâletle doldurur. Sizden her kim buna erişirse kar üstünde emekleyerek de olsa onlara katılsın.”⁴³⁷

Aşağıdaki Sevban hadisinde siyah bayraklılar, Abbâsiler hakkında bu kez olumsuz bir söyleme sahiptir. Ebû Müslim el- Horasânî öncülüğünde çok geniş katılımlı bir hareket olan Abbâsi hareketini anlatmaktadır:

“Bir Halifenin üç çocuğu birbirleri ile mücadele eder ancak hiçbirisi iktidarı elde edemez. Sonra Şark tarafından siyah bayraklar görülür. Bu siyah bayraklılar sizden daha önce hiç kimsenin öldürülmediği kadar insanı öldürürler. -Ravi bu arada bir şey unuttuğunu söyler- (sizler) kar üstünde sürünerek de olsa ona biat edin çünkü o Allah’ın halifesi Mehdî’dir.”⁴³⁸

Siyah bayrak bilindiği gibi Abbâsilerin sembolüdür.⁴³⁹ Burada müjdelenen Mehdî de, Abbâsi tepkisinin ürettiği siyasî mücadele koşullarında uydurulmuş bir Şif umudu olan Alioğulları Mehdîsi’dir.⁴⁴⁰

Yukarıdaki rivayetlerde doğudan siyah bayrakla gelecek olan ve desteklenmesi gereken bir adamdan, son rivayette Mehdî’den bahsedilmektedir. Bu durum tarihçi İbn-i Kesîr’in de dikkat çektiği gibi, Ebû Müslim El-Horasânî’nin Emevîlere karşı başlattığı hareketi hatırlatmaktadır. Özellikle “kar üzerinde sürünerek de olsa” ifadesi dikkate şayandır. Çöl ikliminde yaşayan ve soğuk iklimlere ait olan karın zorluğunun farkında olmayan sahabîlere, bilmedikleri bir zorlukla örnek vermesi Hz. Peygamber’in anlatım

⁴³⁷ İbnMâce, *Sünen*, Fiten 34 (h. no: 4082)

⁴³⁸ İbnMâce, *Sünen*, Fiten 34 (h. no: 4084); İbn Hâcer, *el-Kavlü'l-Muhtasar fî alâmâtî'l-Mehdî el-Muntazar*, I: 7; Süyûtî, *el-Urfî'l-Verdî fî Ahbâri'l-Mehdî*, 29.

⁴³⁹ Siyah bayrak peygamberin sancağında kullandığı renklerden olması sebebiyle asr-ı saadet devrini hatırlatmaktaydı. Abbasoğullarının Horasan’dan çıkıp zâlim Emevîlerin üzerine gelişi, Hz. Peygamberin siyah sarıkla Mekke’den Medine’ye gelişine benzetilmekteydi. Ancak Abbâsilerin istenen barış ve adâleti sağlayamaması, onların zulüm üzere olmaları, Abbâsi iktidarına destek verenleri hayal kırıklığına uğratmış, bundan sonrada siyah bayraklılar; şu rivayet de görüleceği üzere küfür, fitne ve dalaletin temsilcisi olarak anılmışlardır: “Siyah bayraklar açılacak; o günlerin başı fitne, ortası dalalet, sonu küfürdür.” Bk. Durmuş, *Mitolojik Kurtarıcı Mehdî*, 218-219.

⁴⁴⁰ Durmuş, *Mitolojik Kurtarıcı Mehdî*, 220.

metoduna uymamaktadır. Çünkü o etrafındakilerin anlayacağı dille konuşması, örneklerini bu şekilde vermesi ile tanınır. Yukardaki ifade ancak soğuk iklimlerde yaşayan insanlarda etkili olabilir. Onlar da, Ebû Müslim Horasânî'nin ordusuna destek vermesi umulan İran, Horasan, Afganistan gibi coğrafyalarda yaşayanlardır. Bu sebeple yukarıdaki rivayetlerin siyaseten üretilmiş olması muhtemeldir.⁴⁴¹

Yine yukarıdaki rivayetlerde görüldüğü gibi Mehdî fikrinin popüleritesinden Abbâsi halifeleri de yararlanmak istemiştir. Hicri I. Asrın sonlarında Mehdî tasavvurunu propagandaları içinde kullanmışlardır: Doğudan gelen siyah sancaklar (ki zulme karşı isyanın sembolü idi) ile Beni Ümeyye'nin saltanatının onlar eliyle sona ereceği konusunda melahim ve fiten kitaplarında yankılanan söylenti ve haberler yayılmıştır. Böylece siyah sancak mensupları, Mehdî'nin hareketinin hazırlayıcısı oldular. Abbâsiler siyah renk üzerinde yoğunlaşarak onu propagandalarının sembolü yaptılar. Bu sancaklar, idarenin Mehdî'ye intikalini sağlayacak olan Abbas oğullarının sancaklarıydı.⁴⁴²

Yukarıdaki rivayetlerde görüldüğü gibi, rivayetlerde bahsedilen olaylar ne Hz. Peygamber zamanının ne de bugünün konusudur. Bu rivayetler, formüle edildiği dönemin bakış açısıyla ve zihin alt yapısıyla değerlendirildiğinde ancak karşılık bulabilir. Bunların belli bir yere, tarihe, kişiye ve güne işaret eden rivayetlerin, geleceğe dair kehanetlerle, insanları belli bir siyasî ve sosyal modele göre şekillendirmek ve onlarda manevî bir boyut oluşturmak amacıyla hadis şekline dönüştürüldüğü görülmektedir.⁴⁴³

Mehdî lakabının hilâfeti döneminde Ebû'l-Abbas'a atfedildiğine dair kaynaklarda açık işaretler vardır. Ayrıca Halife Mansur, oğlu Muhammed'in beklenen Mehdî olduğunu kendisi yaymış ve yayılması için şairleri de teşvik etmiştir.

Ebû Câfer el-Mansur bizzat Abbâsi ihtilali içerisinde tartışmaya sebep olan ve Â-li Hasen'in isyanı⁴⁴⁴ esnasında ortaya çıkan Abbâsi halifeliğinin, Resûlullah'ın

⁴⁴¹ Avni İlhan, "Kütübü Sittedeki Hadislere Göre Mehdîlik", *DEÜİFD* 7 (1992), 106-107; İlhan, *Mehdîlik*, 117.

⁴⁴² Dûrî, "Abbâsi Propagandası Sürecinde ve Abbâsilerin ilk Asrında. Mehdî Tasavvuru", 223-224.

⁴⁴³ Malik Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslamî Metodoloji Sorunu*, çev: Salih Akdemir (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 58.

⁴⁴⁴ Abbâsilerin farklı birçok Alioğlu isyanını bastırma ve ayaklanmada öncülük eden kişiyi öldürme sebebi, Alioğulları içinde Abbâsilere karşı ayaklananların Mehdî olarak beklenip taraftar bulması idi. Hatta bu sebeple Halife Mansur Alioğullarının elinden "Mehdî" sıfatını almak istemiş ve kendi

amcası Abbas'tan kaynaklanan meşrû bir hak olduğunu savunur. Yine Ali evladına meyleden Kûfe Araplarının yüzlerine Horasanlıların devletin kuruluşundaki rollerini vurgularken, Muhammed Nefsü'z-Zekiyye'nin Mehdîlik iddiasına, kendisiyle müjdelenilen asıl Mehdî'nin kendi oğlu Muhammed olduğu iddiasıyla cevap vermiştir. Bu amaçla kendisini ortamı Mehdî için hazırlayan anlamına gelen “el-Mansur” lakabıyla lakaplandırmıştır. Böylece daha önce selefi tarafından kullanılan ve siyah sancakların kendisi için hazırlık yaptığı Mehdî lakabı, canlılığını yitirmiştir.⁴⁴⁵

Mehdî'nin gelişine birtakım alametlerle, meydana gelecek olan fitnelerle ve öncesinde yaşanacak olaylarla işaret edilmesi başlıkları altında incelediğimiz rivayetler her dönemde yaşanan olaylara göre yorumlanmış ve her devirde tabiri caizse “işte tam da ahir zaman budur” denmiştir. Günümüzde de ahir zamanın bugünler olduğuna dair inanç büyük bir kesimde kabul görmektedir.⁴⁴⁶

2.4. MEHDÎ'NİN GELİŞİNİN AHİR ZAMANLA TARİHLENDİRİLMESİ

2.4.1. Hurremîlerin İddiaları

Tarih vermediği halde liderlerinin ahir zamanda tekrar geleceğine inanan bir grup da Hurremîlerdir. Abbasi hareketinin başarıya ulaşmasında büyük rol oynayan Ebû Müslim Horasânî'ye son derece bağlı olan ve onun öldürülmesinden sonra Abbâsîlerin karşısında yer alan Hurremîlerin Bâbek'in (223/838) öncülüğünde m. 816 yılında başlattığı isyan Bağdat'a kadar yayılarak Abbâsîleri tehdit etmiştir. 838 yılında ancak bastırılabilen isyan sonrası Bâbek, Samarra'da idam edilmiştir.⁴⁴⁷ Bâbek'in lideri olduğu Hurremîler,⁴⁴⁸ bir taraftan Ebû Müslim'in Mehdî olduğuna, ölmediğine ve insanları zulümden kurtarmak için ahir zamanda geri döneceğine inanırken bir yandan da Bâbek'in Ebû Müslim'in yerine gelmiş olan bir kurtarıcı olduğuna

oğlunun Mehdî olduğunu söylemiştir. Ancak iktidarları pekişip güçlenince artık “Mehdî” söylemine ihtiyaç duyulmamıştır. Bk. Hakyemez, “Şîa'da Beklenen Kurtarıcı İnancı ve Günümüzdeki Yansımaları”, *Beklenen Kurtarıcı İnancı*, 93.

⁴⁴⁵ Dûrî, “Abbâsî Propagandası Sürecinde ve Abbâsîlerin ilk Asrında Mehdî Tasavvuru”, 231.

⁴⁴⁶ Bu konuda Hayrettin Gümüsel'in, *Beklenen Mehdî Hakkında Tüm İslam Alimlerinin Görüşleri* adlı çalışmasında fotoğraflar ve gazete manşetlerini, bu alametlerin gerçekleşmesinin delili olarak sunması ilginçtir. Bk. Gümüsel, “Beklenen Mehdî Hakkında Tüm İslam Alimlerinin Görüşleri”, *Yaşanan Ahir Zaman*, 567-581.

⁴⁴⁷ Hakkı Dursun Yıldız, “Bâbek”, *DİA*, c. 4 (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 376.

⁴⁴⁸ Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 221.

inanmaktadırlar.⁴⁴⁹ Aynı zamanda bu grup, Mehdî'nin Bezz'den çıkacağını iddia etmektedir.⁴⁵⁰ Nitekim Bâbek isyanının merkezinin Bezz olduğu görülür.⁴⁵¹

2.4.2. İmamiyye'nin İddiaları

İmamet, Mehdîlik gibi fikirlerin daha çok Şîa'da ve Şîa'nın kollarından olan İmamiyye fırkasında konuşulduğunu ve hatta inanç esası olduğunu yukarıda ifade ettik. İmâmiyye'de Hasan el-Askerî'nin, 260/873 yılında ölümünün ardından beklenen Mehdî olan oğlu Muhammed'in ortadan kaybolmasıyla küçük gaybet dönemi başlamış, 328/940 yılında dördüncü sefirin vefatıyla kısa gaybet dönemi bitmiş uzun gaybet dönemi başlamıştır.

Mehdi inancının iman esası olduğu İmâmiyye (İsnâşeriyye)'nin kaynaklarında Mehdî'nin ortaya çıkacağı zamanla ilgili farklı yorumlar yer almaktadır. Bunlardan birinde, Kâim ve Sâhibü'z-Zaman olarak vasıflanan On ikinci İmam'ın zuhuruyla ilgili olarak verilen bilgilerde, İmâmiyye'nin beklenen Mehdîsi, Hasan el-Askerî'nin oğlu Muhammed'dir, gaybettedir ve “altı gün, altı ay, altı sene ya da daha uzun bir süre” gaybette kaldıktan sonra dönecektir.⁴⁵² Onun Hüseyin'in öldürüldüğü aşure gününde yani Cumartesi günü ortaya çıkacağı, 30 ya da 40 yaşlarında bir insan suretinde olup 313 kişilik (Bedir Ehl-i sayısınca) taraftarının olacağı iddia edilmektedir.⁴⁵³

Görüldüğü gibi aslında, İmâmî âlimlerin zihninde Mehdî'nin geliş tarihi kıyâmet öncesi değildi. Onların düşüncesi taraftarlarını oyalamaktı ve bu sebeple de Mehdî'nin dönüş zamanıyla ilgili sürekli yeni fikirler ortaya atıyorlardı. Kuleynî'nin (329/941) Ali'den naklettiği, yukarıdaki rivayette şaşkınlık ve gaybet döneminin. 6 gün, 6 ay ya da 6 yıl süreceği söylenmektedir.⁴⁵⁴ Bu kez on ikinci imamın yaşı ise 75 olarak belirtilmektedir. Ancak bu rakamlar imamın gaybet süresi de düşünüldüğünde pek makul görünmemektedir. Çünkü gaybet insanın yaşam süresinin ortalamasından daha fazla uzatılmıştır. İmâmî muhaddis Nu'manî (360/971), *Kitâb 'ul-Gaybe* adlı eserinde bu

⁴⁴⁹ Mehmet Azimli, *Babek* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2016), 68.

⁴⁵⁰ Yakut el-Hamevî, *Mû'cemü'l Büldan* (Beyrut: Dar-u Sadr, 1995), I: 361; Mehmet Azimli, *Babek*, 67.

⁴⁵¹ Yıldız, “Bâbek”, *DİA*, 376-377.

⁴⁵² Kuleynî, *Usûl-ü Kâfî*, II: 136.

⁴⁵³ Hakyemez, “Şîa'da Beklenen Kurtarıcı İnanç ve Günümüzdeki Yansımaları”, *Beklenen Kurtarıcı İnanç*, 101.

⁴⁵⁴ Kuleynî, *Usûl-ü Kâfî*, II: 136.

durumu, Kur'an'da anlatılan Musa kıssasıyla örneklendirmiştir. Allah, Hz. Musa'nın doğumunu düşmanlardan gizleyerek diğer çocuklar gibi boğazlanmasını önlemiş, onu rüşt çağına kadar ızhar etmemiş, böylelikle onun ömrünü uzatmıştır. Bu örnekle o, ömrün uzatılmasının ve aklın bunu kavramasının mümkün olduğunu iddia eder. Nu'manî'ye göre Allah isterse hüccetini çok daha uzun da yaşatabilir, çünkü o Allah'ın kendisiyle dinini bütün dinlere üstün kıldığı, en büyük mucizesidir.⁴⁵⁵

İlk Mehdîlik iddialarının üzerinde konuşulduğu ve Mehdî olarak geri döneceğine inanılan kişinin Muhammed b. Hanefiyye olduğunu ifade etmiştik.⁴⁵⁶ Onun vefatından sonra oğlu Ebû Haşim (98/716), Hâşimoğulları'nın liderliğine soyunmuş, başarıya ulaşmadan da vefat etmiştir. Taraftarlarınca yaşanan hayal kırıklığı gaybetle açıklanmış, gizlendiği yerden el-Mehdîyyü'l-Muntazar" olarak geri döneceği, insanların işlerini düzelteceği ve yeryüzüne hakim olacağı söylenmiştir.⁴⁵⁷

Hâşimoğulları'ndan bir kısmı da, Ebû Haşim'den sonra İsfahan'da ayaklanan, bu ayaklanmalarda başarılar da elde eden ancak Ebû Müslim tarafından hapiste öldürülen,⁴⁵⁸ Ehl-i Beyt'ten Abdullah b. Muaviye b. Abdullah b. Câfer et-Talib (129/746-747)'in etrafında toplanmıştır.⁴⁵⁹ Fakat Abdullah b. Muaviye'nin de yenilgiye uğrayıp ölmesi taraftarlarında büyük bir hayal kırıklığı yaratmış, ölümü kabullenilmemiş ve onun ölmediği, İsfahan Dağları'nda yaşamakta olduğu, Beni Haşim'den ve de Ali- Fâtıma soyundan bir imama dünyanın idaresini verinceye kadar da ölmeyeceğini iddia etmiştir. Çünkü o Nebî tarafından müjdelenen Kâim ve Mehdî'dir. O, yeryüzüne hâkim olacak, zulüm ve haksızlıkla dolu olan dünyayı adâlet ve iyilikle dolduracaktır.⁴⁶⁰ Abdullah b. Muaviyenin dönüşü, güneşin doğuşuyla batışı arasında olacak ve ümmetin tamamının ittifak ettiği bir imam olacaktır.⁴⁶¹

İranlı yazar Horasânî (1383/1962), imamın ortaya çıkış zamanının bilinmeyeceğine dair rivayetleri naklettikten sonra "İmam neden çıkış zamanını bilmez"

⁴⁵⁵ Nu'mânî, *Kitâbu'l-Gaybe*, thk: Ali Ekber el-Gaffari (Tahran 1397), 257-258.

⁴⁵⁶ Bk. bu çalışmanın 49. sayfası, Muhammed b. Hanefiyye başlığı.

⁴⁵⁷ Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 28, 30; Kummî /Nevbahtî, *Şîi Fırkalar Kitâbu'l Makâlât ve'l-Fırak Fıraku's-Şîa*, çev: Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, R. Şimşek (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 26.

⁴⁵⁸ Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 29.

⁴⁵⁹ Hakyemez, *Şîa'da Gaybet İnanıcı ve Gaib Onikinci İmam el-Mehdî*, 52.

⁴⁶⁰ Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 31-32.

⁴⁶¹ Nâşi el-Ekber, *Mesâil'ül-İmâme*, 37.

sorusunu sorar ve cevap olarak der ki: bu konu Allah'ın gizli sırrıdır ve hikmeti gereği bu gizli sırrın bilinmemesine hükmetmiştir. İnsan ise meraklı bir varlıktır. İmam eğer zuhur zamanını biliyor olsaydı, insan öğrenmek için uğraşır ve ne yapar eder öğrenirdi. Ancak imamın da bu konuda bilgisinin olmadığını gören insan, ümidini kesip bu işin peşine düşmeyecektir.⁴⁶²

Ancak kaynaklarda geçen bazı rivayetler de insanların kafasını karıştırmakta ve açıklama istenmektedir. Bu bağlamda, İmam Bâkır'ın Hz. Ali'den rivayet ettiği, “Yetmiş kadar bela vardır. Yetmişten sonra ise nimet bolluğu vardır” şeklindeki söz üzerine gelen, “Yetmiş yıl geçmesine rağmen nimet bolluğu göremememizin nedeni nedir” sorusuna, Muhammed Bâkır'ın verdiği cevap ilginçtir. O, Allah'ın bahsedilen bu tarihi belirlediğini ancak Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi sebebiyle dünya ehline çok kızıp bu zamanı yüz kırk senesine ertelediğini size söylemiştik, ancak siz bu bilgiyi yayarak sırrı ifşa ettiğiniz için Allah yine erteledi ve artık bir zaman vermedi demiştir. Ardından delil olarak, “Allah dilediğini imha eder, dilediğini sabit bırakır. Ana kitap O'nun yanındadır”⁴⁶³ ayetini okumuştur.⁴⁶⁴

El-Kâfi'deki bir rivayete göre Cafer es-Sadık'a bu işin sahibinin (Mehdî) kim olduğu sorulmuş o, bu soruya, “Zulüm ve zorbalıkla dolan dünyayı adaletle dolduracak ve imamların arkasının kesildiği bir zamanda ortaya çıkacak olan kimsedir. Tıpkı Resûlullah'ın rasûllerin arkasının kesildiği bir dönemde ortaya çıkmış olması gibi” diye cevap vermiştir.⁴⁶⁵

Şîî fırkalardan Vâkıfa ya da Memtura denen bir gurupta, Mûsâ el-Kâzım (183/799)'ın (Mûsâ b. Câfer) Kâim Mehdî, yani yaşayan bir kurtarıcı olduğuna inanılmaktaydı.⁴⁶⁶ Mûsâ el-Kâzım'ın imâmetine inananlar onun vefatından sonra beş fırkaya ayrılmışlardır. Onlardan bir fırka Mûsâ el-Kâzım'ın ölmediğini, Doğu-Batı arasındaki her yere sahip oluncaya ve yeryüzündeki zulmün yerini adâletle dolduruncaya kadar da ölmeyeceğini söyleyerek Kâim Mehdî olduğuna inanmaktadır. Başka bir fırka da öldüğüne inanır ve öldükten sonra döndüğünü, gizlenerek yaşadığını,

⁴⁶² Ayetullah Muhammed Cevad Horasânî, *Alametleriyle Birlikte Beklenen Mehdi*, çev. Mahmut Acar ('y.y.': Risalet Yayınları, 2006), 121-122.

⁴⁶³ Ra'd 13/39.

⁴⁶⁴ Horasânî, *Alametleriyle Birlikte Beklenen Mehdi*, 121.

⁴⁶⁵ Kuleynî, *Usûl-ü Kâfi*, II: 141.

⁴⁶⁶ Kummi/Nevbahtî, *Şîî Firkalar*, 212, 42. Dipnot.

sadece kendilerine göründüğünü, taraftarlarından sadece güvendiği kimselerin onunla görüşüp konuştuğunu iddia eder. Yine bazıları Mûsâ el-Kâzım'ın, geri döneceği zamana kadar gizlenerek farklı mekânlarda dolaştığına inanmıştır. Taraftarlarından bir kısmı da Mûsâ el-Kâzım'ın durumunun Hz. İsa'nın durumu gibi olduğuna, öldürüldüğüne ancak imametini ilan etme zamanı geldiğinde diriltilip yeryüzünü adaletle dolduracağını iddia etmiştir.⁴⁶⁷ Mûsâ el-Kazım'ın vefatının ardından yaşananlar, gaip Mehdî'nin dönmesiyle ilgili geleneğin ortaya çıkarak "kitâbü'l-gaybe" gibi eserlerin yazılmasına neden olmuştur.⁴⁶⁸

Hasan el-Askerî'nin halef bırakmadan 260/873 yılında ölümünün ardından, Şifîlerin büyük bir bölümü imametini kesintiye uğramasını kabul edemediği için büyük bir kargaşa yaşanmıştır. Taraftarlar arasında ciddî fikir ayrılıkları ve bölünmeler olmuş, söz konusu durumun içinden çıkabilmek için sürekli yeni fikirler ortaya atılmış; sanki bu yaşananlar Hz. Peygamber ve imamları tarafından biliniyormuş gibi, içine düştükleri kaosu dramatize eden yeni rivayetler tedavüle sokulmuştur. Diğer taraftan da İmâmî alimler, zaman kazanmak için ürettikleri rivayetleri yeni gelişen durumlara göre değiştirip düzeltmeye gitmişlerdir.⁴⁶⁹ Bu konuda, "Allah'ın bu işin (Mehdî'nin ortaya çıkışı) h.70 yılında olacağını planladığı ancak Hz. Hüseyin öldürülünce kızarak Mehdî'nin geliş tarihini 140 yılına ertelediği, verdiği bu bilginin de gerçek olmadığını görülmesi üzerine , artık bununla ilgili bir tarih belirlemediği" şeklindeki rivayet örnek gösterilebilir.

İmâmî kaynaklarda, imamın kaybolacağı, böyle bir olay anlatıldığında inkâr etmemek gerektiği Cafer es-Sadık'ın dilinden rivayetlerle anlatılmış ve kaybolmanın (gaybet) iki defa olacağı, birincisinde tekrar ailesine döneceği, ikincisinde ise "Helak oldu, kim bilir hangi vadiye gitti" deneceği, bu durum meydana geldiğinde nasıl davranacaklarının sorulması üzerine, biri çıkıp mehdîliğini ilan ederse ona bazı soruların sorulması ve gaib İmam Mehdî gibi cevap vermezse yalancılığına hükmedilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁷⁰ Burada sürecin rivayetlere açık bir biçimde

⁴⁶⁷ Kummî/Nevbahtî, *Şiî Fırkalar*, 220.

⁴⁶⁸ Hakyemez, *Şia'da Gaybet İnancı ve Gaib Onikinci İmam el-Mehdî*, 70.

⁴⁶⁹ Hakyemez, *Şia'da Gaybet İnancı ve Gaib Onikinci İmam el-Mehdî*, 95-97.

⁴⁷⁰ Kuleynî, *Usûl-ü Kâfî*, II:141.

yansıtıldığı görülmekte (gaybetin iki defa olacağı gibi) bunların sonradan üretildiği şüphesini artırmaktadır.

Varlığı konusunda yaşanan kargaşaya rağmen İmâmîlerin çoğu, Hasan askerî vefat ettiğinde imam ve Mehdî olarak kabul ettikleri Kaim'in dört-beş yaşlarında olduğunu ileri sürmüşlerdir. Doğduğuna dair somut bir delil bulunmadığı için doğumu ve yaşı ile ilgili birçok iddia ortaya atılmış, ancak problem sadece bununla da kalmamıştır. Çünkü bu kez de İmâmîyye “o şimdi nerede, şuan kaç yaşında, ne zamana kadar kayıp duracak, ne zaman zuhur edecek?” gibi sorulara cevap bulmak zorunda kalmışlardır.⁴⁷¹

İmâmîyye, İmâmın boşluğunu doldurabilmek için vekillik ve sefirlik fikrini devreye sokmuş, bunlara hem dinî hem politik rol verilmesi onları büyük gaybete giden yolda oldukça fonksiyonel kılmıştır. Dördüncü sefir Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Semürri (328/940)'nin ölümünden önce, bir vekil atamakla emrolunmadığını söylemesi ile kısa gaybet dönemi bitmiş ve ölümünden bir hafta önce on ikinci imam tarafından yayımlanan bir tevkî (tuğra, ferman) ile büyük gaybet dönemi başlamıştır. İşte bu tevki ile birlikte İmam Mehdî'nin geliş tarihi ahir zamana ertelenmiştir.⁴⁷²

İmamiyye fırkasının gelişim sürecini incelediğimizde, aslında farklı bir tür tarihlendirmeyi de burada görmekteyiz. Şöyle ki; Öncelikle Hz. Ali'nin ve ilk Şîa siyâsî düşüncesinde hâkim olan, imamın şûra esasına dayanması gerektiği⁴⁷³ düşüncesinin yerine vesayeti koymuşlar,⁴⁷⁴ sonra Gadir-i Hum hadisesinin, imâmetin Ali ve soyuna ait olduğuna dair nass olduğunu ileri sürmüşlerdir. Süreç içinde Ehl-i Beyt'in halifeliğine dair rivayetlerin, nass olarak zayıf olması ve itiraz gelmesi sebebiyle bu kez akla işaret etmişler, nazariyelerini kuvvetlendirebilmek için akla dayandırmaya çalışmışlardır. İmamet nazariyesi, Hz. Ali'nin imâmetine dair nass ileri sürse de diğer imamlar hakkında nass olmadığını kabul etmektedir. Bu sebeple bazı normal vasiyetlerden destek alarak imamları desteklemeye çalışmakta, normal vasiyetin bile

⁴⁷¹ Hakyemez, *Şîa'da Gaybet İnancı ve Gaib Onikinci İmam el-Mehdî*, 106.

⁴⁷² Hakyemez, *Şîa'da Gaybet İnancı ve Gaib Onikinci İmam el-Mehdî*, 112-133.

⁴⁷³ Taberî, *Tarih*, VIII: 108; Kâtib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, 28-29.

⁴⁷⁴ İbn Sa'd, Hz. Peygamber'in torunlarının vesayet fikrini reddettiğine dair rivayetlere yer vermektedir. Hz. Hasan “Ben kimin mevlasıysam, Ali'de onun mevlasıdır” sözünü reddetmekte; Hz. Hüseyin'in torunu Ömer ise “Babam öldü, vallahi iki harf vasiyet etmiş değildir. Bu adamları Allah kahretsin. Vallahi bunlar bizim sırtımızdan karın doyuranlardır” demektedir. Hatiboğlu, *Siyasî-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, 83.

olmadığı durumlarda da mucize kriterine sarılmakta, bunların nassların yerini tuttuğunu iddia etmektedir. Öyle ki mucize, Allah tarafından tayin edildiğini söyledikleri imamların çoğunun imâmetini ispatlamak için öne sürülen delillerin en güçlüsü ve en önemlisi olmuştur.⁴⁷⁵

İmamîlerin başlangıçta içinden çıkamadıkları bir diğer konuda, imâmetin, Hz. Peygamber'in, Hz. Hasan'ın soyuna mı yoksa Hz. Hüseyin'in soyuna mı ait olduğu konusudur. Her ikisinin de Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin soyundan geliyor olması ve meşhur sakaleyn hadisi kapsamına ikisinin de giriyor olması, İmamîleri çözüm aramaya yöneltmiştir. Hz. Hasan soyundan imam olduğunu söyleyenler, hatta el-Mehdîyyu'l Muntazar'ın kendi soylarında geleceğini iddia edenler olduğu gibi, Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere ait olduğunu ileri sürenler olmuştur. Ancak zamanla imâmeti Hz. Hüseyin'in soyuna hasretmişlerdir. Buna sebep olarak da Hz. Hasan'ın halifeliği Muaviye'ye devrettiğini, ancak Hz. Hüseyin'in kıyam ederek imâmeti hak ettiğini söylemiş ve rahim sahiplerinin (birinci derece akraba), diğer akrabalarından daha öncelikli⁴⁷⁶ olduğunu ifade eden ayeti delil göstermişlerdir. Böylelikle Hasan oğulları devre dışı bırakılmıştır.⁴⁷⁷

İmamiyye yukarıdaki evreleri geçirdikten sonra bugünkü doktrin açığa çıkmıştır. Gelinen noktada zuhuru beklenen Mehdî'nin durumu ile ilgili süreç içindeki söylemler, bazen inkâr edilmiş bazen de te'vil edilmiştir. Mezhebin açmazlarının üstesinden gelebilmek için Hz. Peygamber'e atfedilen rivayetler oluşturulmuştur. Rivayetlere bakıldığında anakronik bir durumun olduğu net bir biçimde görülmektedir. Peygamber (s.a.s.) döneminin konusu ve gündemi olmayan hatta onun vefatından yıllar sonra nüvesine rastlanan konular bile olgunlaşmış biçimiyle ve tarihsel gelişimiyle rivayetlere yansımıştır. Sadece konumuzla ilgili rivayetlere baktığımızda bile bu durum açık bir biçimde görülmektedir. *Usûl-ü Kâfi*'de geçen "İmamınızın gaybete gittiği size bildirilirse sakın inkar etmeyin",⁴⁷⁸ "Mehdî iki defa kaybolacaktır"⁴⁷⁹ şeklindeki rivayetler bu iddiaya örnek gösterilebilir. Bu rivayetlere bakarak gelişmeler yaşandıktan sonra geriye dönük yorum eklemenin olduğunu söyleyebiliriz.

⁴⁷⁵ Geniş bilgi için bk. Kâtib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, 78-82.

⁴⁷⁶ Ahzap, 33/6.

⁴⁷⁷ Kâtib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, 83-84.

⁴⁷⁸ Kuleynî, *Usûl-ü Kâfi*, II: 139.

⁴⁷⁹ Kuleynî, *Usûl-ü Kâfi*, II: 140.

2.5. MEHDÎ'NİN GELİŞİNİN AÇIK BİÇİMDE TARİHLENDİRİLMESİ

2.5.1. İlk Mehdîlik İddiaları

İslam tarihinde, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin Mehdî olduğuna ve ölmediğine inanan Keysâniyye'nin verdiği bir tarihi görmekteyiz. Bu grup, Radva Dağında gizlenmekte olan Muhammed b. Hanefiyye (81/700)'nin, burada 70 yıl gizli kaldıktan sonra ortaya çıkıp iktidarı ele geçireceğini ve Emevîlerden kendilerine haksızlık ederek zulmedenleri öldüreceğini söylemişlerdir.⁴⁸⁰

Şîa'nın temel kaynaklarından olan Kitâb'ul-Gaybe'de geçen bir rivayette isim vermeden, "Allah'ın bu işin (Mehdî'nin ortaya çıkışı) h.70 yılında olacağını planladığı ancak Hz. Hüseyin öldürülünce kızarak Mehdî'nin geliş tarihini 140 yılına ertelediği, verdiği bu bilginin de gerçek olmadığını görülmesi üzerine, artık bununla ilgili bir tarih belirlemediği" söylenmektedir.⁴⁸¹

70 yıl rivayetlerinin Yahudilik kültüründe de bulunduğu bilinmektedir.⁴⁸² Bu, ilk zamanlarda eski rivayetlerden alıntılar yapıldığını, zamanla gelişen olaylarla birlikte müslümanların kendi şartlarına uygun yeni rivayetler üretmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Diğer taraftan Hammad'ın Abbâsîlerle ilişkilendirdiği bir rivayet dikkat çekmektedir. Rivayette "Abbasoğullarının işi 97 veya 99 senedir. 200. sene Mehdî çıkar"⁴⁸³ denmekte, Abbasoğullarının Ümeyyeoğullarından sonra beklentiyi karşılayamaması, insanlara verdikleri vadeleri unutmaları, artık onların da istenmemesine sebep olmakta ve muhaliflerce bu rivayetle Abbasoğullarının saltanatına da ömür biçilmektedir.

Hz. Peygamber'e atfedilen başka bir rivayette, Deccâl'in bir yüzyılın başında geleceği bildirilmiştir. Şöyleki, *el-Burhan*'da geçen bir rivayette "Dünya kurulduğundan beri her yüzün başında önemli bir olay olmuştur. Bir yüzün başlarında da Deccâl çıkar ve Meryem oğlu İsa nüzul ederek onu yok eder" denmektedir. Yine diğer bir rivayette,

⁴⁸⁰ Abdullah b. Muhammed Nâşî el-Ekber, *Mesail'ül-İmâme* (293/906) (Beyrut: el-Ma'hed el-manî li'l-ebhas eş-şarkıyye, 1971), 27.

⁴⁸¹ Nu'mânî, *Kitâbu'l-Gaybe*, 293.

⁴⁸² Bu çalışmanın Yahudilik bölümü, 29. Sayfasına bakınız.

⁴⁸³ Hammad, *el-Fiten*, II: 688 (h.no:1946).

“Bu ümmetin ömrü bin seneyi geçecek fakat bin beş yüz seneyi aşmayacaktır” denmektedir.⁴⁸⁴ Buna göre Mehdî'nin geliş zamanı 2000'li yıllara tekabül etmektedir.

Hz. Peygamber'e atfedilen bazı rivayetlerde Mehdî ile ilişkilendirilen Siyah Bayraklı Ordu'dan bahsedilmektedir. Bu rivayetlerden birinde, Siyah Bayraklı Ordu ile Mehdî'nin ortaya çıkışı arasında yirmi iki ay olduğu haber verilir:

Naim b. Hammad, Muhammed b. Hanefî'den tahrir etti, o şöyle dedi: Benî Abbas'a ait siyah bayraklar çıkar. Sonra Horasan'dan yine Siyah Bayraklı başka bir ordu çıkar. Onların sarıkları siyah, elbiseleri beyaz olur. Ve başlarında Şuayb b. Salih et-Temimi bulunur. Süfyanî'nin ordusunu yenerek Beyt'ül-Makdis'e iner. Mehdî'nin saltanatını hazırlarlar. Şamdan üç yüz kişi de ona yardım eder. Bu ordunun çıkışı ile Mehdî'nin ortaya çıkışı arasında yetmiş iki ay vardır.⁴⁸⁵

Bu rivayette, Emevîlerin yenilgiye uğrayacağı ve Temîmi'nin ordusunun Mehdî ordusuyla aynı tarafta olacağı hatta Emevîlerin yönettiği Şam'dan da bu orduya destek geleceği vurgulanarak insanların harekete geçirilmesi, Abbasî ordusunun desteklenmesi hedeflenmiş olmalıdır.

Yakub b. İshak el-Kindî (ö.252/866)'nin Deccâlin çıkışı konusunda yapmış olduğu bir hesaplama da, Mehdî'nin geleceği tarihle ilgili ipucu vermektedir. O, bu hususta şöyle demiştir: Kur'an sûrelerinin başında bulunan, “Mu'cem (noktalı) olmayan Arap harfleri ebced hesabıyla 743 eder. Noktalı olmayan bu harflerin işaret ettiği tarih, Deccâl'in zuhur zamanını gösterir. Anılan tarih geldiği gün ikinci namazında İsa, yeryüzüne inerek dünyayı düzeltir, barış getirir. Bundan sonra Kindî, ebced hesabına göre İsa'nın, Müslüman olmalarının ardından, Arap olmayan bir kavmin hükümdarı ile beraber 160 yıl yaşayacağını, bu sürenin sadece 40 yılında adaletle hükmedileceğini iddia etmiştir.⁴⁸⁶

Ayrıca İbn Haldun, Yakup bin İshak el-Kindî (252/866)'nin cefre dair yazdığı eserinde kıranlardan⁴⁸⁷ bahsederken, ebced hesabıyla bulduğu h. 698 yılı başlarında, Kıran Sevr Burcu (öküz burcu) oluştuğunda İsa gökten inecek ve Allah'ın takdir ettiği

⁴⁸⁴ Yakup, “Ahir Zaman Şahısları Neden Tanınmıyor?”, *Yaşanan Ahir Zaman*, 121.

⁴⁸⁵ Muttakî el-Hindî, *el-Burhân*, 151.

⁴⁸⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 815.

⁴⁸⁷ Kıran: gezegenlerin kendi eksenleri etrafındaki dönüşler sırasında bazen iki gezegenin aynı anda bir burç diliminde buluşmuş olmasına, iki yıldızın aynı burçta birleşmesine denir. Bk. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006), “kıran” md., 1677.

kadar süre hüküm sürüp görevini tamamladıktan sonra vefat edecek dediğini anlatır.⁴⁸⁸ Burada Kindî, her ne kadar direkt Mehdî'nin gelişi ile ilgili bir hesaplama yapmasa da, Mehdî ile Hz. İsa'nın beraber namaz kılacağı gibi diğer rivayetlerle birlikte değerlendirildiğinde, yaklaşık olarak Mehdî'nin gelişi ile ilgili bir tarih de açığa çıkmaktadır.

2.5.2. İsmâîlîlerin İddiaları

2.5.2.1. İlk İsmaililer ve Fatımiler

İsmailî düşüncenin kurucularından⁴⁸⁹ Abdullah b. Meymun el-Kaddah (261/871),⁴⁹⁰ düşüncelerini kabul edip taşıyacak yardımcıları bulmak amacıyla Kûfe'ye gelmiş burada ikna ettiği dokuz kişiyle İsmailîliği yaymaya başlamıştır. Bunlardan Ahsa ve Bahreyn hükümdarı ve aynı zamanda bir felsefeci olan Cennabeli Ebû Saîd (Bahram oğlu Hasan, ö: h. 301), önce kendini vefası ve doğruluğu ile insanlara sevdirek davetini yaymış, taraftarlarının artmasıyla birlikte h. 286 yılı başlarında, Allah'ın dinini yaymak için kıyam eden Mehdî olduğunu iddia ederek gizli düşüncelerini ortaya çıkarmıştır.⁴⁹¹

Ebû Saîd'den sonra İlk Fatımi halifesi Ubeydullah el-Mehdî (ö.322/934) de Mehdîliğin prestijinden yararlanmıştı. H. 261 yılında Selemiye ya da Bağdat'ta doğmuş olan Ubeydullah, babası Meymun Kaddah'ın⁴⁹² da desteği ile senelerce farklı ülkelerde gizli çalışmalar yapmıştır.⁴⁹³ Nitekim İsmâîlî-Karmatîlerin gizli imamı olarak

⁴⁸⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 815.

⁴⁸⁹ Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 220.

⁴⁹⁰ Fığlalı, el-Kaddah'ın ölüm tarihinin net bilinmediğini, tahminen sekizinci yüzyılın ortaları ya da ikinci yarısı olabileceğini söylemektedir. Bk. Ethem Ruhi Fığlalı, "Abdullah b. Meymun el-Kaddah", *DİA*, c. 1 (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 118.

⁴⁹¹ Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 220; Muhammed Hammadi b. Malik b. Ebû'l-Fedâî, *Batıniler ve Karmatîlerin İç Yüzü*, çev: İsmail Hatib Erzen (İstanbul: Sebil Yayınevi, 2004), 74-75; Ali Avcu, "Karmatîlerin Doğuşu ve Gelişim Süreci" (Doktora Tezi, Ankara: 2009), 221.

⁴⁹² Ubeydullah el-Mehdî'nin nesebi konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bk. Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk: Ahmed Abdülvehhab Fetih (Kahire: Dâr'ul-Hadîs, 1413-1992), II: 190-191; Mustafa Öz, "Ubeydullah el-Mehdî", *DİA*, c. 42 (İstanbul: TDV, 2012), 23.

⁴⁹³ Hammadi, *Batıniler ve Karmatîlerin İç Yüzü*, 71.

tanıtılan Ubeydullah, 297/909 yılında saklandığı yerden (gaybetten) çıkmış, Mehdî unvanıyla halifelğe getirilmiş ve de Fatimi devletinin kurucusu olmuştur.⁴⁹⁴

Konjonktüre göre Mehdî'nin geliş tarihi ayarlanmış⁴⁹⁵ ve süreç şu şekilde işletilmiştir:

İsmailiyye'nin gizlilik döneminin bitişi ile on ikinci imam Hasan el-Askerî'nin gaybeti iddialarının yakın tarihler olması dikkat çekmektedir. İsmâîlîler, ortaya çıkan yeni durumu fırsata çevirmişler, başsız kalan İmâmî topluluğun da desteğini alabilmek için Bahreyn, Yemen ve Kuzey Afrika'ya gönderdikleri daileri, beklenen Mehdî'nin yakında geleceğini ilan etmişlerdir.⁴⁹⁶ İsmâîlî dailerden Şîî Ebû Abdullah, kendisinin eskiden beri irtibatta olduğu Ubeydullah el-Mehdî'nin mübeşşiri olduğunu Mağrib'de ilan etmiş, Mehdî'nin batıdan geleceğini söyleyerek bölge halkını Ubeydullah'ın, Mehdîliğini kabule hazırlamıştır.⁴⁹⁷ Bölgede gerçekleştirdiği siyasî başarılarından sonra da onu, Mehdî için hazır olan ortama, Mağrib'e davet etmiş⁴⁹⁸ ve onun halifeliğini ilan etmiştir (297/910).⁴⁹⁹ Ubeydullah burada Mehdî lakabını almış ve soyunun İsmail b.Cafer'e dayandığını iddia etmiştir.⁵⁰⁰ Kadı Nu'man, Resûlullah'ın şu rivayetini delil getirerek Ubeydullah'ın Mehdîliğini desteklemektedir. Resûlullah şöyle demiştir. "Güneş üç yüz yılı başında batıdan (Mağrib) doğar."⁵⁰¹ Ona göre burada işaret edilen kişi Ubeydullah el-Mehdî'dir.⁵⁰²

⁴⁹⁴ Hakyemez, *Şîa'da Gaybet İnanıcı ve Gaib Onikinci İmam el-Mehdî*, 73; Dönemin siyasi şartları sebebiyle Şîa'da ki takıyye inancının bir gereği olarak İsmaililer gizliliğe büyük önem vermişlerdir. Bu sebeple de Şîiîğin İsmailiyye kolu, Ubeydullah el-Mehdî liderliğinde Fatimî Devleti'nin kuruluşuna kadar tam olarak aydınlatılabilmemiş değildir. Bk. Muhammed Cihad Oruç, "Mehdîlik Düşüncesinin İslam Mezheplerinde Yansıması", (Yüksek Lisans Tezi, Şırnak, 2016), 80.

⁴⁹⁵ Durmuş, *Mitolojik Kurtarıcı Mehdî*, 64.

⁴⁹⁶ Hakyemez, *Şîa'da Gaybet İnanıcı ve Gaib Onikinci İmam el-Mehdî*, 72.

⁴⁹⁷ İsmâîlîlerin Kuzey Afrika, Yemen ve Bahreyn'e gönderdikleri davetçilerin, İsnâaşeriyye'nin Mehdî'sinin ortadan kaybolması şaşkınlığından faydalanarak, desteklerini almak amacıyla bir isim vermek, belli bir Mehdî'ye çağırarak yerine "Beklenen Mehdî vurgusu" yapması, İsnâaşeriyye fırkasının da dikkatini çekmiştir. Bu süreçte aslında dailerin kendileri de zuhurunu bekledikleri Mehdî'nin kim olduğunu bilmiyorlardı. Hareketin ilk safhasında İsmailî dailer beklenen Mehdî'nin adını açıklamadan bey'at almışlardır. Geniş bilgi için bk. İlhan, *Mehdîlik*, 106-107.

⁴⁹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk: Ahmed Abdülvehhab Fetîh (Kahire: Dâr'ul-Hadîs, 1413-1992), XI: 314.

⁴⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI: 314; Mehmet Azimli, "İlk Şîî Halife Ubeydullah el-Mehdî ve Fatimi Halifeliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *DÜİFD* 7, sy. 1 (2005): 61-62.

⁵⁰⁰ Avcu, "Karmatîlerin Doğuşu ve Gelişim Süreci", 164.

⁵⁰¹ Bk. Ebû Hanife Nu'man b. Muhammed (363/974), *Şerhu'l-Ahbâr* (Beyrût: 1414/1994), III: 354.

⁵⁰² Bk. Kadı Numân, *Şerhu'l-Ahbâr*, III: 363-364.

İsmâilî doktrine göre, zuhur edecek Mehdî Muhammed b. İsmail olmasına rağmen⁵⁰³ yeni bir Fatımi doktrini oluşturulmuş, böylece Ubeydullah zuhur etmiş ve bundan sonra setr ve gizlilik dönemi bitmiştir.⁵⁰⁴ Ubeydullah'tan önce insanlar, Mehdî olarak beklenen Muhammed b. İsmail'le ancak "hucce" olarak nitelendirilen, hareketin merkezî liderleri aracılığı ile temas kurabilirlerdi. Hucce olduğunu söyleyen bu kişiler, bahsedilen vasıfları aracılığıyla insanları itaate çağırıyorlardı. Ubeydullah el-Mehdî oluşturduğu yeni doktrinle hem kendini hem de kendinden öncekileri, beklenen kâimin huccetliğinden imamlığa yükseltmiştir. Böylelikle zımmen de olsa Muhammed b. İsmail'in Mehdîliği yadsınmış olmaktadır.⁵⁰⁵

Diğer taraftan, Mehdî olduğu düşüncesiyle hilâfetini kabul ettikleri Ubeydullah'ın Mehdî'den beklenen mucizeleri göstermemesi taraftarlarını hayal kırıklığına uğratmıştır. Üstelik Ubeydullah'ın, durumunu sorgulamaya gelen Kütâme kabilesi şeyhini öldürmesi üzerine kabile isyan etmiş ve akabinde yeni bir Mehdî ilan etmiştir.⁵⁰⁶

İsmâilîler, o tarihlerde zulme uğrayan ve haklarının gasbedildiğini düşünerek her tarafta Mehdî beklentisi içinde olan Şiîlerin, bir lider etrafında toplanabilmesi için "Mehdî" fikrini kullanmışlardır. Hareketleri başarılı olduktan sonra imam-halife olan liderlerine, Mehdî'nin niteliklerinden daha üstün, beşer üstü ilahî vasıflar vermiş, liderlerine artık "Mehdî" sıfatını kullanmaktan vazgeçmişlerdir. İsmâilîlerce, toplumda güçlü bir biçimde var olan "Beklenen kurtarıcı" inancının, idareyi ele geçirmek için bir vasıta olarak görüldüğü söylenebilir.⁵⁰⁷

Bununla birlikte Kâim beklentisi halen Fatımi toplumunda önemli olduğu için, Muhammed b. Ali es-Sûrî (487/1094'ten sonra) gibi bu inancı diri tutmak için daha somut tahminler yürütmekten geri durmayan yazarlar da vardır.⁵⁰⁸

⁵⁰³ İlk İsmâilîler, gaybette olan Muhammed b. İsmailin kıyameti ilan etmek için yedinci natık olarak geri döneceğine inanıyorlardı. Davet mektupları incelendiğinde Ubeydullah'ında önceleri bu fikri kullandığı, insanları Muhammed b. İsmail'in Mehdîliğine davet ettiği görülür. Bk. Ali Avcu, "Fatımî-Karimatî İlişkinde Dair Bazı Mülâhazalar", *CÜİFD* 13, sy. 2 (2009): 257.

⁵⁰⁴ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiîlik ve Kolları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 140; Muzaffer Tan, "Erken Dönem İsmaililik ve Temel Görüşleri", *Ekev Akademi Dergisi* 13, sy. 39, (2009), 82.

⁵⁰⁵ Daftary, *İsmâilîler*, 196.

⁵⁰⁶ Azimli, "İlk Şiî Halife Ubeydullah el-Mehdî ve Fatımi Halifeliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler", 65.

⁵⁰⁷ İlhan, *Mehdîlik*, 108.

⁵⁰⁸ Daftary, *İsmâilîler*, 327.

Fâtımîlerin, el-Mustansır döneminde, Suriyeli bir Fatımi daisi olan Muhammed b. Ali es-Sûrî, el-Kasîde'sinde imamları sıralar. Es-Sûrî'ye göre Muhammed çağının her biri yedişer imamdan oluşan imamlar dizisi bulunmaktadır ve bu dizinin en önemlisi yedinci dizidir. Önemli olmasının sebebi Kâim'in, yedinci yedi imamlık dizisinden çıkacak olmasıdır. Es-Sûri, Mehdî'yle Kâim'in işlevleri arasında bir ayırım olduğundan söz etmektedir. Ona göre Mehdî Muhammed b. İsmail hüviyetinde cismani olarak ortaya çıkmış ve sonra ruhani bir varlık olarak yaşamaya devam etmektedir. Yani Mehdî zaten zuhur etmiştir, beklenmekte olan kurtarıcı ise Kâim'dir ve el-Mustansır'ın soyundan gelecektir. O gelene kadar da imamlar ve babları insanları bu iki kutsal varlığa davet etmeye devam edecektir.⁵⁰⁹

Kanaatimizce Sûri bu görüşleri öne sürerek hem toplumda kabul görmüş olan Muhammed b. İsmail'in Mehdîliğini reddetmemiş hem de beklenen kurtarıcıyı Mustansır'ın soyuna hasrederek siyasal olarak yönetime de destek vermiş olmaktadır.

Burada Yemen'deki Tayyibî İsmaililiğin gnostik düşüncesine, Kâimle ilgili görüşlerine de kısaca değinmek istiyoruz. Onlara göre: Âdem ilk çağı başlatmakla imamlık kurumunu da başlatmıştır. Âdem her çağın imamlarının ve kâimin üstleneceği görevleri üstlenen ilk imamdır. O nasılkı kendisinden sonra gelecek olan kısmi Âdemlerin örneğini oluşturup ruhani Âdem'in dünyadaki ilk tecellisi olmuşsa son tecellisi de Kâim olacaktır. Tayyibîlere göre tarih gizlilik değil tecelli ile başlar. Tarih boyunca kısmi/cüzi âdemler, kısmî kâimler vardır. İlk tecelli çevrimini kısmi bir âdem başlatmış bu dönemi kısmi bir Kâim'in sonlandırdığı bir gizlilik dönemi izlemiştir. Bu böyle tekrarlanarak devam etmektedir. Her biri yedişer dönemden oluşan keşf ve setr dönemlerinden oluşan birçok çevrimden sonra Kur'an'da bahsedilen ve içinde bulunduğumuz bu çağın ilk natığı olan "tarihsel" Âdem'in başlattığı bir setr dönemine girilmiştir. Bu çevrimin de beklenen natık/Kâim tarafından sonlandırılmasıyla yine bir cüzi Âdem'in başlatacağı tecelli çevrimi gelecek bu çevrimler en büyük çevrimin sonuna, büyük kıyâmeti getirecek olan en son Kâim'in zuhuruna kadar sürecektir. Bazı hesaplamalar sonucunda Tayyibîler büyük çevrimin süresini 360.000 kere 360.000 yıl (yaklaşık olarak 130 milyar yıl) olarak açıklamışlardır. Bahsedilen tarihin gelmesiyle Tayyibî İsmaililerin mitsel tarihi de sona erecektir. Çünkü büyük kıyâmeti getiren bu

⁵⁰⁹ Daftary, *İsmâilîler*, 327.

son Kâim, İsmailî zaman anlayışının en son noktasına gelen ölümsüz imamlığın zirvesi olacaktır.⁵¹⁰

2.5.2.2. Karmatîler

Mehdî fikrinin cazibesinden yararlanan, çıkarları için kullanan bir diğer isim, h. IV. yüzyılın ilk on yılında, Rey'in beşinci başdaisi olarak davetin başına geçen Ebû Hatim Ahmed b. Hamdan er-Razi (322/934)'dir. O, benimsediği İsmaili öğretiyi İsfahan, Azerbaycan, Taberistan, Rey, Gurgan, Deylem ve Gilan gibi geniş bir coğrafya'ya yaymıştır.⁵¹¹ Bahreyn Karmatîleri ile ilişkili olduğu düşünülen⁵¹² Ebû Hatim, Ubeydullah'ın Mehdîliğine karşı çıkararak Bahreyn Karmatîlerinin iddia ettiği yakın tarihte zuhur edecek olan Mehdî'nin, bazı astrolojik hesaplamalar sonucunda 316 (928) yılında geleceği inancını kabul etmiştir. Onlara göre h. 316 yılında zuhur edecek Mehdî, Muhammed b. İsmail'dir.⁵¹³ Bu sebeple Ebû Hatim er-Razi, Ebû Tâhir Süleyman'ın Bahreyn'de Zekeriyya el-İsfahânî'yi -Mehdî olduğunu iddia ederek- başa geçirmesinden ve davetin açığa çıkmasından son derece rahatsız olmuştur. Çünkü Ebû Tahir'in bu davranışı, aynı zamanda Fatımîlerin beklediği Mehdî olan Muhammed b. İsmail'in yalanlanması anlamına gelmektedir.

Rey'den ayrılarak Deylem'e giden Ebû Hatim, orada Esfar b. Şirveyh (318/930) de dâhil olmak üzere Deylem'in önde gelenlerini,⁵¹⁴ gizlenmiş olan imamlarının zuhurunun yakın olduğunu söyleyerek yanına çekmiştir. Ancak Mehdî'nin zuhur edeceğini söylediği tarih olan 316/928 gelip de Muhammed b. İsmail zuhur etmeyince hem Deylem halkının hem de o tarihte bölgenin hâkimi olan ve aynı zamanda da Ebû Hatim'in davetini benimsemiş olan Merdavic b. Ziyar'ın tepkisini çekmiştir. Ardından insanlar, davetinin batıl olduğunu düşünerek onu öldürmeye kalkmıştır. Halkın, güven kaybı sonucu düşmanlık etmesi nedeniyle Müflih'e kaçan Ebû Hatim, burada ölmüştür.

⁵¹⁰ Daftary, *İsmâilîler*, 430-432.

⁵¹¹ Daftary, *İsmâilîler*, 188.

⁵¹² Ali Avcu, *Horasan- Maverâünnehir'de İsmâilîlik* (İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2018), 133. Avcu bu eserinde çağdaş yazarlardan Madelung'un böyle bir ilişkiden söz ettiğini ancak bu ilişkinin sadece Mehdî'nin zuhurunun yakın bir tarihte olacağı ortak fikriyle ve zuhur tarihinin 316/928 olduğu kabulüyle sınırlı olduğunu düşündüğünü söyler.

⁵¹³ Avcu, *Horasan- Maverâünnehir'de İsmâilîlik*, 130.

⁵¹⁴ Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 220.

Bundan sonra, Ebû Hatim ile bölgede tekrar canlanan İsmailî öğreti de yeniden zayıflamaya başlamıştır.⁵¹⁵

Bu arada Muhâlif İsmâîlîler diyebileceğimiz Bahreyn Karmatîleri, Ebû Tâhir Süleyman komutasında, Abbâsîlere savaş açıp onların kontrolündeki birçok yeri basarak yağmalamış ve işgal etmişlerdir. Abbâsîlerin korkulu rüyası olan Ebû Tâhir, Karmatîlerin başında Arabistan'a hâkim olup Irak'ı işgal edecek konuma gelmiştir. 319 yılında Kûfe'ye girip günlerce orayı talan ettikten sonra⁵¹⁶ Bahreyn'e dönmüş, İranlı bir genç olan Zekeriya el-İsfahânî'yi bekledikleri Mehdî zannederek, 319 (931) yılının Ramazan ayında iktidarı ona bırakmıştır.⁵¹⁷

Bahreyn Karmatîleri, Mehdî Muntazar'ın yedinci yüzyılda, üçüncü ateş çağının yedinci kıranında ortaya çıkacağını iddia ediyorlardı.⁵¹⁸ Bu sebeple Bağdâdî'ye göre, Ebû Tâhir'in Mekke'ye saldırıp orada hacıları öldürmesi,⁵¹⁹ Mehdî'nin zuhur zamanının geldiğinin alametidir.⁵²⁰ Çünkü Bahreyn Karmatîlerinin el-Muntazar'ın ortaya çıkışı ile ilgili verdikleri tarih gelmiş ancak zuhur gerçekleşmemektedir. Onlara göre bunun sebebi, kendi günah ve hataları yüzünden Allah'ın gazablanmasıdır. Bu nedenle bir an önce İslam şeriatı ortadan kalkmalı ki Mehdî zuhur edebilsin!⁵²¹

Mehdî'nin zuhuru konusunda aşırı bir beklenti içinde olan Ebû Tâhir ve Bahreyn Karmatîleri, Bahreyn'de birkaç yıl içinde yöneticilerin nazarında etkin bir konuma gelmiş bulunan Zekeriya'nın Mehdîliğini fiilen kabul etmişler ancak olaylar bekledikleri yönde gelişmemiştir. Mehdî'nin zuhuru için ortaya atılan tarih, Zerdüş'tün 1500. ölüm yıl dönümüne denk getirilmiştir (İskender takvimine göre 1242 yılının sonuna denk gelir). Bu tarihe, Zerdüş't ve Canasp'ın kehanetlerine göre, Mecûsîlerin ya da Zerdüş'tlerin yeniden iktidar olacağı tarih olarak bakılıyordu. Zamanla Zerdüş't olduğu görülen Zekeriya el-İsfahânî, soyunun eski İran krallarına dayandığını öne sürüyor, genel ahlaka muğayir davranışlar sergiliyor ve Arap düşmanlığı yapıyordu. Üstelik o, işbaşında olduğu süre içerisinde Bahreyn Karmatîlerinin, Mehdî'nin

⁵¹⁵ Avcu, *Horasan- Maverâünnehir'de İsmâîlîlik*, 139.

⁵¹⁶ Avcu, "Karmatîlerin Doğuşu ve Gelişim Süreci" 190, 216-219.

⁵¹⁷ Avcu, "Karmatîlerin Doğuşu ve Gelişim Süreci" 221.

⁵¹⁸ Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 223.

⁵¹⁹ Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 223; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI: 171.

⁵²⁰ Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 223.

⁵²¹ Avcu, "Karmatîlerin Doğuşu ve Gelişim Süreci" 222.

zuhurundan sonra ortaya koyacağına inandıkları faaliyetleri konuşup, bu etkinlikleri ortaya koymadığı gibi, Hz. Peygamber ve diğer peygamberlere sövmek, ateşe tapmak ve dini kitapları yakmak gibi törenler ihdas etmiştir. Hatta daha da ileri giderek kendisini bulunduğu konuma getiren Ebû Tâhir de, dâhil Bahreyn'in ileri gelen Karmatîlerini öldürme girişiminde bulunmuştur. Bunun üzerine Ebû Tâhir, kendi hayatını da tehdit eden ve sahtekâr olduğu açıkça görülen bu adamı seksen gün sonra öldürtmek zorunda kalmıştır. Bu düzmece Mehdî olayı, Bahreyn Karmatîlerinin, Doğu'nun diğer muhalif İsmâîlîleri üzerindeki etkinliğini azaltmıştır.⁵²² Onlar bundan sonra Mehdî telakkilerinde değişiklik yapmak zorunda kalmışlardır. Yani Mehdî inançlarını diri tutmuşlar ancak artık gelmesini bekledikleri Mehdî için belli bir tarih vermekten kaçınmışlardır. Aynı zamanda İslam şeriatını kılıçla yürürlükten kaldırarak onun zuhurunu hızlandırma iddialarından da vazgeçmişlerdir.⁵²³

2.5.3. Endülüs Emevîlerinin İddiaları

Kurtarıcı beklentisinin arttığı zamanlarda, insanların kitle psikolojisinin etkisiyle mantıktan ziyade duyguyla hareket edip en ufak bir ışığa koştuklarını biliyoruz. İşte yine böyle bir ortamın olduğu yer olan Endülüs Emevî Devleti'nde, Mehdî beklentisinin arttığı bir dönemde İbnu'l-Kitt (ö. 288/901) ve onun arkadaşı Ebû Ali es-Serrâc ortaya çıkmıştır.⁵²⁴ Yerli halk olan Mevelledler, yönetimin kötü idaresinden, zulmünden, yöneticilerin hep Araplar ve Doğulu Müslümanlardan oluşmasından, Müslüman olmalarına rağmen küçümsenmeleri ve nüfusa oranla temsil edilememekten bıkmışlardır.⁵²⁵ Üstelik siyasi ve ekonomik istikrarsızlık sonucu sınırlarının Hristiyanlar tarafından zorlanıyor olmasından hatta şehirlerini bir bir kaybediyor olmaktan dolayı kaygıları artmış durumdadır. Aynı zamanda Mağrib'de de benzer bir süreç yaşanmakta, bu süreci iyi değerlendiren İsmâîlîler görüşlerini her yerde yaymaya çalışmaktadır. Bu arada buradaki insanlara h. 298 yılında bir Mehdî geleceği propagandası yapılmaktadır ve bu propaganda Endülüslülerin gündemine de girmiştir.⁵²⁶ Bir Emevî şehzadesi olan

⁵²² Daftary, *İsmâîlîler*, 246-249.

⁵²³ Avcu, "Karmatîlerin Doğuşu ve Gelişim Süreci", 227-228.

⁵²⁴ Mehmet Özdemir, "Endülüs'te Bir Emevî Mehdîsi", *AÜİFD*, c. 39, sy. 0 (Ankara: 1999), 128.

⁵²⁵ Özdemir, *Endülüs'te Bir Emevî Mehdîsi*, 123.

⁵²⁶ Özdemir, "Endülüs'te Bir Emevî Mehdîsi", 126.

İbn'l-Kıtt, Ebû Ali es-Serrâcın da desteğiyle insanların bu beklentisini değerlendirmek için çalışmalarına başlamış, “iyiliği emir kötülükten nehiy ve cihad “ çağrısıyla beldeler dolaşmaya çıkmıştır. Propagandalarını sürdürürken bir müddet sonra Mehdîliğini ilan etmiş, insanları ikna etmek için ise “keramet”e sarılmıştır.⁵²⁷

İbnu'l-Kıtt'ın faaliyetlerini gerçekleştirirken Mehdîlik iddiasını desteklemek için insanların akıllarına değil de duygularına hitap ederek kerametler göstermesi ve geleceğe yönelik kehanette bulunması, onun bu konudaki stratejisidir. Keramet gösterirken bir yandan da kendisinin “kıyamet Mehdîsi” olduğu fikrini empoze etmektedir. Onun bu propagandası özellikle eski kültürlerinden dolayı bu fikirlere yatkın olması sebebiyle Berberi halk üzerinde ve Hristiyanlar tarafından sınırları zorlandığı için güvenlik endişesi yaşayan Hristiyanlara komşu olan halk üzerinde daha etkili olmuştur.⁵²⁸

İbnu'l-Kıtt'ın Mehdîlik hareketinde dikkat çeken başka bir konu da şudur: Hemen hemen aynı tarihlerde, Ubeydullah el-Mehdî de Mağrib'de Mehdîliğini ilan etmiştir. Ancak Endülüs'ün neredeyse tamamının Sünnî olması sebebiyle, Ehl-i Beyt'ten olduğunu söyleyen bir Mehdî yerine Sünnî bir Mehdî, Endülüs'te daha çok kabul görmüş olmalıdır.⁵²⁹ Onun, kendine inananlarla birlikte ülkelerini kurtarıp Semmûra'yı alacağı vaadiyle heyecanlanan halk, peşine düşüp düşman karşısına çıkmış ancak kendisine inananların ve bu insanların pek çoğuyla birlikte 288 (901) yılında kral III. Alfonso ile girilen savaşta katledilmişlerdir.⁵³⁰

İbnu'l Kıtt'ın hareketi, insanlara öngörülebilir bir hedef göstermenin, geleceğe dair hayaller kurup, kehanet ve kerametlerle bu inancı beslemenin, insanlar üzerinde nasıl etkili olduğunu ve kitleleri nasıl harekete geçirdiğini anlatan güzel bir örnektir. Yine Mehdî'nin geleceği tarihe işaret edilmesinin, ekonomik açıdan rahat; çalışmadan, yorulmadan gelen bolluk; adil bir yaşam ve herşeyi kendileri için düzeltecek bir kurtarıcı arzusu ve özlemiyle artık her açıdan yorgun düşmüş olan insanları, nasıl harekete geçirdiğini göstermektedir. Aynı zamanda Endülüs'te Mehdîlik iddiasında bulunan İbnu'l Kıtt'ın hareketi, bu vaatler gerçekleşmeyince yaşanan hayal kırıklığının

⁵²⁷ Özdemir, “Endülüs'te Bir Emevî Mehdîsi”, 127-128.

⁵²⁸ Özdemir, “Endülüs'te Bir Emevî Mehdîsi”, 129-130.

⁵²⁹ Özdemir, “Endülüs'te Bir Emevî Mehdîsi”, 134.

⁵³⁰ Özdemir, “Endülüs'te Bir Emevî Mehdîsi”, 132.

ve ruhsal çöküntünün nasıl telafi edilemez sonuçlara götürdüğünü de anlatan güzel bir örnektir. O, bahsedilen unsurlarla taraftar toplamış, Hristiyanlara daha önce kaptırmış oldukları Semmûra Şehrini Allah'ın kendilerine geri vereceğini vaad etmiştir. Allah'ın savaşta çeşitli şekillerde kendilerine yardım edeceğini söyleyerek insanları savaşa götürmüş ancak insanlar vaad edilen yardımın gelmediğini görünce çarpışma istekleri ve enerjileri azalmış hiçbir şey yapamadan çoğu orada katledilmiştir.

Ayrıca, h. 399-400 yıllarında Endülüs Emevi halifesi olan Muhammed b. Hişam b. Abdülcebbar el-Emevî (400/1010), h. 397'de Emevî hanedanlığı mensuplarından bazılarınca, iktidarın gerçek sahibi olan hacip Âmirî ailesine karşı yürütülen muhalefetin başına getirilmiştir. Muhammed b. Hişam, hacip Abrurrahman b. Mansur el-Âmirî'nin Leon seferine çıkmasını fırsat bilerek Kurtubalıların da desteğiyle ayaklanmış, Halife II. Hişam'ın yaşadığı Medînetüzzahire'yi işgal edip onu devirmiş ve kendisine biat edilmesini sağlamıştır. H.399 yılında biat alan Muhammed b. Hişam'ın kendisini "Mehdî"(Mehdî-billah) lakabıyla halife ilan etmesi, bu kavramın prestijinden yararlanmak istemesi bakımından dikkat çekicidir.⁵³¹

Tarih boyunca Mehdî olduğunu ilan edenler dînî ve sosyal hayattaki bozulmaları bahane ederek hareketlerinde, beklenen kurtarıcı inanışından güç almışlar ve siyasî iktidarı devirmeye çalışmışlardır. Kimi zaman başarılı oldukları bu girişimlerinde, kimi zaman da büyük yenilgi almışlardır.⁵³² Endülüs tarihinde bu şekilde gelişen bir Mehdîlik hareketi de İbn Tûmert tarafından başlatılmıştır.

Endülüs'te Muvahhidler Devleti'nin kurucusu Muhammed İbn Tûmert (524/1130), önceleri bir dinî ıslahatçı olan fakih bir imamken daha sonra "Beklenen Mehdî" fikrini amacı için kullanarak siyasî bir lider ve devlet başkanı olmuştur.⁵³³ O, otoritesini kabul ettirip taraftar toplayabilmek ve hareketini gerçekleştirebilmek için Şîa'nın imamet teorisinden faydalanmış, "masum imam" ile "Mehdî" fikri arasında bir bağ kurmuştur. Arkasından da yaptığı îmalarla taraftarlarını, beklenen Mehdî'nin

⁵³¹ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyâsî Tarih* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 152; Mehmet Özdemir, "Mehdî Billah el Ümevî", *DİA*, c. 28 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 379.

⁵³² Nazım Büyükbaş, "İmam Şâtıbî'nin el-Muvâfakat ve el-İltisâmı'nda Mehdîlik Anlayışı", *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2008), 486.

⁵³³ Adnan Adıgüzel, *Mağrib Medeniyetinin Zirvesi Muvahhidler Kuruluş Dönemi* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2011), 50.

kendisi olduğu fikrine hazırlamıştır.⁵³⁴ Bunu yaparken halka hitaben yaptığı konuşmalarda sürekli hak ve batıl ehlinin özelliklerini anlatan ayetler ve hadisler okumuş, rivayetleri amacına uygun yorumlamıştır. Böylece kendilerinin apaçık hak yolda, düşmanlarının da sapıklıkta olduğunun propagandasını yaparak öncelikle yol arkadaşlarının sonsuz güvenini kazanmaya çalışmış, onları psikolojik olarak da hareketini savunmaya hazırlamıştır. Bundan sonra onlardan “Mehdî” olarak biat almak ve taraftarlarının koşulsuz itaatini sağlamak daha kolay olacaktır.⁵³⁵

İbn Tûmert, arkadaşlarıyla birlikte, bir yıl kadar sürekli, Mehdîlik’le ilgili rivayetleri gündemde tutmuştur. Bu şekilde, hem içinde bulunduğu Murabitlar Devletinin zâlim bir devlet olduğuna ve yıkılması gerektiğine hem de bu zulmü durdurarak halkı felaha çıkaracak bir kurtarıcı gerektiğine vurgu yapmış, Mehdî’nin gelişinin yakın olduğuna insanları inandırmaya çalışmıştır.⁵³⁶ İbn Tûmert alt yapı hazır olduktan sonra, h. 515 (1121) yılında, bir ağacın altında, Mehdî olarak yandaşlarından biat almıştır. Onun, “Mehdî’nin ortaya çıkışından sonra ilahi gerçekler, vasıtasız olarak Mehdîlerin rüyasında bildirilecektir”⁵³⁷ şeklindeki görüşü, kendisine koşulsuz itaat konusunda önemli destek sağlamış olmalıdır.

İbn Tûmert, yakın zamanda Mehdî gelecek diyerek insanların dikkatini buraya toplamış, hazırlıklarını yapıp hedefine ulaşmak istediğinde, insanların Mehdî için bu hazır bulunuşlukları, onun için bir fırsat olmuştur.

2.5.4. Sûfîlerin İddiaları

Tarih boyunca Mehdîlik fikrinin bazı bölge halkları arasında daha fazla karşılık bulduğu görülmektedir. Farklı zamanlarda fikre olan iltifat artıp azalabilmektedir. Siyasî istikrarsızlığın ve kargaşanın yoğun yaşandığı dönemler, fikrin insanların gündemine yerleştiği, kurtarıcı beklentisine her zamankinden daha çok tutunulduğu zamanlar olmaktadır. Dolayısıyla konu, aynı tarihte yaşayan ilim adamı ve araştırmacıların da ilgi alanına girmektedir. Bu sebeple Mehdîlik konusu, İbn Haldun’un *Mukaddime*’sinde

⁵³⁴ Mehmet Özdemir, *Endülü’s Müslümanları*, 205-206.

⁵³⁵ Adıgüzel, *Mağrib Medeniyetinin Zirvesi Muvahhidler*, 55.

⁵³⁶ Adıgüzel, *Mağrib Medeniyetinin Zirvesi Muvahhidler*, 60.

⁵³⁷ Arthur Stanley Tritton, *İslam Kelamı*, çev: Mehmet Dağ (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 272.

geniş yer bulmaktadır. Mehdî fikrini farklı açılardan ele alıp inceleyen/eleştiren tarihçi yazar, çeşitli örneklerle beklenen kurtarıcı anlayışını insanların dikkatine sunmaktadır. İbn Haldun'un İslam dünyasının ana merkezinden uzakta, sosyal ve siyasî baskıların nispeten az hissedildiği Endülüste büyümüş olması, onun geleneksel söylemin dışına çıkabilmesini kolaylaştırmıştır.⁵³⁸ O, eserinin bir bölümünde Mehdî'nin zuhuru ile ilgili verilen tarihlendirmelerden ve bu iddia ile ortaya çıkanlardan bahsetmektedir.

İbn Haldun eserinde, İfrikiyye'de Batı Afrika ve Zap halkından bazılarının, Fatıma evladından bir Mehdî bekledikleri için, hiç düşünmeden "ben "Mehdîyim" diyerek ortaya atıldığını ve öldürüldüğünü, bir kısmının da hiç delil aramadan bunların peşine düştüğünü anlatmaktadır. Örneğin, Sultan Yusuf b. Yakup zamanında, hicri yedinci yüz yılın dokuzuncu onu içinde (690'lı yıllar), Mehdîliğini ilan eden Tuveyrizî ismiyle tanınan bir sofiden bahsetmektedir. Yine İbn Haldun eserindeyedinci yüzyılın sonunda Fatıma evladı olduğunu söyleyerek Mehdîliğini ilan eden, Gumare'den olan pek çok kişiyi peşine takarak Fas ve Mezemme Şehirlerine girip oraları talan eden ve sonunda da hileyle öldürülen Abbas isminde bir kişiyi anlatmaktadır.⁵³⁹

Yukarıdaki örnekler, İbn Haldun'un yaşadığı dönemin özellikleri düşünüldüğünde⁵⁴⁰ Mehdî konusunun her tür sıkıntının arttığı karanlık zamanlarda daha çok gündeme geldiği şeklindeki iddiayı desteklemektedir.

İslam kültüründe beklenen kurtarıcı inancının farklı coğrafya ve kesimlerde yayılması ve de yerleşmesinde en etkin kesim belki de mutasavvıflardır. Bu sebeple ahir zaman eskatolojisi kapsamında Mehdî, Mesîh, Deccâl, kıyamet gibi konularda en çok söz söyleyenlerin de bunlar olduğunu görürüz. İbn Haldun, Mutasavvıflara göre deccâlin zuhuru, Muhammedî günün 743 (1342) yılında olacaktır⁵⁴¹ der. Bunlar, Muhammedi günün Hz. Peygamberin vefat ettiği gün başlayıp bin tarihinde sona

⁵³⁸ Cemil Hakyemez, "Günümüz İran Şiîliğinde Mehdî Beklentisinin Siyasî Boyutu", *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2008), 516.

⁵³⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 818-819.

⁵⁴⁰ İbn Haldun, h. VIII. yüzyılda Kuzey Afrika ve Endülüste devletlerde siyasî istikrarsızlık ve karışıklığın, taht kavgalarının ayyuka çıktığı, üstelik bu devletlerin aynı zamanda birbirleriyle sürekli bir mücadele içinde olduğu bir dönemde Tunus, Cezayir, Endülüs, Fas ve Kahire'de yaşamıştır. Buradaki Kabilelerle iletişiminin iyi olması sebebiyle de bu dönemin kültürüne ve tarihine de vakıf olabilmıştır. Geniş bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "İbn Haldun", *DİA*, c.19: 538-543 (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 538-543.

⁵⁴¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 812; Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdî Tassavurları*, 33.

ereceğine inanırlar.⁵⁴² Mutasavvıflardan bazıları, Muhammedî Günün (Yevm-i Muhammed) yarısının beş yüz yıl olduğunu, Hz. Peygamber'in vefatından beş yüzyıl geçince Mehdî'nin ortaya çıkacağını müjdelemişlerdir. Ancak o gün geldiğinde zuhur gerçekleşmeyince yeni tarih vermeye devam etmişlerdir.⁵⁴³

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (638/1240), Mehdî hakkında en çok söz söyleyen düşünürlerden biridir. O *Anka-i Mağrib* adlı eserinde Mehdî'ye "Hatemü'l Evliya" yani "velilerin sonuncusu" adını vermiş ve ondan, Hz. Peygamber'in bir hadisine istinaden "Gümüş Kerpiç" diye bahsetmiştir. Ayrıca İbn Arabî, Mehdî'nin Cümel (ebced) hesabına göre 683/1284 yılında zuhur edeceği bilgisini vermektedir.⁵⁴⁴ Yani ona göre Mehdî, hicretin 7. yüzyılında, hicretten HICIF (H=600+F=80+C=3=683) senenin geçmesiyle ortaya çıkacaktır.⁵⁴⁵ İşaret edilen zaman geldiğinde zuhur gerçekleşmeyince mukallidleri bu kez, bahsedilen bu tarih Mehdî'nin zuhur tarihi değil doğum yılıdır diyerek onun göreve başlamasının, 710/1310 yılında 26 yaşında iken olacağını iddia etmişlerdir.

İbn Haldun, İbni Ebi Vatıl'ın İsa'nın tekrar gelişiyile ilgili bir tarihlendirmesini de aktarır. İbni Ebi Vatıl, İsa'nın, Muhammedi günün dörtte birinin üçü geçtiğinde, bir ikinci namazı vaktinde ineceğini söyler.⁵⁴⁶

Mehdîlik konusunda çalışma yapan müelliflerden biri de, Mısırlı âlim ve aynı zamanda bir sûfî olan Şa'rânî (973/1565)'dir. O, Osmanlı'nın Mısır'ı Memlüklerden almasından sonra Müslümanlar arasında ortaya çıkan kargaşa, ayrışma ve tartışmalardan son derece rahatsız olmuş, ömrünü ümmetin birliği ve beraberliği için çaba harcayarak geçirmiştir. Hicrî onuncu yüzyılın sonlarında bu tartışma ve ayrışmaların yoğun olduğu bir zamanda yaşayan Şa'rânî, Mehdî'nin zuhuruyla ilgili bir tarih vermekte, Mehdî'nin zuhurunun hicri on birinci yüzyılda olacağını iddia etmektedir.⁵⁴⁷

⁵⁴² İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 813.

⁵⁴³ İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 813.

⁵⁴⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 811-812.

⁵⁴⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 812; Sarıkçioğlu, *Dinlerde Mehdî Tassavurları*, 33.

⁵⁴⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, II: 815.

⁵⁴⁷ Ebü'l-Berakât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî, *Mektubât* (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2014), 267-268; Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdîlik*, 171.

Şa'rânî'nin çağdaşı olan Hindistanlı sufi ve hadis âlimi Muttakî el-Hindî (ö. 975/1567) ise, *el-Burhân fî Alâmâtî Mehdîyyi Âhiri'z-Zaman* adlı eserinde Mehdî'nin zuhur zamanıyla ilgili bazı rivayetleri naklettikten sonra burada iki yüzyıl sonra geleceğini bildiren rivayetleri açıklayarak bahsedilen iki yüzyılın binden sonraki iki yüzyıl olduğunu söyler. Muttakî el-Hindî böylece Mehdî'nin ortaya çıkış tarihini hicri on ikinci yüzyıl olarak belirler.⁵⁴⁸

Mehdî'nin zuhuruyla ilgili yorumu ve tarihlendirmesiyle dikkat çeken bir başka müellif, Müceddidü'l-Elfi's-Sani olarak da bilinen İmam Rabbani (ö. 1034/1624)'dir. O, Allah'ın Hz Peygamberden önce her bin yılda müceddid olarak bir ulu'l-azm peygamber gönderdiğini ve şeriatını o peygamber vasıtasıyla yenilediğini, Hz. Muhammed'in son peygamber olması sebebiyle artık müceddid bir peygamber gelmeyeceğini bu sebeple de onun müjdelediği Mehdî'nin şeriatı tam olarak tamamlamak için geleceğini iddia etmektedir. İmam Rabbani'ye göre Mehdî, bahsedilen misyonuyla Hz. Peygamberden sonraki bin yıl bittikten sonra ikinci bin yılın başında zuhur edecektir.⁵⁴⁹ Ayrıca peygamber müjdesi olan Mehdî'nin, ortaya çıktığı dönemdeki evliyaullahın onunla aynı dönemde yaşamalarından dolayı Hz. Peygamberden sonraki bin yılda yaşayan evliyaullahtan daha üstün olduğunu savunur.

İmam Rabbani'nin bizzat kendisinin, Mehdî'nin zuhuru için belirlediği tarihte yaşaması, yukardaki karşılaştırmayı yapması, "kendisini bin yılın müceddid Mehdîsi olarak sunmak istemesi olabilir mi?" sorusunu akla getirmektedir.⁵⁵⁰

2.5.5. Selçuklu ve Osmanlılarda Mehdîlik İdiaları

2.5.5.1. Baba İlyas

Anadolu Selçukluları döneminde Baba İlyas'a bağlı Türkmenlerin Orta ve Güneydoğu Anadolu'da başlattığı dinî-tasavvufî harekette konumuz açısından hatırlanması gereken tarihî bir tecrübedir.⁵⁵¹ 637-638/1239-1240 yıllarında başlayan Babaîler isyanı karakteristik olarak "mesiyanik" özellik taşır. Her mesiyanik hareketin

⁵⁴⁸ Muttakî el-Hindî, *el-Burhân*, 146; Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdîlik*, 172.

⁵⁴⁹ İmam Rabbani, *Mektûbat'ı Rabbânî*, çev: Abdulkadir Akçipek, c.I: 209. Mektub, (İstanbul: Merve Yayınevi, 'y.y. '), 440.

⁵⁵⁰ Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdîlik*, 193.

⁵⁵¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîlik", *DİA*, c. 4 (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 373.

ortak noktaları ve gelişim aşamaları vardır. Babaîler İsyânında da bu nitelikler görülmektedir: Zulme uğramış, adalet bekleyen ve bunu sağlayacak bir ilahi görevlinin geleceğine inandırılan bir kesim; bu kitlenin inanması için oluşturulan, beklenen kurtarıcıyı tasvir eden rivayetler ve menkıbeler bu harekette de görülmektedir.⁵⁵² Aslında Baba İlyas Horasanî Mehdî'den ziyade, resûl olarak ortaya atılmıştır. Ancak buradaki resullük, İslam ilahiyatındaki resûllükle aynı mahiyette değil, daha çok Mehdî ya da Mesîh benzeri bir iddiadır.⁵⁵³

2.5.5.2. Hurûfîlerin İddiaları

a. Fazlullah Hurûfî

14. yüzyılda taraftarlarınca Mehdî olduğuna inanılan, aynı zamanda Hurûfîliğin kurucusu olan Fazlullah Esterabadî (796/1394)'nin hareketi de konumuz açısından önemlidir. Müntesibleri ona, Hz. Peygamber'in 756/1355 yılında rüya tabir etme bilgisini verdiğini, 780/137 yılında da harf ilminin verildiğini iddia ederler.⁵⁵⁴ Fazlullah, Tebriz'de iken gördüğü bir rüya ile uluhiyyet devrinin başladığını, nübüvvetin ve velayetin kendisinde cem edildiğini iddia eder. O, rüyasında Hz. Âdem, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'i Allah'ın halifeleri olarak gördüğünü söyler. Aynı rüyada kendisini de peygamber ve velilerin sonuncusu olarak, aynı zamanda da Mehdî ve Mesîh olarak gördüğünü söyler.⁵⁵⁵ Hurûfîlerden bazılarına göre, Fazlullah'a rüya tabir bilgisi, şâri olan Hz. Peygamber tarafından verilmiştir. Bu sebeple de onun rüyaları bağlayıcıdır.

Fazlullah Hurûfî, "İsa b. Meryem'den başka Mehdî yoktur" hadisine dayanarak, Mesîh ve Mehdî'nin aynı kişi olduğunu söyler. Böylece Müslümanlarca beklenen Mehdî ve Mesîh'in özelliklerinden daha fazla unsurun kendisinde mevcut olduğunu gösterebilecektir.⁵⁵⁶ Fazlullah Hurûfî'nin taraftarlarından bazıları Hz. İsa'nın (Fazlullah'ın), h. 800⁵⁵⁷ yılında zuhur ettiğini, Muhammed'in sancağını getirerek

⁵⁵² Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyânı*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000), 146.

⁵⁵³ Ocak, *Babaîler İsyânı*, 145.

⁵⁵⁴ Hüsamettin Aksu, "Fazlullah-ı Hurûfî", *DİA*, c.12 (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 278; Fatih Usluer, *Hurûfîlik İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2009), 38.

⁵⁵⁵ Usluer, *Hurûfîlik*, 38.

⁵⁵⁶ Hasan Hüseyin Ballı, *Hurûfîliğin Doğuşu ve Fazlullah Hurûfî*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2013), 138.

⁵⁵⁷ Ballı burada bahsedilen h. 800 yılının, h.8. asır olabileceğini çünkü Fazlullah'ın 800 yılında hayatta olmadığını söylemektedir. Ballı, *Hurûfîliğin Doğuşu ve Fazlullah Hurûfî*, 142.

hakikatleri beyan ettiğini söylemişlerdir.⁵⁵⁸ Bunlar, onun vefatının ardından rivayetleri yorumlayarak Fazlullah Hurûfî'nin hem Mesîh hem de Mehdî olduğunu delillendirmeye çalışmışlardır.⁵⁵⁹

b. Şeyh Bedreddin

Mehdiliğin cazibesine kapılarak bir isyan hareketi başlatanlardan birisi de Şeyh Bedreddin (823/1420) olarak tanınan, aynı zamanda bir Osmanlı fakihî ve mutasavvıfî olan Bedreddin Simâvî'dir.⁵⁶⁰ Tebriz'de Hurûfî çevrelerle temasa geçmiş olması sebebiyle⁵⁶¹ tasavvufî fikirlerden etkilenmiş, Timur İstilasından sonra ortaya çıkan kargaşa, sosyal ve siyasal çöküş, onun “dünya cenneti” kuracak bir Mehdî beklentisine girmesine sebep olmuştur. “Anadolu Olaylarına Baykuş Çılgılığı” adlı risalenin yazarı olan Abdurrahman b. Ali el Bistami (ö.1431)'nin, sözkonusu risalesini Şeyh Bedreddin'e okutarak, burada bahsedilen Mehdî'nin o olduğuna, Şeyh Bedreddin'i ikna ettiği ve içinde yaşadığı şartların ve ortamında etkisiyle, “Sahibu'z-Zuhur”un kendisi olduğuna dair şuur altında bir inanç oluşturduğu yönünde iddialar bulunmaktadır. Aynı zamanda onun isyan hareketinde Mehdî inancının etkisinin olduğu da ileri sürülmektedir.⁵⁶²

2.5.5.2. Mehdî'yi İstanbul'un Fethi İle İlişkilendirenler

Hem Ehl-i Sünnet içinde addedilen gruplardan bir kısmı tarafından, hem de Şîa'nın kollarının çoğu tarafından kabul gören yukarıdaki ve benzeri rivayetler, insanların Mehdî'nin, Mesih'in, Deccâlin, kıyametin vb. gelişi için verilen tarihlerin yanlış çıktığı zamanlar için veya yanlış çıkma ihtimaline karşı üretilmiş olma ihtimalini düşündürmektedir. Aşağıda bahsedeceğimiz, “...İstanbul'un Fethinin ve Deccâlin çıkmasının yedi ayda olacağı”nı bildiren rivayet de yine insanların içinden çıkmak için çeşitli tevellere başvurmak zorunda kaldıkları rivayetlerdendir.

Hiz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerde Konstantiniyye'nin (İstanbul) fethinin önemi vurgulanmıştır. Bazı rivayetlerde de Konstantiniyye ve Deylem'in

⁵⁵⁸ Usluer, *Hurûfîlik*, 373.

⁵⁵⁹ Usluer, *Hurûfîlik*, 363.

⁵⁶⁰ Bilal Dindar, “Bedreddin Simâvî”, *DİA*, c. 5 (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 331.

⁵⁶¹ Ocak, *Osmanlı toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, 206.

⁵⁶² Ocak, *Osmanlı toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, 229.

fethinin Mehdî tarafından gerçekleştirileceği vurgulanmaktadır.⁵⁶³ Hatta bu konu tefsir kaynaklarımıza da girmiştir. Taberî'nin Bakara Sûresi 114. Ayet'in tefsirindeki yorumu bu konuya örnek olarak verilebilir. Ayette "Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasını engelleyen için dünyada rezillik, ahirette büyük azab" olacağından bahsedilmektedir. Taberî eserine aldığı bir rivayetde, dünyadaki rezilliğin "Mehdî'nin geldiğinde Konstantiniyye'yi fethedip onları öldürmesi" olduğu söylenmektedir.⁵⁶⁴

Başka bir rivâyetde de, "Büyük savaş, Konstantiniyye'nin fethi ve Deccâlin çıkması yedi ayda olur"⁵⁶⁵ ayrıca "Konstantiniyye'nin fethedilmesiyle kıyamet yanyanadır"⁵⁶⁶ denmektedir. Mehdî, Deccâlin çıkmasının hemen akabinde zuhur edip, Deccâlle mücadele edeceğine göre Mehdî'nin çıkışının İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra olacağı konusunda bir tarihlendirme de dikkat çekmektedir.

İstanbul Müslümanlar tarafından fethedilmiştir ancak ne Müslümanların üzerinde birleştiği fitneci Deccâl, ne de dünyayı ıslah edip, İslamı hakim kılacak olan Mehdî ortada yoktur. O zaman bir açıklama gerekmektedir. Ya bu fetih gerçek bir fetih değildir ya da bu fetih gerçekleştirenler, rivayette bahsedilen gerçek Müslümanlar değildir. Bu durumdan çıkış olarak da İstanbul Müslümanların elinden tekrar çıkacak ve Mehdî tarafından son kez fethedilecektir⁵⁶⁷ denilmiştir. Hatta son yüzyılda vefat eden kıymetli âlimlerimizden "İstanbul'u Mehdî fethedecek" düşüncesiyle "İstanbul'u eşkıya-i Türk fethetmiştir; dolayısıyla bu fetih sayılmaz" diyenler de olmuştur.⁵⁶⁸

⁵⁶³ İbn Mâce, *Sünen*, Cihad 11.

⁵⁶⁴ Ebî Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîr'ut-Taberî Câmîu'l-Beyân fî te'vilü'l-Kur'ân* (Beirut-Lübnan: DKİ, 1992), 548.

⁵⁶⁵ Ebû Dâvud, *Sünen*, Melahim 3-4; Tirmîzî, *Sünen*, Fiten 58; İbnMâce, *Sünen*, Fiten 35; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek ale's-Sahihayn* (Beirut: DKİ, 1990/1411), IV: 473, (h.no: 8313).

⁵⁶⁶ Tirmîzî, *Sünen*, Fiten 58; Müslim, Fiten 9.

⁵⁶⁷ Enîsî'nin, *Menâkıb-ı Akşemseddin* adlı eserinde naklettiği bir hadise ilginçtir. Fatih Sultan Mehmet tahta geçtikten sonra devlet adamlarını ve alimleri başkent Edirne'de toplar. Onlara İstanbul'u fethetme düşüncesini açar ve görüşlerini talep eder. Ancak ulema "İstanbul'un fethinin Mehdî tarafından gerçekleştirileceği" rivayetini ileri sürerek itiraz eder. Durumu öğrenen Akşemseddin epey münakaşa ettikten sonra, İstanbul'u önce Fatih'in fethedeceğini sonra Frenklerin tekrar alacağını, Mehdî'nin İstanbul'u onların elinden alacağını söyleyerek onları ikna eder. İlhan, *Mehdilik*, 148-149.

⁵⁶⁸ Bünyamin Erul, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı* (İstanbul: Kuramer, 2017), 175.

2.5.5.3. Sabatay Sevi

Çalışmamızın bu bölümünde, 1626'da İzmir'de doğup, 1676 yılında Berat'ta sürgünde iken ölen ve bugün bile hala taraftarları bulunan Sabataycılık hareketinin ilk temsilcisi olan Sabatay Sevi'den⁵⁶⁹ de bahsetmek yerinde olacaktır. İzmirli bir Haham olan Sevi, okuduğu kitapların etkisiyle kendisinin Mesih olduğuna inanmış, uzun zaman hazırlık yaptıktan sonra, 1648 yılında 22 yaşında iken İzmir'de Mesihliğini ilan etmiş ve kendisine epeyce de taraftar bulmuştur. Bu yıllarda Doğu Avrupa'nın birçok bölgesinde zulüm gören Yahudiler arasında Mesih beklentisinin iyice artmış olması taraftar bulmasında etkili olmuştur. O çıkışıyla en büyük Mesihçilik hareketlerinden birine yol açmış, Müslüman olduktan sonra da Dönme cemaatini kurmuştur.⁵⁷⁰ Sürgünde iken ölen Sevi'nin taraftarlarından bazıları, onun ölmediğine deniz kenarında bir mağaraya girerek gözden kaybolduğuna, zamanı gelince gelerek görevini tamamlayacağına inanmaktadır.⁵⁷¹

Ayrıca Türk-Osmanlı bilim adamı olan ve tarih, coğrafya, bibliyografya ve de biyografya ile ilgili çalışmaları ile ünlü olan Katib Çelebi (1067/1657)'nin *Keşfü'z-Zünûn*'unda da Mehdî'nin gelişiyle ilgili bir tarih bulunmaktadır. Bu eserde Katib Çelebi, Mehdî'nin h. 900'ün başlarında görüneceği şeklinde bir rivayete yer vermektedir.⁵⁷² Bu rivayete göre miladî 1600'den önce Mehdî'nin gelmiş olması gerekmektedir.

2.5.6. Son Dönem Mehdîlik İddiaları

2.5.6.1. Bâbîlerin/Bahâîlerin İddiaları

Bâbilîğin teşekkülünde önemli bir yere sahip olan Seyyid Kâzım Reştî (1259/1843), iki Muhammedî çağın varlığından bahseder. Birincisi şeriatın kemal devri olan zevâhir çağıdır ve hicri on ikinci asrın bitmesiyle bu dönem sona ermiştir. İkincisi ise batınî gerçeklerin ortaya çıktığı çağdır. Seyyid Kâzım Reştî ve arkadaşlarının bildiği bu batınî gerçekler yeniçağın habercisidir. Seyyid Kâzım Reştî'nin bu konudaki ifadesi

⁵⁶⁹ Mehmet Şevket Eygi, *Yahudi Türkler yahut Sabataycılar* (İstanbul: Zvi Geyik Yayınları, 2000), 46.

⁵⁷⁰ Cengiz Şişman, "*Sabatay Sevi*", *DİA*, c. 35 (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 334.

⁵⁷¹ Şişman, "*Sabatay Sevi*", *DİA*, 335.

⁵⁷² Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn* (Beyrut: DKİ, 1941), II: 1030.

dikkat çekicidir: O, müntesiblerine, yakında zuhuru beklenen Mehdî'nin aralarında yaşadığını, ortaya çıkmasının çok yakın olduğunu ve Mehdî için ruhların temizlenilerek hazırlık yapılması gerektiğini, ancak bu şekilde onu görebileceklerini söylemektedir. Seyyid Kâzım Reştî ayrıca, sürekli aramaları gereken bu kâmil kişinin cemâlinin, kendisi bu âlemden ayrılmadıkça görülemeyeceğini iddia etmektedir. Yani Mehdî'nin alenen görünmesi, Seyyid Kâzım Reştî'nin ölümünden sonra olacaktır.⁵⁷³ Taraftarlarına onu arayıp bulmalarını tavsiye etmiştir.⁵⁷⁴ O, bu iddiasıyla kendisinden sonra inandığı davanın lideri olacak olan Mirza Ali Muhammed'e işaret etmiş olabilir mi bilmiyoruz ancak Seyyid Kâzım Reştî'nin 1259/1843 yılında ölümünden sonra Mirzâ Ali Muhammed, mevcut durumu değerlendirmiştir. O, 23 Mayıs 1844 tarihinde, kendisinden önce Seyyid Kâzım Reştî tarafından hazırlanmış olan ortamda, Mehdî'nin zuhurunu bekleyen insanlara, önce Mehdîyyu'l-Muntazar'ın bâbı olduğunu, onun emir ve yasaklarını kendilerine ulaştıracağını söylemiştir.⁵⁷⁵ O, daha sonra da aynı yıl hac için gittiği Mekke'de Hz. Peygamber tarafından müjdelenen "Beklenen Mehdî"nin, kendisi olduğunu ilan etmiştir.⁵⁷⁶

Mirza Ali Muhammed'in kendisinin zuhuru beklenen Mehdî olduğunu açıkladığı tarih önemlidir. O, bu tarihi seçerken diğer dinlerdeki "Bin Yıl" inancının İslam kültürüne yansıyan şeklini kullanmıştır. Halk arasında konuşulan, "Nebî kabrinde bin yıl kalmayacaktır" şeklindeki rivayetten dolayı, artık Mehdî'nin zuhur zamanının geldiği düşünülmektedir. İçinde bulunduğu şartlar da rivayetlerde anlatılan Mehdî'nin geleceği ortamın özelliklerini taşımaktadır. O, bu fırsatı değerlendirerek iddiasını ortaya atmıştır. Ancak iddiasının temeline, Hz. Peygamber'in hicretiyle başlayan bin yılı değil, Şîa'nın on ikinci imamının gaybete girdiği tarih olan 260 yılını koymuş ve 1260/1844 yılında, önce Mehdî'ye götüren bâb olduğunu; sonra Mehdîyyu'l Muntazar olduğunu; en sonunda da beklenenin sadece Mehdî değil, yeni bir peygamber olduğunu söylemiştir. Akabinde Kur'an'ın neshedildiğini, İslam şariatının kalktığını ilan etmiştir.⁵⁷⁷

⁵⁷³ Ethem Rûhi Fırlalı, *Bâbilik Bahâilik* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10.

⁵⁷⁴ Mustafa Öz, "İslam Dünyasında Ortaya Çıkan Senkretik Akımlar", *Yaşayan Dünya Dinleri*, 459.

⁵⁷⁵ Fırlalı, *Bâbilik Bahâilik*, 16-17.

⁵⁷⁶ Ethem Rûhi Fırlalı, "Bahâilik", *DİA*, c.4 (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 465; Öz, "İslam Dünyasında Ortaya Çıkan Senkretik Akımlar", *Yaşayan Dünya Dinleri*, 460.

⁵⁷⁷ Fırlalı, *Bâbilik Bahâilik*, 27-28; Fırlalı, "Bahâilik", 465.

Bâbîlik inancına göre, Bâb Ali Muhammed Allah'ın gönderdiği sonuncu kişi değildir. Ondan iki bin bir yıl sonra zuhur edecek bu zaman zarfında onun öğretileri geçerli olacaktır. Ancak Bâb Ali Muhammed'den on bir yıl sonra 21 Nisan 1863 tarihinde Mirza Hüseyin Ali, kendisinin Bâb tarafından geleceği bildirilen, Bâbîlerin beklediği kişi olduğunu ve hareketinin de Bahâîlik olduğunu ilan etmiştir. Bundan sonra, geleceği haber verilen son kişinin iki bin bir yıl sonra ortaya çıkacağına inanan Bâbîler arasında büyük anlaşmazlıklar zuhur etmiştir.⁵⁷⁸

2.5.6.2. Kâdiyânîliğin İddiaları

Mirza Gulam Ahmed'in (ö. 1908) başlattığı bir hareket olan Kâdiyânîlik adlı fırka da Mehdîlik fikriyle ortaya çıkmıştır.⁵⁷⁹ Onun döneminde (1987 yılında) insanlar arasında, gelecek hicrî yüzyılın (h.14. yüzyıl) başlarında, Beklenen Mehdi'nin zuhur edeceği ya da vaad olunmuş Mesîh'in geleceği beklentisi artmış durumdadır. İnsanlar Mehdî'yi beklemektedir çünkü İngilizlere karşı gerçekleşen ve Müslümanların ezilmesine sebep olan Sipahi ayaklanmasının intikamını almak istemektedirler.⁵⁸⁰ Bu durumun farkında olan Gulam Ahmed, önce yaşadığı zahidane bir hayatla ve yaptığı çalışmalarla insanları yanına almaya çalışmıştır. Sonra 1885 yılında, kendisini yaşadığı asrın müceddidi olarak ilan etmiştir. Bundan kısa bir süre sonra, taraftarlarından biat alarak kendi cemaatını kurması için Allah'tan emir aldığını açıklamış bu yönde girişimlerde bulunmuştur. 1891 yılında ise yine Allah'tan aldığı vahiylerle İsa'nın normal bir şekilde öldüğü haberini aldığını bildirmiş ve Müslümanların beklediği "Mehdî" ve "Mesîh'in kendisi olduğunu ilan etmiştir.

Mirza Gulam Ahmed, 1904 yılında, senkretik bir din anlayışı benimsemiş, kendisinin, Hristiyanların beklediği Mesîh, Müslümanların kurtarıcısı olan Mehdî ve Hindûların Krişnası olduğunu alenen duyurmuştur.⁵⁸¹

⁵⁷⁸ Öz, "İslam Dünyasında Ortaya Çıkan Senkretik Akımlar", *Yaşayan Dünya Dinleri*, 460.

⁵⁷⁹ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1997), 395.

⁵⁸⁰ Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*, 166.

⁵⁸¹ Fığlalı, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*, 168; Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, 397.

2.5.6.3. Said’i Nursî ve Müntesiplerinin İddiaları

Yukarıda görüldüğü gibi bu aşırı yorumlara Batınî ve Felsefî karakterli tasavvuf geleneğinde sıkça rastlanmaktadır. Son dönemde bu yorumlar Said Nursî’de de görülmektedir. O, Mehdî’nin ne zaman ortaya çıkacağı meselesine Hutbe-i Şâmiyye diye bilinen hutbesinde değinmektedir. Ona göre Mehdî, ebced ve cifr hesabıyla⁵⁸² h. 1371 senesinden 30 ya da 40 yıl sonra gelecektir. Bu tarih h. 1401-1411, m. 1980-1990 yıllarına tekabül etmektedir.⁵⁸³ Said Nursî, Hz. Peygamber’in hadislerini açıklayanların kendi dönemlerindeki hilafet merkezlerini ve çevresini Mehdî’nin faaliyet alanı olarak gördüklerini ancak son saltanat ve hilafetin merkezinin İstanbul olması sebebiyle, Mehdî’nin faaliyetlerinin İstanbul’da olacağını bildirmiştir.⁵⁸⁴

Said Nursî’nin açıklamalarında dikkat çeken bir başka husus, onun iki tür Mehdî algısıdır. Ona göre, ahir zamanda gelecek olan “Büyük Mehdî” ve “Büyük Mehdî”nin görevlerini her biri bir cihetten yerine getiren ve daha önce gelmiş olan “küçük Mehdîler” vardır.⁵⁸⁵ O bu ifadeleriyle kendisinin de bu küçük mehdîler arasında görülmesini istemiş olabilir mi? Sorusu zihnimize düşmekle birlikte daha açık olan bir şey var ki, Saîd Nursî kendisini Hz. İsa ve Mehdî’ye zemin hazırlayan bir nefer olarak görmekte ve şöyle demektedir. “O, ileride gelecek acib şahsın hizmetkarı, ona yer hazır edecek bir dümdarı (ordunun arkasındaki kuvvet) ve o büyük kumandanın pişdar (önde giden, öncü) bir neferi olduğumu zannediyorum”⁵⁸⁶ demektedir. Ona göre kendisinin başlattığı imanî hareketin tohumları, ahir zaman Mehdîsi ile sümbüllenecektir.⁵⁸⁷ Yine

⁵⁸² İmam Şâtıbî, hurifiliğin ve cifrın geçersizliğini, böyle bir ilmin olabilmesi için vahyin ilk muhataplarının bu ilmi bildiklerine, harflere belli sayılar yükleyerek zaman belirlediklerine veya tarih düştüklerine dair verilerin olması gerektiğini söylemiş, bu hesaplamalarla insanların akıllarının çelindiğini anlatır. Ebû İshak İbrahim b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî el-Gırnatî, *Muvâfakât*, çev: Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), III: 383-384; Büyükbaş, “İmam Şâtıbî’nin el-Muvâfakat ve el-İltisâmı’nda Mehdîlik Anlayışı”, 493.

⁵⁸³ Said Nursî, *Hutbe- Şâmiyye* (İstanbul: Envâr Neşriyat, 1990), 21; Mustafa Öztürk, “Beklenen Kurtarıcı (Mehdî) İnançının Günümüze Yansımalarına Genel Bir Bakış”, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı* (İstanbul: Kuramer, 2017), 372.

⁵⁸⁴ Gümüsel, “Beklenen Mehdî Hakkında Tüm İslam Alimlerinin Görüşleri”, *Yaşanan Ahir Zaman*, 287.

⁵⁸⁵ Gümüsel, “Beklenen Mehdî Hakkında Tüm İslam Alimlerinin Görüşleri”, *Yaşanan Ahir Zaman*, 304.

⁵⁸⁶ Yakup, “Ahir Zaman Şahısları Neden Tanınmıyor?”, *Yaşanan Ahir Zaman*, 59.

⁵⁸⁷ Gümüsel, “Beklenen Mehdî Hakkında Tüm İslam Alimlerinin Görüşleri”, *Yaşanan Ahir Zaman*, 322-326.

o, Mehdî'nin "ben Mehdî'yim" demeyeceğini, onun imanının nuru ile tanınacağını söylemektedir.⁵⁸⁸

Said Nursî, Kastamonu Lahikası'nda "Hakiki beklenen ve bir asır sonra gelecek olan o zat..." ifadeleriyle, Müslümanlar tarafından beklenen Mehdî'nin henüz gelmemiş olduğunu ancak kendi döneminden bir asır sonra yani h. 1400'lü yıllarda geleceğini ifade etmektedir.⁵⁸⁹ O, bu ve bunun gibi pek çok açıklamasında Mehdî'nin geliş zamanının hicrî bin dört yüzlerin başı olduğunu bildirmiştir.⁵⁹⁰

Said Nursî müntesiblerinden bazıları, ahir zamanla ilgili olarak Kur'an'dan bazı ayetlerin bazı bölümlerinin ebced hesabıyla hicrî 1400'lü yılları işaret ettiğini söylemekte ve bu şekildeki bir hesapla Mehdî'nin gelişinin aşağı yukarı belirli bir döneme işaret ettiğini iddia etmektedir. Şöyle ki:

"...ve kimi dilerse dosdoğru yola yöneltip-iletir..."(Yunus:10/25) cümlesindeki harflerin ebced değeri, hicrî 1422, miladî 2001'e denk gelmektedir. Bakara Sûresi 247. Ayet'te "Allah size Tâlut'u gönderdi" cümlesinin harflerinin değeri hicrî 1420, miladî olarak 1999 tarihine denk gelmektedir. Saf Sûresi 9. Ayet'te ki "...onu (İslam'ı) bütün dinlere Üstün kılacaktır..." ifadesi, hicrî 1410, miladî 1989 yılına denk gelmektedir.

Yine "...ondan önce ise onlar apaçık bir sapıklık içindeydiler..." (3/164), hicrî 1434, miladî 2012 tarihine; "...oysa onlar bundan önce apaçık bir sapıklık içindeydiler..." (62/2), hicrî 1434, miladî 2012 tarihine; "...nur üstüne nurdur. Allah kim dilerse onu kendi nuruna iletip- yöneltir...(24/35), hicrî 1410, miladî 1989 yılına denk gelmektedir.

Burada bu şekil hesaplamaya tabi tutulan ayetlerin hepsini zikretmemekle birlikte ortaya çıkan sonuçlardan bir kısmına daha işaret etmekle yetineceğiz. Buna göre, 1405/1985; 1427/2007; 1440/2018; 1426/2005; 1400/1979; 1402/1981 tarihlerinin Mehdî'nin geliş tarihi olarak hesaplandığı görülür.⁵⁹¹

⁵⁸⁸ Yakup, "Ahir Zaman Şahısları Neden Tanınmıyor?", *Yaşanan Ahir Zaman*, 101.

⁵⁸⁹ Gümüsel, "Beklenen Mehdî Hakkında Tüm İslam Alimlerinin Görüşleri", *Yaşanan Ahir Zaman*, 327-328.

⁵⁹⁰ Gümüsel, "Beklenen Mehdî Hakkında Tüm İslam Alimlerinin Görüşleri", *Yaşanan Ahir Zaman*, 555-558.

⁵⁹¹ Gümüsel, "Beklenen Mehdî Hakkında Tüm İslam Alimlerinin Görüşleri", *Yaşanan Ahir Zaman*, 561-565.

Bu konuda dikkatimizi çeken diğere bir hususa daha değinmek isteriz: Ebced hesabıyla, ahir zaman ve Mehdî'nin ortaya çıkışına dair hesaplamaya konu olan ayetlerin bir keyfîlikle hesaplamaya tabi tutulduğu, istenen sonucu almak için ayetlerin farklı biçimlerde hesaplandığı, (mesela kimi zaman tenvinler hesaplamaya tabi olmazken kimi zaman hesaplandığı) görölmektedir.

Mehdî'nin ortaya çıkışıyla ilgili rivâyetler bağlamında bir tarihlendirmeyi de Saîd Nursî müntesiblerinden bir müellif yapmaktadır. Şöyle ki: O, Hz. Muhammed (s.a.s.) “Dünyanın ömrü, ahiret günlerinden yedi gündür buyurmuştur” ve Hac suresi 47. Ayette geçen “Rabbin katında bir gün sizin saydıklarınızdan bin gün gibidir” ayetinin desteği ile “dünyanın yedi bin yıllık” ömrünün olduğunu söylemiştir. O, buradaki yedi bin yılın dünyanın gerçek yaşı olmadığını ancak insanlık tarihi için önemli olan belli bir olaydan sonra başlatılan Nuh Tufanı gibi bir tarih olabileceğini söylemektedir. Ayrıca, Ahmed b. Hanbel (241/855)'in *İlel* adlı eserinde naklettiği “dünyadan beş bin altı yüz yıl geçmiştir” şeklindeki rivâyeti delil göstererek, Muhammed Ümmeti'nin ömrünün (7000-5600=1400) hicri bin dört yüze kadar olduğunu söylemektedir. Bu tarihin m. 1980 yılına denk geldiğini dünyanın eceli olan bu tarihte Mehdî'nin gelmiş olması gerektiğini ancak hala Mehdî'nin gelişinin beklendiğini söylemektedir. O, Mehdî'nin zuhurunun gecikme sebebini ise şöyle açıklar: Peygamber (s.a.s.)'in, “Dünyanın bir günlük ömrü bile kalmış olsa, Cenâb-ı Hak, Mehdî'yi gönderip İslam'ı hâkim kılması için dünyanın ömrünü uzatacaktır”⁵⁹² sözü gereğince, vazifeye hazır bekleyen Mehdî'nin vazifesini yapması için ortam uygun değildir ve müsait hale gelmesi bekleniyordur. Bu sebeple kıyâmetin kopması da bir müddet ertelenecektir⁵⁹³ demektedir. Yukarıdaki rivayet Ehl-i sünnet'in kaynaklarında geçen bir rivayettir. Aslında bakıldığında “beda” fikri⁵⁹⁴ Ehl-i sünnet'te kabul görmez ancak bu rivayetle üstü kapalı bu fikre kapı araladıklarını da gösterir. Burada birçok soru sorulabilir:

1-Mehdî'nin gelişi için ortam neden hazır değildir?

⁵⁹² Ebû Dâvud, *Sünen*, Mehdî 1; Tirmîzî, *Sünen*, Fiten 52: 2231, 2232.

⁵⁹³ Arslan, Deccâl, *Mehdî ve Mesîh*, 131-133.

⁵⁹⁴ Bedâ: Şfa firkalarına göre Allah'ın ilim, irade ve tekfin sıfatlarında değışiklik olabileceğini ifade eden bir kelam terimidir. Allah'ın belli bir şekilde gerçekleşeceğini haber verdiği bir olayın sonradan başka şekilde gerçekleşmesidir. Geniş bilgi için bk. Avni İlhan, “Bedâ Maddesi”, *DİA*, c. 5: 290-291 (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 290.

2-Mehdî zaten zulmün ve karanlığın arttığı zamanda gelmeyecek midir?

3-Hz. Peygamber bu tarihi işaret ettiğine göre gaibden haber veriyordur ve Allah'ın bilgisi dahilinde olması gerekir. O zaman Allah, bu tarihte ortamın Mehdî için hazır olmayacağını bilmiyor mudur?

4- Allah, neden Mehdî için uygun olan zamanın tarihini vermez de dünyanın ömrünü uzatma yoluna gider?

Çalışmamızda zaman zaman görüldüğü gibi tarihte hem İslam'dan önceki toplumların hem de Müslüman toplumun kendine hedef belirlediği ancak bu hedeflerin gerçekleşmediği zamanlar hep olagelmıştır. Bu durumda toplumlar, koydukları bu hedeften vazgeçmeyerek ya onu idealize etmiş ve ileri bir tarihe erteleme yapmış ya da makul bir açıklama getirme eğilimi göstermişlerdir. Geleceğe ertelenen bu hedeflerse toplumlar için zaman içerisinde yeni bir umuda dönüşmektedir.⁵⁹⁵ Mehdî'nin gelişiyile ilgili verilen her tarih, bu inançtan beslenen insanlarda yeni bir umud olmuştur, denilebilir.

2.5.6.4. Son Dönem İmamiyye/İsnâaşeriyye'de Mehdîlik

İran'da 1979 yılında İmam Humeynî tarafından gerçekleştirilen İran İslam devrimiyle İran İslam Cumhuriyeti kurulmuş ve velayeti fakih sistemi getirilmiştir. Aynı zamanda devletin resmî mezhebi, İmâmiyye/İsnâaşeriyye olmuştur. İmâmîler, Velayeti fakih, ulemanın icat ettiği bir şey değil, Allah'ın emrettiği bir şeydir, diyerek bu sistemle, gaib imamın yetkilerinin artık ulemanda olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Böylece uyguladıkları tüm politikalar Mehdî adına olabildiği.⁵⁹⁶ Ancak İran'da yaşayan ulemanın tamamının Velayeti Fakih sistemini kabul ettiği söylenemez. Ulemanın içinde, İslam Devleti'nin sadece Mehdî tarafından kurulacağını söyleyen muhalifler de vardır.⁵⁹⁷

⁵⁹⁵ Cengiz Batuk, "Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları", 120.

⁵⁹⁶ Hakyemez, "Günümüz İran Şiiliğinde Mehdî Beklentisinin Siyasî Boyutu", *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri*, 517.

⁵⁹⁷ Hakyemez, "Günümüz İran Şiiliğinde Mehdî Beklentisinin Siyasî Boyutu", *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri*, 518.

Humeynî'nin gerçekleştirmiş olduğu İran İslam Devrimi, "rehberi" dînî otoritenin başı konumuna getirmiştir.⁵⁹⁸ Humeynî'nin başarısında şah ve emperyalizm karşıtlığı etkili olmuştur.⁵⁹⁹ Aynı zamanda onun başarılı olmasında başka etmen, öteden beri Şîî kültürüne yerleşmiş bulunan Huccetin beklenmesine karşı çıkararak intizar nazariyesine itiraz etmesidir.⁶⁰⁰ Yine Şîî Şehadet efsanelerini öne çıkarması, halkın sorunlarını dile getiren, onların anlayacağı söylemler kullanması, halkta Mehdîlik konusunda yeni bir coşku oluşturmuştur. Humeynî, uygulamalarını İmam Mehdî'nin gelmesini hızlandıracak sürecin bir parçası olarak sunmuştur. Ancak toplumda Mehdî'nin bulunduğu güçlü karşılık sebebiyle pratikte İmam Mehdî'nin görevlerini de üstlenmesi İmam'ın geliş amacını ortadan kaldırmaktadır.⁶⁰¹

İmâmiyye/İsnâaşeriyye'de Mehdî'yi beklemek iman esası olmasına rağmen günümüzde İran ve Irak İsnâaşeriyye Şîîlerinin Mehdî beklentisinin pek bir karşılığı kalmamıştır. Onun geleceğine yine iman etmekle birlikte gelişini ahir zamana erteleyerek hem mehdî iddialarının önünü kesmişler hem de Mehdî'nin görevini kıyametten önce gelerek işleri yoluna koymakla sınırlandırmışlardır. Hak devletin kurulmasıyla Mehdî fonksiyonunu ulemaya devretmiş ve yetkilerinden birçoğundan vazgeçmiş gibidir. Elinde kalan tek yetki olan kıyametten önce işleri yoluna koyma, kıyamete yakın gelip zulme uğrayan Şîîlerle onlara zulmedenlerin diriltilmesi ve zulme uğrayanların haklarının alınmasını kapsamaktadır. Mehdî'nin bu fonksiyonu, özellikle Kum, Meşhed gibi kırsal kesimde yaşayan, eğitim ve ekonomik yönden mağdur insanlar için umut olmakta, ulema tarafından da bu beklenti canlı tutulmaya çalışılmaktadır.⁶⁰²

Rehber olan Ali Hamanei ve İran'ın diğer yöneticileri, 12. İmam'ın temsilcisi oldukları düşüncesiyle icraatlarını onun adına yaptıklarını ifade etmektedirler. Onlara göre İran İslam devrimi Mehdî'nin zuhurunun alameti, devrim sonrası oluşturulan ordu da rivayetlerde Horasan tarafından siyah bayraklarla geleceği söylenen ordudur. Bu

⁵⁹⁸ Hakyemez, "Günümüz İran Şîîliğinde Mehdî Beklentisinin Siyasî Boyutu", *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri*, 517.

⁵⁹⁹ Hanifi Şahin, "Mehdî Tartışmalarının Şîî Siyasî Düşüncesine Yansımaları", *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2008), 551.

⁶⁰⁰ El-Katib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, 471.

⁶⁰¹ Hakyemez, "Günümüz İran Şîîliğinde Mehdî Beklentisinin Siyasî Boyutu", *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri*, 517; Şahin, "Mehdî Tartışmalarının Şîî Siyasî Düşüncesine Yansımaları", 551.

⁶⁰² Hakyemez, "Günümüz İran Şîîliğinde Mehdî Beklentisinin Siyasî Boyutu", *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri*, 518-522.

rivayetlerde siyah bayraklı ordunun başında ki kişi de Ali Hamanei olarak yorumlanmaktadır. Ordunun görevinin ise ABD ve İsrail ile mücadele etmek olduğu söylenmekte, resmî propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Zaten Şîî yöneticiler, Mehdî meselesinin dış ilişkiler boyutu hala dinamik olduğu için, dış dünyaya karşı kendi kamuoylarını motive etmek maksadıyla bu rivayetlere sarılmaktadırlar.⁶⁰³ Rehber Ali Hamanei'in, Yüce Allah'ın hüccetinin hayatta olduğunu, aralarında yaşadığını, Şîasının durumundan haberdar olduğunu ve saadet sahibi insanlar tarafından görülüp ziyaret edildiğini söylemesi de bu sebeptir.⁶⁰⁴

Günümüz İran Yöneticileri, Mehdî adını hem siyasî lider hem de dinin temsilcisi olarak kullandıkları ifadeler de Mehdî'nin zuhuru ile ilgili rivayetleri yönetimlerini meşrulaştırmak amacıyla yeniden yorumlamaktadırlar. Aslında rivayetlere göre "hak devletin" Mehdî adıyla kurulması gerekiyordu çünkü rivayette "Mehdî'nin zuhurundan önce yükselecek olan her sancak, batıl sancaktır" denmektedir. Bu durum İran İslam Devleti'nin meşruiyeti problemini ortaya çıkarmaktadır. O zaman böylesi problemin yaşandığı zamanlar yapıldığı gibi bir çıkış yoluna yeni bir yoruma ihtiyaç duyulmaktadır ve bu yorum Rehber Hamanei'den gelir. O, buradaki sancağın "devlet ve yönetim" olarak algılanmaması gerektiğini, rivayette kastedilenin "her kim Mehdî sancağıyla" ortaya çıkarsa olduğunu söyler ve Mehdî iddiasıyla çıkmanın batıl olduğunu vurgular.⁶⁰⁵

Buraya kadar anlatılanlarda görüldüğü gibi velâyeti fakîhçi ulema aynı zamanda meşruiyetlerinin kaynağı olan rivayetleri yorumlayarak ve Mehdî'nin zuhurunu beklemenin üstünlüğüne vurgu yaparak fikrin canlılığını, dolayısıyla konumlarını korumaktadır.⁶⁰⁶

⁶⁰³ Hakyemez, "Günümüz İran Şîliğinde Mehdî Beklentisinin Siyasî Boyutu", *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri*, 518.

⁶⁰⁴ Hamanei, İmam Mehdî ve Zuhur, 30.

⁶⁰⁵ Hakyemez, "Günümüz İran Şîliğinde Mehdî Beklentisinin Siyasî Boyutu", *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri*, 522.

⁶⁰⁶ Hakyemez, "Günümüz İran Şîliğinde Mehdî Beklentisinin Siyasî Boyutu", *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri*, 522.

2.5.6.5. Günümüz İddiaları

Günümüzde yazılan, *Kur'an'da Gizlenen Tarihler* adlı kitapta yazar, cifir hesabından yola çıkarak, Mehdî'nin gelişi ile ilgili günümüz tarihlerini bulmuştur. Yazar, Mehdî ve ahir zaman konusunu, bu konuda söz söyleyen onlarca Ehl-i Sünnetaliminin görüşlerini esas alarak işleyeceğini aktararak şöyle der: “Mutasavvıf Sıbgatullah Arvasi'nin yeğeni Allame Muhammed, Mehdî'nin h. 1385'te doğup, h. 1425'te de zuhur edeceğini söylemektedir. Aynı zamanda Maide 56. Ayet'te geçen “...şüphesiz Allah taraftarları galiplerin ta kendileridir” ifadesinin cifr hesabı ile karşılığı 1428'e denk gelmektedir. Bu tarih Mehdî'nin ortaya çıkışından üç yıl sonrasına tekabül etmektedir. Mehdî bu tarihte ilk büyük galibiyetini alacaktır.” Ona göre bu ayette bahsedilen galibiyetin Mehdî'nin galibiyeti olduğu, Ayet'teki kelimeler Kuran'ın belagati yönünden incelendiği zaman anlaşılmaktadır. Bu şekilde ona göre, Mehdî'nin, Mehdîliğini ilan ediş tarihi hicrî 1425, miladî 2005'tir.⁶⁰⁷ Bu tarih de gelmiş ve geçmiş olmasına rağmen Mehdî hala ortada gözükmemektedir.

Yine Cübbeli Ahmed Hoca olarak bilinen Ahmed Mahmud Ünlü, dile getirmese bile kendisinin Mehdî olduğuna inanan ve Mehdî'nin bu yüzyılda çıktığını iddia eden Adnan Oktar'a reddiye olarak yazdığı *Hiz. Mehdî Muhakkak Gelecek Fakat Bu Yüzyılda Değil* adlı kitabında Mehdî'nin bu yüzyılda gelmeyeceğini iddia etmektedir. O, Adnan Oktar'ın, hicrî bin beş yüzde kıyamet kopacağını, Mehdî'nin gelmesi için bu yüz yıldan başka bir yüz yıl kalmadığı için Mehdî'nin mecburen bu yüzyılda gelmesi gerektiğini söylediğini ifade etmekte ve onun, bu beyanlarıyla saçmaladığını iddia etmektedir. Çünkü İmam Rabbânî'ye onun zamanında Mehdî'nin çıktığı söylendiği zaman İmam Rabbânî'nin “Mehdî'nin zuhuru yüz senenin başında olacaktır. Şuan ise (takvim 1028'i gösterdiği için) yüz yılın başını 28 sene geçmiştir. Dolayısıyla bahsettiğiniz şahıs Mehdî olamaz”⁶⁰⁸ diyerek itiraz ettiğini söylemektedir. Cübbeli Ahmed Hoca da İmam Rabbânî'nin bu sözünü delil getirerek, bugün de hicrî olarak yüzyıl başı olmadığını, çünkü hicrî takvime göre 15. Yüzyılın başından 30 sene geçtiğini anlatmaktadır. Bir yüzyıldan ilk çeyrek geçtikten sonra artık o yüzyılda Mehdî beklenmeyeceğini, dolayısıyla bundan sonra bu yüzyılda “Mehdîyim” diye çıkanların sahte mehdîler

⁶⁰⁷ Serkan Tekin, *Kur'an'da Gizlenen Tarihler* (İstanbul: Nokta yayınları, 2002), 160-202.

⁶⁰⁸ İmam Rabbânî, Mektûbat, II: 68. Mektup.

olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Mehdî'nin çıkışı esnasında görülecek olan alametlerin de Mehdî olduğunu düşünen kimselerin hiç birinde görülmediğini bildirmektedir.⁶⁰⁹

Ayrıca aynı cemaatten olduğu bilinen Mehmet Talu, bugün hicrî 1431'de olduğumuzu, "Ümmetimin Ömrü 1500'ü geçmez" hadisine binaen artık Mehdî'nin gelmesinin yakın olduğunu, ortaya çıkış için en fazla 70 yıl kaldığını iddia etmektedir. Bir yıl sonraki beyanında ise bazı keşiflere göre Mehdî'nin yaşamakta olduğunu ve hurucunu beklediğini söylemekte ancak kim olduğunu söylememektedir.⁶¹⁰

Yine görüldüğü gibi aynı mezhepte aynı cemaatte olanlar arasında bile Mehdî hakkında görüş birliği yoktur. Bu durum bile Mehdîlik fikrinin ve onun geliş tarihinin izafiliğini gösteren açık bir delildir.

2.6. MEHDÎ'NİN KALIŞ SÜRESİNİN TARİHLENDİRİLMESİ

Diğer kadim dinlerde olduğu gibi Müslümanlar arasında da Mehdî'nin hüküm süreceği devrin süresinin ne kadar olduğu konusunda bir netlik yoktur. Bu konuda farklı hadis rivayetleri bulunmaktadır. Rivayetlere bakıldığında, 7⁶¹¹ veya 40 yıl hüküm süreceği⁶¹² kanaatinin daha yaygın olduğu görülür. Mesih'ih 40 ya da yetmiş yıl kalacağı ile ilgili rivayetler Yahudilikte de geçmektedir.⁶¹³

Ayrıca Mehdî'nin kalış süresinin, üç, beş; yedi, sekiz, dokuz,⁶¹⁴ on veya otuz yıl süreceğine dair rivayetlerde vardır.⁶¹⁵ Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

Muhammed b. Beşşar'dan, şöyle dedi: Peygamberimizden sonra bir olay olacağı endişesi duyduk ve Nebî s.a.'ye sorduk, o da şöyle dedi: Ümmetimden Mehdî çıkar, beş

⁶⁰⁹ Ahmet Mahmut Ünlü, *Hz. Mehdî Muhakkak Gelecek Fakat Bu Yüzyılda Değil*, (İstanbul: Arifan Yayınları, 2010), 103-108.

⁶¹⁰ Bu yüzyılda Kıyamet/Mehdî Gelmeyeceği ve Ne Zaman Geleceği, Cübbeli Ahmed Mahmud Ünlü, Erişim 01.09.2019, <https://youtu.be/AIHR3f212mA@> You Tube.

⁶¹¹ San'ânî, *el-Musannef*, Bâbü'l Mehdî; Ebû Dâvud, *Sünen*, Mehdî 1.

⁶¹² İbn Hâcer, *el-Kavlü'l-Muhtasar fî alâmâti'l-Mehdî el-Muntazar*, 14: Cübbeli Ahmed Hoca bu rivayetleri şöyle yorumlamaktadır: Mehdî 40 sene hüküm sürecektir, son 7 sene Hz. İsa ile birleşecek sonra İsa kırk sene hüküm sürecektir daha sonra Güneş batıdan doğacaktır. Bunlardan 120 yıl sonra ise kıyamet kopacaktır. Bk. Ünlü, *Hz. Mehdî Muhakkak Gelecek Fakat Bu Yüzyılda Değil*, 105-106.

⁶¹³ Bkz. Bu çalışmanın Yahudilik bölümü, 30. Sayfa.

⁶¹⁴ San'ânî, *el-Musannef*, Bâbü'l Mehdî; Ebû Dâvud, *Sünen*, Mehdî 1; Yedi, sekiz veya dokuz yıl rivayeti için bk. San'ânî, *el-Musannef*, Bâbü'l Mehdî; İbn Hanbel, *Müsned*, III: 27; Süyûtî, *el-Urfî'l-Verdî fî Ahbâri'l-Mehdî*: 31.

⁶¹⁵ Hammâd, *el-Fiten*, I: 361 (h.no: 1127); I: 378, (h.no: 1130); I: 402 (h.no: 1214); Sarıkçioğlu, *Dinlerde Mehdî Tasavvurları*, 35.

yahut yedi yahut dokuz sene yaşar – şüphe eden Zeyd'dir. -Ebû Saîd diyor ki: “bu rakamlar nedir?” diye sorduk, Hz. Peygamber, “senedir” dedi. Sonra devamla dedi ki: ona bir adam gelir ve “Ey Mehdî bana ver, bana ver” der. Mehdî de götürebileceği kadar eteğine doldurur.⁶¹⁶

Nebî (s. a.) şöyle dedi: Ümmetim içinde Mehdî olacak. Eğer kısa yaşarsa yedi, uzun yaşarsa dokuz sene kalır. O dönemde ümmetim, benzerini hiç görmediği nimete kavuşur. Yer bütün ürünlerini verir, insanlardan hiçbir şeyi gizlemez. O gün mal yığın yığındır. Adam kalkar ve “Ey Mehdî, bana ver,” der, o da “al” der.⁶¹⁷

Nebî (s. a.) şöyle dedi: Ümmetimden Mehdî olacak. Ömrü uzun da olsa kısa da olsa yedi yahut sekiz yahut dokuz sene yaşar. Yeryüzünü hak ve adâletle doldurur. Yer bitkilerini çıkarır, gök yağmurunu yağdırır.⁶¹⁸

Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali'den rivayete göre, “Mehdî 19 yıl hüküm sürecektir.”⁶¹⁹

Hz. Ali'den rivayete göre, “Mehdî, bütün bidatleri yok edecek, bütün sünnetleri de ikame edecektir. Konstantiniyye'yi, Çin'i, Deylem Dağı'nı fethedecektir. Mehdî bu hal üzere yedi yıl kalacaktır. Onun her senesi sizin on seneniz gibidir.”⁶²⁰

Nuaym'ın Zührî'den rivayetine göre, “Mehdî on dört sene yaşayacak, sonra normal şekilde ölecektir.”⁶²¹

Nuaym'ın rivayetine göre, “Mehdî insanlara 30 veya 40 yıl hükmedecektir.”⁶²²

Yukarıda görüldüğü gibi Mehdî'nin kalış süresi ile ilgili pek çok rivayet bulunmakta bu rivayetlerde birbirinden farklı rakamlar zikredilmektedir. Yine görüldüğü gibi tek rivayetin içinde dahi birden fazla rakam geçebilmektedir.

⁶¹⁶ Tirmîzî, *Sünen*, Fiten 52.

⁶¹⁷ İbnMâce, *Sünen*, Fiten 34.

⁶¹⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, III/27.

⁶¹⁹ Gümüsel, “Beklenen Mehdî Hakkında Tüm İslam Alimlerinin Görüşleri”, *Yaşanan Ahir Zaman*, 551.

⁶²⁰ Gümüsel, “Beklenen Mehdî Hakkında Tüm İslam Alimlerinin Görüşleri”, *Yaşanan Ahir Zaman*, 552.

⁶²¹ Hammad, *el-Fiten*, I: 378 (h.no: 1132).

⁶²² Hammad, *el-Fiten*, I: 379 (h.no: 1133).

SONUÇ

Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından Müslümanlar için travma denilebilecek gelişmeler ve fitneler yaşanmıştır. İnsanlar, her yeni günün bir öncekinden kötü olduğunu gördükçe umutsuzluğa kapılmış, yaşadıkları olayların içinden çıkmak için fiten edebiyatı oluşturmuş ve "benden sonra öyle bir gün gelecek ki..." ile başlayan rivayetlerin sayısı artmıştır. Fiten rivayetlerinin detayında tecrübe edilen her fitne, Hz. Peygamber'e en ince detayına kadar önceden haber verdirilmiştir. Asr-ı saadet olarak nitelendirilen Hz. Peygamber dönemine özlem artmış ve o dönemin tekrar yaşanabileceği umudu insanlarda canlı tutulmaya çalışılmıştır. O dönemi tekrar yaşatacak olan "beklenen kurtarıcı" inancı, özellikle ezilen kesimlerde karşılık bulmuş ve bunlar, kurtarıcıyı ve onun dönemini beklemeye başlamışlardır. Mehdî'nin yaşayacağı zamanı ve faaliyetlerini en ince detayına kadar konuşmuşlar ve ona peygamberlerin misyonunun ötesinde bir misyon yüklemişlerdir. Peygamberin, Allah'ın dinini ve adaleti yeryüzüne hakim kılma, topyekün hidayete erdirme, doğa olaylarını düzenleme, iktisadi ayarlama ve alemde barışı gerçekleştirebilme kudreti yoktur. Oysa rivayetlerde Mehdî'ye bu kudret verilmiştir.

İslam toplumu Hz. Peygamber dönemini -asr-ı saadeti- özlerken o kadar ileri gidilmiş ki, tecrübe edilen o dönemin de insanlar tarafından sünnetullah'a uygun olarak yaşanan, son derece insanî bir dönem olduğu, aslında saadet asrı dense de Hz. Peygamber'in son günlerine kadar sorunsuz bir gününün olmadığı unutulmuştur. Oysa, Resûlullah vefat ettiğinde, Usame'nin komutan olarak tayin edildiği ordu şehir dışında hareket için emir beklemektedir. Buna rağmen Müslümanların bir kısmı sorunsuz mükemmel bir zamanın yaşanacağı umudunu ısrarla beslemekte, bazen iyi niyetle bazen suistimal ederek Mehdîlik hareketlerinden medet ummaktadır.

Bir hareket, geleceğe dair bir vaad taşıyorsa güçlü olabilir. Geleceğe duyulan umut kişileri güçlü kılar. Buldukları durumdan memnuniyetsiz olan, hakettikleri değeri göremeyen; yönetimde söz sahibi olmayı isteyip kendi iktidarlarını arzulayan ve bu durumun değişmesini talep eden kitleler, kendilerine vaad edilen şeylerin etkisiyle kendilerini güçlü hisseder ve kenetlenirler. Bu talepler ilk çağlardan itibaren bazı siyasi hareketlerin şekillenmesinde rol oynamıştır. İslam kültüründe Mehdîlik hareketleri de ilk asırdan itibaren görülmeye başlanmıştır.

Tarih boyunca kitleler, kendi fikir ve değerlerini sahiplenecek ve bu anlamda işine yarayacak faaliyetler yapacak olan, kendine ait bir Mehdî üretmiştir. Hiç kimse işine yaramayacak, ideallerine karşı olacak bir Mehdî'yi üretmemiş ve desteklememiştir. Bugün bile dünyanın birçok yerinde Mehdîler ve Mehdî hareketleri görülmekte ancak Mehdî'nin geleceğine kesinkes inananlar dahi “acaba beklediğimiz Mehdî bu olabilir mi?” diye düşünmemekte, araştırma gereği duymamaktadırlar. Aslında bu durum herkes tarafından kabul görmüş bir kurtarıcının olmadığına da delildir.

“İslam Kültüründe Mehdî'nin Gelişiminin Tarihlendirilmesi” konulu bu çalışmada, halkın taleplerini karşılamak ve halkı bir hedefe yönlendirmek maksadıyla, Mehdî'nin ortaya çıkışıyla ilgili bazen açık bazen de muğlak olarak yapılan tarihlendirmelerin olduğu tespit edilmiştir. Hz. Peygamber'e atfedilen rivayetlerde, Mehdî'nin geleceği zamana birtakım alametlerle, ortaya çıkacak fitnelerle ve o gelmeden hemen önce yaşanacak olaylarla da işaret edilmiştir. Müslümanların, Mehdî'nin gelişiminin tarihine dair zaman zaman hesaplamalar yapmış olmalarına rağmen, tarihlendirme konusunda Yahudiler kadar cüretkâr olmadıklarını, yine Müslümanlar arasında en çok tarih verme temayülünde olanlarında tasavvufçular ve gulat fırkalar olduğunu söyleyebiliriz. Şîa'nın İmamiyye kolu ise “Oniki İmam doktrinini” oluşturduktan sonra Mehdî'nin gelişi ile ilgili açık tarih vermekten özellikle kaçınmıştır.

İnsanlarda fitrî olarak var olduğunu söylediğimiz, her alanda mükemmelliğe olan arzu, iktidar hırsı taşıyan insanlarca kullanılmış, belirledikleri tarihlerle somut bir hedef göstererek kitleleri peşlerinden sürüklemişlerdir. Bunlar genellikle kendilerinin ömrünün yetmeyeceği bir tarih vererek, yanıldıklarında hesap vermekten kurtulmak istemişlerdir. Bazen de kendilerinde bulunan özellikleri, geleceğini söyledikleri Mehdî'nin özellikleri olarak yaymış ve ortam müsait olduğunda Mehdîliklerini ilan etmişlerdir.

Tarihlendirmeyi incelerken dikkatimizi çeken başka bir husus, kimi zaman birileri tarafından verilen tarihlerin, ya dönemlerinde ya da kendilerinden sonra desteklenmesi istenen belli bir kişiyi işaret ettiği ve ona destek sağlamayı amaçladığıdır. Bu konuda hesaplama yapanlar, Mehdî'nin geleceği zamana dair verilen tarihleri, farklı yollarla ve bazen amaçlarına uygun belirlemişlerdir. Bu hesaplamaları yaparken, kimi

zaman Hz. Peygamber'in doğumunu, kimi zaman hicretini, kimi zaman vefatını bir başlangıç saymış; kimi zaman da "Muhammedî gün" diye bir zaman tasavvuruna gitmişlerdir. Hatta Mirza Ali Muhammed, "Peygamber kabrinde bin yıl kalmayacak" rivayetinden dolayı halktaki Mehdî beklentisini görmüş ancak kendisinin beklenen Mehdî olduğunu söyleyebilmesi için bir uyarılma yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Sonunda o, iddiasının temelini, Hz. Peygamber'in hicretiyle başlayan bin yılı değil, İmamiyye'nin on ikinci imamının gaybete girdiği tarih olan 260 yılını koymuş ve h. 1260 yılında, önce kendisinin Mehdî'ye götüren bâb olduğunu; sonra Mehdîyyu'l Muntazar olduğunu; en sonunda da beklenenin aynı zamanda, yeni bir peygamber olduğunu söyleyebilmiştir.

Çalışmamızda her kültürün, zaman zaman Mehdî'nin ortaya çıkışı ile ilgili hesaplamaya gittiğini ancak verilen tarihler geldiğinde Mehdî zuhur etmeyince, bir çıkış yolu bulmaya çalıştıklarını gördük. Bu durumda, ya hemen yeni bir tarih verme yoluna gidilmiş ve insanlara yeni bir hedef koyulmuş ya da neden gelmediği ile ilgili bahaneler üretilmiştir. Bahane olarak kimi zaman bizim günahlarımız ya da hatalarımız yüzünden gelmesi gecikti demişler; kimi zaman Mehdî'nin gelmesi için ortam uygun değil demişler ya da "bedâ"ya başvurmuşlardır. Artık içinden çıkamayınca da çıkış yolu olarak, Mehdî'nin ahir zamanda, kıyametten önce geleceği fikrini savunma yoluna gitmişlerdir. Tabi kıyametin ne zaman kopacağı belli olmayınca bu inancın tarih boyunca suistimal edilmeye devam ettiği ve edeceği de ortadadır. Mehdî'nin kıyametten önce, ahir zamanda geleceği fikrini kabul edenlerin içinden, onun geleceği zamanla ilgili, zaman zaman kendilerince uzak bir tarih verenler olmuştur. Ancak o tarih gelip çatığında yine beklenenlerin gerçekleşmediği görülünce, belki de işlerini en çok kolaylaştıran rivayet olan, "Dünyanın bir tek günü kalmış olsa bile, o adamın başa geçmesi için Allah bu günü uzatır" rivayeti imdada yetişmiştir.

Aşağıda vereceğimiz örnekte olduğu gibi bu çalışmada bazen Mehdî'nin faaliyetleri ve geleceği zamanla ilgili rivayetlerin ibretlik hadiselerin yaşanmasına neden olduğunu gördük. Umera ve Ulema "İstanbul'un fethinin Mehdî eliyle olacağı" rivayetinden dolayı İstanbul'u Mehdî'nin fethedeceğini söyleyerek Fatih'in, fetih girişimine engel olmaya kalkmışlardır. Hocası Akşemseddin, İstanbul'u önce Fatih'in fethedeceğini sonra Frenklerin tekrar alacağını, Mehdî'nin İstanbul'u onların elinden geri alacağını

söyleyerek ancak işin içerisinde çıkabilmiştir. Akşemseddin, işin böyle olacağına gerçekten inanıyor muydu, o an için sadece çıkış yolu olarak mı bu iddiayı ileri sürdü bilmiyoruz. Ancak şurası kesin ki mehdî konusunda üretilmiş olduğunu düşündüğümüz bu tür rivayetlerin tarihin en önemli olaylarını belirleme gücüne sahip olduğudur.

Bu çalışmada dikkatimizi çeken başka bir husus, İslam kültüründe mehdî konusunun tarihî süreç içerisinde suistimale uğrayarak olgunlaştığıdır. Aynı zamanda bu alanın fiten edebiyatının da etkisiyle en çok rivayet üretilen konulardan biri olduğudur. Bu konudaki rivayetlerin neredeyse tamamının ilk üç asrın gündemiyle alakalı; rivayetlerdeki kişi, kabile ve milletlerin o güne ait, mekânların Emevî ya da Abbasi devletinin o gün bir şekilde ilişki içinde oldukları yerler olduğu, dikkatimizi çeken diğer bir husustur.

Mehdî'nin gelişimi ile ilgili tarihlendirme verilerini topladığımız araştırmamızın sonunda, mehdîlik konusunun son derece izafi; toplumlara, gruplara, kişilere göre, bunların amaç, toplumsal algı ve bilgi çeşitliliği bazında değiştiğinin gösterilmesi açısından ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Çalışmamızın bu nedenlerden dolayı beklenen kurtarıcı meselesinin zihinlerde netleşmesine küçümsenemeyecek bir katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Mehdîlik olgusu, zamanın ideolojilerinin, siyasi iktidarın veya devlet yönetimine müdahil olmak isteyen kliklerin kullandığı en önemli araç olmuştur. Mehdî'nin gelişimi ile ilgili tarihlendirmeler göstermiştir ki mehdîlik olgusu dinin konusu olmaktan ziyade esas itibarıyla sosyolojinin bir konusudur ve halen güncelliğini muhafaza etmektedir.

Ayrıca, Mehdî'nin gelişimi ile ilgili tarihlerin bu kadar çok olması ve her defasında yalana çıkılmış olması aslında bizleri hadis metinleriyle ilgili sahlilik veya mevzuluk tartışmasından uzaklaştırması gerekir. İlgili hadisleri metin tenkidine tabi tutmaksızın ve hatta olayı dinin bir konusu olmaktan çıkartarak değerlendirmek gerektiği, bu çalışmanın sonunda vardığımız en önemli sonuçtur. Çünkü Mehdî hadislerinin en önemli mihenk noktası Mehdî'nin kişiye ait fiziksel özelliklerini anlatmasının yanında mehdinin ortaya çıkacağı tarihtir. Tarih belirtmek kitleleri yönlendirme ve ikna etme bakımından en inandırıcı unsurdur. Aynı zamanda tarihlendirme, kitlenin önüne somut hedef koyarak inandırıcılığı kolaylaştırmaktadır. Belirtilen tarihlerin gerçekleşmemiş olması aslında mehdîlik olgusunun dinin özüne ait olmadığını gösterdiği gibi siyasetin

şekillenmesinde önemli, faydalı, oldukça manipülatif bir enstrüman olarak kullanıldığını göstermiştir.

Sonuç olarak söyleyebileceğimiz son şey, üzerinde çalıştığımız “İslam Kültüründe Mehdî'nin Gelişinin Tarihlendirilmesi” konusu, üzerinde daha da derinleşilerek çalışılabilecek münbit bir alandır.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki. "Yahudilik". *Yaşayan Dünya Dinleri*. ed. Şinasi Gündüz. Ankara, DİB Yayınları, (2007): 205-275.
- Adıgüzel, Adnan. *Mağrib Medeniyetinin Zirvesi Muvahhidler Kuruluş Dönemi*. Ankara: Araştırma Yayınları. 2011.
- Ağırakça, Ahmet. "Mehdî". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1991.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. Beyrût: Dâr-u Sadr, 't.y.'
- Akbulut, Ahmet. *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası Alevi Sünnî Ayrışmasının Arka Planı*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Aksu, Hüsamettin. "Fazlullah-ı Hurûfî". *DİA*. 12: 277-279. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Akyol, Taha. *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1999.
- _____, *Haricilik ve Şîa*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1988.
- Arslan, Arif. *Deccâl, Mehdî ve Mesîh*. İstanbul: Anatolia Kitap, 2012.
- Arslantürk, Zeki-Amman, M.Tayfun. *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001.
- Atalan, Mehmet. *Şîiliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer es-Sadık'ın Yeri*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.
- Atay, Mehmet. "Kütüb Sitte'deki Mehdî Hadislerinin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Avcı, Casim. "Hilâfet". *DİA*. 17: 546-553. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Avcu, Ali. *Horasan-Maveraünnehir'de İsmaililik*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2018.
- _____, "Fatimî-Karmatî İlişkisine Dair Bazı Mülâhazalar". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13, sy. 2 (2009): 243-265.
- _____, "Karmatîlerin Doğuşu ve Gelişim Süreci". Doktora Tezi, Ankara: 2009.

- Avesta Zerdüştilerin kutsal Metinleri.* çev: Fahriye Adsay-İbrahim Bingöl. İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2012.
- Aydın, Mahmut. *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi.* Samsun: Ensar, 2013.
- _____, "Hz İsa'nın Akıbeti Sorunu, Mesîh ve Mehdî Tartışmaları". *11. Kur'an Sempozyumu.* Samsun: (2008): 225-257.
- _____, *Tarihsel İsa, İmanın Mesîh'inden Tarihin İsa'sına.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Aydın, Mehmet. "İslami Gelenekte İsa Mesîh İnancı". *Uluslararası Müslüman-Hristiyan Diyalog Sempozyumu 2,* (2005): 69-82.
- Âyinevend, Sâdik. *Şîi Kıyamlar.* çev: Esra Özlük, İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2019.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006, "kıran", md., 1677.
- Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4: Hz. Ali.* Ankara: 2014.
- _____, *Bâbek.* Konya: Çizgi Kitabevi. 2016.
- _____, "İlk Şîi Halife Ubeydullah el-Mehdî ve Fatımi Halifeliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *DÜİFD* 7. sy.1. (2005): 61-62.
- Bağdâdî, Abdulkâhir. *el-Fark Beyne'l-fırak.* thk: M. Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrût: Dâr'ul- Ma'rifeti, 't.y.'.
- Ballı, Hasan Hüseyin. *Hurûfiliğin Doğuşu ve Fazlullah Hurûfi.* İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2013.
- Batuk, Cengiz. "Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları". Yüksek Lisans Tezi, Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, 2001.
- Baybal, Sami. "Modern Yahudilikte Mesîh İnancı Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Dinler Tarihi Araştırmaları 8, Bütün Yönleriyle Yahudilik sempozyumu.* Ankara: (2012): 341-359.
- _____, *İbrahimî Dinlerde Mesih'in Dönüşü.* İstanbul: Yediveren Yayınları, 2002.
- Bayraktar, Mehmet. *İslam Felsefesine Giriş.* Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Bayram, İbrahim "Zeydiyye Fırkası'nın Mehdîlik Anlayışı", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10, sy. 2, (2017), 353-388, erişim 2 Temmuz 2019, www.emakâlât.com. ISSN1309-5803.

- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud. *Fütuhu'l-Buldan*. çev: Mustafa Fayda. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Berzencî, Muhammed b. Resûl el- Huseynî. *el-İşaa li-Eşrâti's-Sâa*. thk: Hüseyin Muhammed Ali Şükrî. Beyrût: Dâru'l-Minhâc, 1426/2005.
- Bozan, Metin. *İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci*. İstanbul: İsam Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2012/1433.
- Bulut, Mehmet. "Deccâl". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. c. 1. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1990.
- Büyükbaş, Nazım. "İmam Şâtubî'nin el-Muvâfakat ve el-İltisâmı'nda Mehdîlik Anlayışı". *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, (2008): 483-512.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Mehdîlik Meselesi Hakkında Mütâlaalarım", *Beklenen Kurtarıcı İnancı*. İstanbul: Kuramer Yayınları, (2017): 431-436.
- Câbirî, Muhammed Abid. *Arap-İslam Siyasal Aklı*. çev: Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.
- _____. *Çağdaş Arap-İslam Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*. çev: Ali İhsan Pala, Mehmet Şirin Çakar. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.
- Canbulat, Mehmet. "gayb md.". *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2005.
- Coşkun, Ali. *Mehdîlik Fenomeni*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Çağatay, Neşet-Çubukçu, İbrahim Agâh. *İslam Mezhepler Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985.
- Çınar, Mahmut. *Tarihte ve Günümüzde Mehdîlik*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Daftary, Farhad. *İsmâilîler Tarihleri ve Öğretileri*. çev: Erdal Toprak. İstanbul: Doruk Yayınevi, 2005.
- Dalkıran Sayın, *Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şîa Akîdesine Tenkidleri*. İstanbul: Osav, 2000.
- Demirci, Kürşat. "Deccâl". *DİA*. 9: 67-69. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Dindar, Bilal. "Bedreddin Simâvî". *DİA*. 5: 331-334. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2005.

- Dûrî, Abdülazîz. “Abbâsî Propagandası Sürecinde ve Abbâsîlerin ilk Asrında Mehdî Tasavvuru”. Çev: Varol, M. Bahaüddin. *İstem* 2, sy. 3. (2004): 219-231.
- Durmuş, M. Ali. *Mitolojik Kurtarıcı Mehdî*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2015.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Beyrut: DKİ, 2010.
- Ekber, Nâşî. Abdullah b. Muhammed. *Mesâil’ül-İmâme*. Beyrut: 1971.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. Çev: Ali Berktaş. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2009.
- Emin, Ahmed. *Duha’l-İslam*. Beyrût: Dâru’l-Kütüb el-Arabî, 1933-36.
- Erkoçoğlu, Fatih. *Emevî Devleti’nin Dönüm Noktası Abdülmelik bin Mervan*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Erul, Bünyamin. *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*. İstanbul: Kuramer, 2017.
- Eş‘arî, Ebû’l-Hasen Alî b. İsmail b. Bişr İshak b. Salim. *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilaf’ul-Musallîn*. thk: Muhammed Muhyiddîn Abdü’l-Hamid. Beyrut: Mektebetü’l-Asriyyeti, ‘t.y.’.
- Eygi, Mehmet Şevket. *Yahudi Türkler Yahut Sabetaycılar*. İstanbul: Zvi Geyik Yayınları. 2000.
- Fazlur Rahman, Malik. *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*. çev: Salih Akdemir. Ankara: 2009.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Abdullah b. Meymun el-Kaddah”. *DİA*. 1: 117-118. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- _____. *Bâbilik ve Bahâîlik*. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- _____. “Bahâîlik”. *DİA*. 4: 464-468. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- _____. *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1980.
- _____. *İmâmiyye Şîası*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2008.
- _____. *İtikadi İslam Mezhepleri*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1986.
- _____. “Mesîh ve Mehdî İnanıcı Üzerine. Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış”. ‘y.y.’, ‘y.e.y.’, ‘t.y.’, 2-36.
- Gökalp, Yusuf. “Zeydiyye”. *DİA*. 44: 328-331. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- _____. “Zeydiyye’nin İmâmiyye’ye Yönelik Eleştirileri”. *Çukorova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14, (2014): 89-126.

- Gölpınarlı, Abdülbâkî. *Tarih boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*. İstanbul: Der Yayınları, 1987.
- Gümüşel, Hayrettin. “Beklenen Mehdî Hakkında Tüm İslam Alimlerinin Görüşleri”. *Yaşanan Ahir Zaman*. Der: Adem İbrahimoglu. İstanbul: Güneş Yayıncılık, (2005): 193-689.
- Gündüz, Şinasi. “Sabilik”. *Yaşayan Dünya Dinleri*. ed. Şinasi Gündüz. Ankara, DİB Yayınları, (2007): 471-491.
- _____, “Mecusilik”. *Yaşayan Dünya Dinleri*. ed. Şinasi Gündüz. Ankara, DİB Yayınları, (2007): 503-527.
- Gürkan, Sâlime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 2012.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nisâbûrî. *Müstedrek ale's-Sahihayn*. Beyrût: DKİ, 1990/1411, IV: 473, (h.no: 8313).
- Hakymez, Cemil. “Şîa'da Beklenen Kurtarıcı İnanıcı ve Günümüzdeki Yansımaları”. _____, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*. İstanbul: Kuramer Yayınları, (2017): 89-112
- _____, “Günümüz İran Şiiliğinde Mehdî Beklentisinin Siyasî Boyutu”. *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, (2008): 515-524.
- _____, “Mehdî Düşüncesinin İtikâdileşmesi Üzerine”. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi 3*, sy. 5. (2004):127-144.
- _____, *Şîa'da Gaybet İnanıcı ve Gaib On İkinci İmam el-Mehdî*. Ankara: İsam Yayınları, 2016.
- Hamenei, Ayetullah Seyyid Ali. *İmam Mehdî ve Zuhur*. Çev: İsmail Bendiderya-Şaduman Bendiderya. Tesnim Yayınları, 2015.
- Hamevî, Yakut. *Mû'cemü'l Buldan*. 1: 361, Beyrut: Dar-u Sadr, 1995.
- Hammâd, Ebû Abdullah Nuaym b. Hammad el-Mervezî. *el-Fiten ve'l-Melâhim*. Kâhire: Mektebetü't-Tevhîd, 1412.
- Hammadi, Muhammed b. Malik b. Ebû'l-Fedâi. *Batıniler ve Karmatîlerin İç Yüzü*. çev: İsmail Hatib Erzen. İstanbul: Sebil Yayınevi, 2004.
- Harman, Ömer Faruk. “Beklenen Kurtarıcı İnanıcının İslam Öncesi Dinî Arkapları”, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, ed. Yavuz, Yusuf Şevki. İstanbul: Kuramer. (2017): 41-59.

- Hatiboğlu, Mehmed Sa'îd. *Siyasî- İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*. Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Heytemî, İbn Hâcer. *el-Kavlü'l-Muhtasar fî alâmâtî'l-Mehdî el-Muntazar*. thk: Cemil Abdullah Abza 'y.y.': 'y.e.y.', 2011, I.
- Hitti, Philip K. *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*. çev: Salih Tuğ, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.
- Hizmetli, Sabri. *İslam Tarihi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Hoffer, Eric. *Kesin İnançlılar*, çev: Erkıl Günır. İstanbul: Plato Film Yayınları, 2011.
- Horasânî, Ayetullah Muhammed Cevad. *Alametleriyle Birlikte Beklenen Mehdi*, çev: Mahmut Acar. 'y.y: Risalet Yayınları, 2006.
- Işık, İsmail- Gökalp, Yusuf. "Sosyal Teoloji Bağlamında Mehdîlik Algısına Bir Bakış: İzmirli İsmail Hakkı ve Cemaleddin Afgani Karşılaştırması". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, c. 3, sy. 3. (2014): 468-490.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddime İbn-i Haldun*. thk: Ali Abdü'l-Vahid Vâfi. Kahire: Dâr-u Nehdati Mısır, 't.y.'.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk: Ahmed Abdülvehhab Fetîh. Kahire: Dâr'ul-Hadîs, 1413-1992.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-İmame ve's-Siyase*. Beyrût: Dâru'l-Edvâ, 1990/1410.
- _____, *el-Ma'ârif*. Kahire: Hey'etü'l-Mısriyye, 1992.
- İbn-i Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk: Ahmet Şemsüddîn. Beyrût: DKİ, 2008.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Mısırî. *Lisanü'l-Arab*. Beyrût: Dâr-u Sâdr, 1990/1410.
- İbn. Sa'd, Muhammed b. Menî el-Hâşimî el-Basrî. (230/845), *Tabakât Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. çev ed: Adnan Demircan İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- İbrahimoğlu, Adem. *Yaşanan Ahir Zaman*. İstanbul: Güneş Yayıncılık, 2005.
- İlhan, Avni. "Gaybet". *DİA*. 13: 410-412. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- _____, "Kütübü Sittedeki Hadislere Göre Mehdîlik". *DEÜİFD* 7, İzmir: (1992):101-124.
- _____, *Mehdîlik*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1993.

- İslam Mezhepler Tarihi*. ed: Hasan Onat-Sönmez Kutlu. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Kadı Numân, Ebû Hanife Nu‘man b. Muhammed (363/974). *Şerhu'l-Ahbâr*. Beyrût: 1414/1994.
- Karagöz, İsmail. “Mesih” md. *Dini kavramlar sözlüğü*. Ankara: Dib. Yayınları, 2005.
- Karaman, Fikret. “Mehdî” md. *Dini kavramlar sözlüğü*. Ankara: Dib. Yayınları, 2005.
- Kâtib, Ahmed. *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*. çev: Mehmet Yolcu. Ankara: Kitâbiyât, 2005.
- Kılınç, Seyfullah. *Mehdî*. Ankara: Özlenen Rehber Yayıncılık, 2015.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2002.
- Krech, David - Crutchfield, Richard S. *Sosyal Psikoloji*. çev: Erol Güngör. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007.
- Kuleynî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ya‘kub b. İshak er-Râzî. *Usûl-ü Kâfî*. nşr: Seyyid Cevad Mustafa. Tahran: Hıyaban-i Sâdi Cenubi Pasaj-ı Sıdki Nejad, ‘t.y.’.
- Kuleynî, Sigatu'l İslam Ebû Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak. *Usûl-ü Kâfî*. çev: Vahdettin İnce. İstanbul: Dar'ul Hikem, 2008.
- Kummî, Muhammed b. Hasan /Nevbahtî, Hasan b. Mûsâ. *Şîi Fırkalar Kitâbu'l Makâlât ve'l Fırak- Fıraku'ş-Şîa*. çev: Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, R. Şimşek. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- Kur'an'ı Kerim.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2010.
- _____, “İslam Mezhepler Tarihinde Usul Sorunu”. *İslamî İlimlerde Metodoloji/Usul Mes'elesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- _____, “Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasî ve Dinî Hareketlerde Mehdîlik Tipolojileri”. *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*. İstanbul: Kuramer Yayınları. 2017.
- Kutluay, Yaşar. *İslam ve Yahudi Mezhepleri*. Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1965.
- Kutsal Kitap*. Haziran 2013.
- Kuzu, Selman. “Hadislerde Mehdî ve Mehdî'nin Deccâl ve Hz. İsa ile olan Münasebeti”. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: 1991.
- Küçük, Abdurrahman. *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, ‘t.y.’

- Larson, Josh Mc Dowell-Bart. *Mesih İsa'nın Tanrılığı*. Çev: Fikret Böcek. İstanbul: Zirve Yayınevi, 2004.
- Le Bon, Gustave. *Kitleler Psikolojisi*. çev: Hasan İlhan. Ankara: Alter Yayınları, 2009.
- Meral, Yasin. *Mesih, Deccâl ve Gog-Magog*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- _____, *Yahudilerin Ahir Zamanı*. Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2019.
- Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin. *Mürücü'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*. Yusuf el-Bikâî. Beyrut: Dâr Ehyâet-Türâs el-Arabî, 2002.
- Muhammed Hammâd b. Malik b. Ebû'l Fedai. *Batınîler ve Karmatîlerin İç Yüzü*. çev: İsmail Hatib Erzen İstanbul: Sebil Yayınevi, 2004.
- Mukaddem, Muhammed b. Ahmed b. İsmail. *Ehl-i Sünnet'te Beklenen Mehdî*. çev: Uğur Pekcan. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2010.
- Muttakî el-Hindî, Ali b. Hüsamettin. *el-Burhân fî Alâmâti Mehdiyyi Âhiri'z-Zaman*. Kum: Matbaatü'l Hayyâm, 1399.
- Müslim, Ebû'l Hüseyin Müslim b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk: Muhammed Fuad Abdülbâkî. Beyrût: Dâr-u İhyai't-Türâsi'l-'Arabiyyi, 't.y.'
- Nevbahfî, Hasan b. Mûsâ. *Fıraku's-Şia*. nşr: H.Ritter. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.
- Nizamülmülk. *Siyasetname*. çev: Mehmed Şerif Çavdaroğlu. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ve İdare Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 't.y.'
- Nizamülmülk. *Siyasetname*. çev: Mehmet Altay Köymen. Ankara: Rürk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Nu'manî, El-Kâtib Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahi. *Kitâbu'l-Gaybe*. Tahkik: Ali Ekber el-Gaffari. Tahran: 1397.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "İslam Tarihinin Mitolojik Kültüründen Kaynaklanan Sosyo-Politik Problemi: Mehdîlik Ve Mehdici Hareketler". *Beklenen Kurtarıcı İnancı*. İstanbul: Kuramer Yayınları, (2017): 17-34.
- _____, "Babaîlik". *DİA*. 4: 373-374. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- _____, *Babaîler İsyanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.
- _____, *Osmanlı toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (XV-XVII. Yüzyıllar)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

- Onat, Hasan. *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*. Ankara: TDV Yayınları,1993.
- Oruç, Muhammed Cihad. “Mehdîlik Düşüncesinin İslam Mezheplerinde Yansıması”. Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi, 2016.
- Önkal, Ahmet. “Beytülmidrâs”. *DİA*. 6: 95. İstanbul, TDV Yayınları, 1992.
- Öz, Mustafa. “İslam Dünyasında Ortaya Çıkan Senkretik Akımlar”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz. Ankara, DİB Yayınları, (2007): 459-469.
- _____,*Başlangıçtan Günümüze Şîîlik ve Kolları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- _____,”Şîâ”. *DİA*. 39: 121-123. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- _____,”Ubeydullah el-Mehdî”. *DİA*. 42: 23-25. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Özdemir, Mehmet. “Mehdî Billah el Ümevî”. *DİA*. 28: 379-380. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- _____,*Endülüs Müslümanları Siyâsî Tarih*. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- _____,”Endülüs’te Bir Emevî Mehdîsi”. *AÜİFD* 39, sy. 0. Ankara: (1999): 115-135.
- Özgen, Ahmet. “Kıyâmet Alâmetleri”. *Şamil İslam Ansiklopedisi*, c. 3. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1991.
- Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu, 2013.
- _____, “Beklenen Kurtarıcı (Mehdî) İnançının Günümüze Yansımalarına Genel Bir Bakış”. *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*. İstanbul: Kuramer (2017): 353-376.
- Paçacı, İbrahim. “hilafet md.”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Dib. Yayınları, 2005.
- Said Nursî. *Hutbe- Şâmiye*. İstanbul: Envâr Neşriyat, 1990.
- San‘ânî, Abdürrezzak b. Hemmam. *el-Musannef*. nşr: Habîburrahman el-A‘zamî. Beyrût: ‘y.e.y.’ 1990.
- Sarıkaya, Saffet. “İslam’da Mehdî İnançına Dair”. *İslam Dergisi*, sy.155, (1996): 28
- Sarıkçıoğlu, Ekrem. “Mehdî”. *DİA*. 28: 371-374. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- _____,*Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. İstanbul: 1983.
- _____,”Buda Dininde Mehdî İnanıcı ve Buda’dan Bir Rivâyet”. *AÜİF Dergisi*. sy. 4, Ankara: (1980): 77-90.
- _____,*Dinlerde Mehdî Tasavvurları*. Samsun: Sidre Yayınları, 1997.
- _____,”Mecûsî Dininde Mehdî İnanıcı”. *AÜİFD*. Sy.7, Erzurum: (1986):1-7.
- Sarıtoprak, Zeki. “Deccâl”. *DİA*. 9: 67-69. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- _____. *İslama ve Diğer Dinlere Göre Deccâl*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1992.
- Sarmış, İbrahim. *Hızır İsa ve Mesih İnancı*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- Süyûtî, Celâleddin. *el-Urfî'l-Verdî fî Ahbârî'l-Mehdî*. thk: Mehdi Ekber Necat. Tahran: Mektebetü's-Sadûk, 1387.
- Şahin, Hanifi. "Mehdî Tartışmalarının Şîî Siyasî Düşüncesine Yansımaları". *Uluslararası Mehdîlik Sempozyumu Bildirileri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, (2008): 539-556.
- Şâtıbî, Ebû İshak İbrahim b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnatî. *Muvâfakât*. çev: Mehmet Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 1993, III: 383-384.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed. *el-Milel ve'n-Nihal*. thk: Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Mağrifeti, 't.y.'
- Şehristânî, Ebu'l Feth Muhammed. *el-Milel ve'n-Nihal*. çev: Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.
- Şişman, Cengiz. "Sabatay Sevi". *DİA*. 35: 334-335. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*. thk: Muhammed b. Ebu'l Fadl İbrahim. Kâhire: Dâru'l-Maârif, 't.y.'
- _____. *Tefsîr'ut-Taberî Câmiu'l-Beyân fî te'vîlü'l-Kur'ân*. Beyrut-Lübnan: DKİ, 1992.
- Tacirineseb, G. Hüseyin. *Mehdîlik ve İmam Mehdî*. Tercüme: Davut Duman. Ankara: Oba kitabevi, 2001.
- Tan, Muzaffer. "Erken Dönem İsmaililik ve Temel Görüşleri". *Ekev Akademi Dergisi* 13, sy. 39. (2009): 73-86.
- Tarlacı, Sultan, *Suç ve Beyin*. İstanbul: Destek Yayınları, 2017.
- Teftazânî, Mes'ud b. Ömer b. Abdullah es-Saadettîn. *Şerhu'l Makâsîd*. thk: Abdurrahman Umeyre. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1409/1989.
- Tekin, Serkan. *Kur'an'da Gizlenen Tarihler*. İstanbul: Nokta yayınları, 2002.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-sahîh (Sünen-i Tirmizî)*. Thk: Hâlid Abdü'l-ğani Mahfuz. Beyrût: DKİ, 2011.
- Topaloğlu, Bekir "Kıyâmet". *DİA*. 25: 516-522. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Topaloğlu, Fatih. "Şîa'da Mehdî İnancının Oluşumunda Fars Kültürünün Etkisi". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 5. sy. 2. (2012): 109-148. erişim 10 Temmuz 2016, ISSN 1309-5803 www.emakalat.com.

- Touchard, Jean. *Siyasal Düşünceler Tarihi*. çev: İsmail Yerguz. İstanbul: Isık Yayınları, 2015.
- Tritton, Arthur Stanley. *İslam Kelamı*. çev: Mehmet Dağ. Ankara: Ankara Okulu Yayınları. 2018.
- Tümer, Günay- Küçük, Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman. "İbn Haldun". *DİA*. 19: 538-543. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Usluer, Fatih. *Hurufilik İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2009.
- Uyar, Mazlum. *İmâmiyye Şîasında Düşünce Ekolleri*. *Ahbarilik*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2000.
- Ümit, Mehmet. "Zeydiyye Mezhebi, İmâmet Anlayışı ve Sahabe Hakkındaki Görüşleri". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1*, sy. 2 (2015): 93-118.
- Ünal, İ. Hakkı. "Şehirlerin Faziletiyle İlgili Uydurma Hadisler Ve Hayrul Buldan Risalesi". *AÜİFD*. c. 41. (2000): 67-90.
- Ünal, Zeki. *Hz. İsa'nın Dönüşü Meselesi*. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Ünlü, Ahmet Mahmut. *Hz. Mehdî Muhakkak Gelecek Fakat Bu Yüzyılda Değil*. İstanbul: Arifan Yayınları, 2010.
- Üzüm, İlyas. "Rec'at". *DİA*. 34: 504-506. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Vloten, Gerlof Van. "Emevi Devrinde Arap Hâkimiyeti, Şîa ve Mesîh Akideleri Üzerine". çev: Mehmed S. Hatiboğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.1986.
- Watt, W. Montgomery. *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*. çev: Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: Umran Yayınları, 1981.
- Yakup, Adem. "Hz. İsa, Hz. Mehdî ve Deccal, Ahir Zaman Şahısları Neden Tanınmıyor?". Derleyen: Adem İbrahimoglu. İstanbul: Güneş Yayıncılık, (2005): 5-189.
- Yaşayan Dünya Dinleri*. ed: Şinasi Gündüz. Ankara, DİB Yayınları, 2007.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Kıyâmet Alâmetleri". *DİA*. 25: 522-529. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- _____, "Mehdî". *DİA*. 28: 371-374. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Bâbek”. *DİA*. 4: 376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yönem, Ahmet. “Mehdîlik Fikri ve Müslümanlar Arasındaki İlk Tezahürleri”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998.

